

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

**MARTİN HENGEL'E GÖRE İSA SONRASI İLK DÖNEM
KİLİSENİN OLUŞUMU**

Yüksek Lisans Tezi

Sait ŞAHİN

Sivas

Ocak 2020

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

**MARTİN HENGEL'E GÖRE İSA SONRASI İLK DÖNEM
KİLİSENİN OLUŞUMU**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Dursun Ali AYKIT

Hazırlayan

Sait ŞAHİN

SİVAS

Ocak 2020

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Tezin Başlığı : Martin Hengel'e Göre İsa Sonrası İlk Dönem Kilisenin Oluşumu
Savunma Tarihi : 05.12.2019
Danışmanı : Doç. Dr. Dursun Ali AYKIT

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Dursun Ali AYKIT

Üye : Doç. Dr. Hasan ÖZALP

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Şir Muhammed DUALI

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Sait ŞAHİN tarafından hazırlanan "Martin Hengel'e Göre İsa Sonrası İlk Dönem Kilisenin Oluşumu" başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/ Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda ve bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içersinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

02.01.2020

Sait ŞAHİN

ÖNSÖZ

Hıristiyanlar, dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunu teşkil etmektedir. Sayısal olarak dünya genelinde birinci olma özelliğini korumaktadır. Hiç şüphesiz bu duruma gelinmesinde, misyoner anlayışının olmasının payı büyüktür. Bu din başlangıcından itibaren misyonerlerin faaliyetleriyle geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu yayılımın en önemli temelini, ilk yüzyılda yapılan çalışmalar belirlemiştir. Bu yüzyıldaki misyonerlerin en önemlileri de hiç şüphesiz Petrus ve Pavlus'tur. Bu iki misyonerin günümüz Hıristiyanlığı için önemi tartışılmaz. Hıristiyan anlayışına göre, İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra, başta Petrus ve Pavlus olmak üzere, diğer havariler ve misyonerler eliyle, o dönemin hiç de kolay olmayan şartlarına rağmen, yeni dini sosyal ve kültürel değişim sağlanmıştır. Bu misyon faaliyetleri, doğusunda küçük hareketler olarak başlamasına rağmen, ilk yüzyıla damgasını vurmuştur. Bu din benimsendiği coğrafyada sadece müntesiplerinin değil, aynı zamanda toplumsal olarak temayüz etmiş ve siyasi bir güç haline de gelmiştir. Günümüz Hıristiyanlığını anlamının en temel unsuru, Hıristiyanlığın geçirdiği evreleri görmekten geçer. Bu yüzden bu dinin geçirdiği evrelerin çok iyi bilinmesi gerekir. Zira tarihsel İsa ile çok fazla ilişkilendirilmeyen bu dinin İsa'dan sonra kurulma aşamasında özellikle birinci yüzyılda alt yapısı oluşturulmuş ve tasarlanmış, sonradan yapılan konsiller vasıtasıyla da temelleri oluşturulmuştur.

Yüksek Lisans tezi olarak, danışman hocamla birlikte, Hıristiyan teolog, Martin Hengel'i çalışmaya karar verdik. Aynı yıl Almanya'ya gittim. Martin Hengel'e en yakın ve onun yetiştirdiği en önemli öğrencisi, Anna Maria Schwemer'den randevu aldım. Bizi evinde yüz yüze görüşmek üzere davet etti. Kendisiyle Martin Hengel hakkında konuştuk. Bayan Schwemer sorduğumuz sorulara içtenlikle cevap verdi. Bu söyleşi sonunda, Hengel'in diğer öğrencileri hakkında da bilgi verdi. Bu röportajın araştırmamıza önemli katkılar sağladığı söylenebilir.

Bu çalışmayı yapmaya karar vermemizde hocamın yönlendirmelerinin dışında, benim bizzat yaşadığım hayat tecrübesinin de etkili olduğunu ifade etmek istiyorum. Şöyle ki; 2000 ile 2012 yılları arasında Almanya'da yaşadım. Bu yıllarda Hıristiyanlığı benimseyen Almanlarla yakın arkadaşlıklarım oldu. Özellikle Katolik ve Protestan mezheplerine ait Hıristiyan Almanlarla İslam ve Hıristiyanlıkla ilgili görüşme ve tartışmalarım oldu. Onların Hıristiyanlık ve diğer dinlere bakış açılarını

ve aynı zamanda dinler konusunda objektif düşünüp düşünmediklerini anlamaya çalıştım. Yaşadığım bölgede Katolikler olmakla birlikte Protestan Hıristiyanlar daha çoğunlukta idi. Protestanların da Evangelist olanları başı çekiyordu. Kaldığım mahallede Evangelist kilisenin olması onları daha yakından tanımama vesile oldu. Genel olarak Hıristiyanlıkta protestan mezhebine ait evangelistlerin özellikle siyasi ve ekonomik olarak Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde de etkin olduğu bilinir.

Dinler tarihi alanında yüksek lisans yapmaya başladığımda, sosyal hayatımda yaşadığım tecrübelerin çalışmalarıma destek olmasını da öngörerek Hıristiyanlık üzerine çalışmaya karar verdim. Tez hocamla beraber Protestan Evangelist olan Martin Hengel'i çalışmanın isabetli olacağını düşündük. Çünkü Martin Hengel Hıristiyan dünyasında ağırlığı olmasına rağmen ülkemizde araştırılmış değildi. Hengel'in çalışmaları daha çok ilk dönem Hıristiyanlık ve Yeni Ahit üzerinedir. Hengel, Hıristiyan tefsirci olmasının yanında, aynı zamanda tarih konusunda da uzman bir kişidir. Bir yaz mevsiminde araştırma yapmak üzere Almanya'ya gittim ve Hengel'in görev yaptığı Tübingen Üniversitesi'nde onun ile alakalı çalışmalar yaptım.

Yüksek lisans tezi çalışma sürecinde böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasında bana inanan, beni cesaretlendiren, motive eden ve emeğini esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Dursun Ali Aykıt'a en kalbî saygılarımı sunmayı bir borç bilirim. Aynı zamanda tez dönemim esnasında özellikle çeviri ve röportajlardaki yardımlarından dolayı Almanya'daki üniversite öğrencileri arkadaşlarım Mustafa Ayar ve Fikret Turan'a teşekkürlerimi sunarım.

Tokat - 2019

Sait ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1.MARTİN HENGEL’İN HAYATI, ESERLERİ VE ÖĞRENCİLERİ	
GÖZÜYLE HENGEL	5
1.1. Hayatı	5
1.2. Eserleri.....	14
1.3. Öğrencileri Gözüyle Hengel.....	21
İKİNCİ BÖLÜM	33
2. HENGEL’E GÖRE PETRUS VE KİLİSENİN OLUŞUMUNDAKİ ROLÜ .	33
2.1. Petrus’un Hayatı	33
2.2. Martin Hengel’e Göre Petrus’un Kilise Anlayışı	38
2.3. Martin Hengel’e Göre Petrus’un Kilisenin Oluşumundaki Rolü	71
2.3.1. Kudüs Kilisesi.....	80
2.3.2. Antakya Kilisesi.....	82
2.3.3. Korint Kilisesi.....	86
2.3.4. Roma Kilisesi.....	89
2.4. Martin Hengel’e Göre Petrus’un Hıristiyanlık Misyonu Stratejisi ve Önemi .	94
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	97
3. MARTİN HENGEL’E GÖRE PAVLUS VE KİLİSENİN OLUŞUMUNDAKİ	
ROLÜ	97

3.1. Pavlus'un Hayatı.....	97
3.2. Martin Hengel'e Göre Hıristiyanlık Öncesi Pavlus.....	109
3.3. Martin Hengel'e Göre Şam Vizyonu ve Hıristiyanlığa Geçiş.....	113
3.4. Martin Hengel'e Göre Pavlus'un Kilise Anlayışı.....	125
3.5. Martin Hengel'e Göre Pavlus'un Kilisenin Oluşumundaki Rolü.....	140
3.5.1. Pavlus'un Birinci Misyonerlik Yolculuğu	142
3.5.2. Pavlus'un İkinci Misyonerlik Yolculuğu:.....	144
3.5.3. Pavlus'un Üçüncü Misyonerlik Yolculuğu:.....	148
3.6. Pavlus'un Etkin Rolü Olduğu Kiliseler	150
3.6.1. Antakya Kilisesi:.....	150
3.6.2. Efes Kilisesi	151
3.6.3. Korint Kilisesi:.....	151
3.6.4. Galatya Kilisesi	152
3.6.5. Roma Kilisesi.....	153
3.6.6. Diğer Kiliseler:.....	154
SONUÇ.....	157
KAYNAKÇA	161
ÖZGEÇMİŞ.....	165

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
ayr.	:Ayrıca
bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
ev.	:eviren
DİA.	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklöpediti
Haz.	:Hazırlayan
MÖ.	:Milattan önce
MS.	:Milattan sonra
Ö.	:Ölüm tarihi
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfa sayıları
Ünv.	:Üniversite
vb.	:ve benzer(ler)i
vd.	:ve devamı ve diğertleri
yy.	:Yüzyıl
yay.	:Yayınevi, Yayınları

ÖZET

Bu çalışma, Martin Hengel'e göre, İsa'dan sonra Hıristiyanlığın ilk yüzyılında kilise anlayışı ve kilisenin oluşumunda Petrus ve Pavlus'un etki ettiği noktaları ele almaya yöneliktir.

Bugünkü Hıristiyanlığın temelleri İsa'dan sonra I. yüzyılda atılmıştır. Bu yüzyıl Hıristiyanlığın doğuşu, filizlenmesi ve temellerinin atıldığı bir dönemdir. Bu dinin en önemli şahsiyetleri de hiç şüphesiz Petrus ve Pavlus'tur. Batı dünyasında birçok akademik çalışma özellikle bu iki havari etrafında yoğunlaşmıştır. Ülkemizde ise bu konuyla ilgili çalışmalar bulunmakla birlikte yeterli değildir. Özellikle Petrus alanındaki çalışmalar oldukça yetersizdir. İşte bu yüzden böylesi bir konuyu ele almanın önemli olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca Martin Hengel'in görüşleri doğrultusunda Petrus ve Pavlus'un ele alınması bu iki havarinin ilişkilerini anlama açısından da ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü yapılan bu çalışmada Petrus ile Pavlus'un ilişkileri ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Petrus'un İsa ile Pavlus arasında bir köprü görevi üslendiği tespit edilmiştir. Pavlus'un Hıristiyanlıkta bu kadar değer bulması, hatta havari olarak kabul edilmesinde hiç şüphesiz Petrus'un önemli katkıları bulunmaktadır.

Yine bu çalışmada, Petrus'un Hıristiyanlıkta -Katolik Mezhebi dışında- biraz sembolik bir figür olarak kalmasının yersiz olduğu, bu anlayışın değişmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Çünkü Petrus İncillerdeki rivayetler açısından bakıldığında bu dinin İsa'dan sonra en önemli kişisi ve havarilerin sözcüsüdür. Özellikle Markos İncili'nin yazılmasında Petrus'un ağırlığı göze çarpar. Pavlus ise, paganist bir bölgeye etkisi açısından elde ettiği başarılar ile Hıristiyanlar için ayrı bir konum elde etmiştir.

Çalışmamızda, ilk dönem kilisenin oluşumu ile ilgili önemli bilgilere yer verilmiş ve bu bilgiler değerlendirilmiş olup pek çok çalışmaya yol gösterecek sonuçlara ulaşılmıştır. Bu bilgilerin ilim âlemine faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Martin Hengel, İsa, Petrus, Pavlus, Kilise'nin Oluşumu.

ABSTRACT

This study, according to Martin Hengel, aims to address the understanding of the church in the first century of Christianity after Jesus and the points that Peter and Paul influenced in the formation of the church.

The foundations of today's Christianity were laid in the first century AD after Jesus. The period that includes this century is a period in which the birth, sprouting and foundations of Christianity were laid. The most important figures of this religion are undoubtedly Peter and Paul. Many academic studies in the Western world have been concentrated around these two apostles. In our country, there are studies on this subject but it is not considered sufficient. Especially, studies on Peter are quite insufficient. This is why we think that addressing such an issue is important in that it includes issues that have not yet been covered. In addition, in the light of Martin Hengel's views, the consideration of Peter and Paul is of particular importance in understanding the relations of these two apostles. Because in this study, the relations of Peter and Paul were discussed and evaluated. It was identified that Peter was established as a bridge between Jesus and Paul. There is no doubt that Peter made important contributions to Paul's appreciation of Christianity, and even to his acceptance as an apostle.

In this study, it was concluded that Peter's being a little symbolic figure in Christianity – except the Catholic sect – was unjustified and this understanding should change because Peter is the most important person of this religion after Jesus and is the spokesman of the apostles. Especially in the writing of the Gospel of Mark, the importance of Peter attracts the attention. On the other hand Paul obtained a different position for Christians with his achievements in terms of his influence on a paganist region.

In our study, important information about the formation of the church in the first period is given and the results that will guide many studies have been reached by evaluating this information. We think that this information will be beneficial to the scientific world.

Keywords: Martin Hengel, Jesus, Peter, Paul, Formation of the Church

GİRİŞ

“Martin Hengel’e Göre İsa Sonrası İlk Dönem Kilisenin Oluşumu” adı verilen bu tezin amacı, günümüz Hıristiyanlığının oluşmasında İsa sonrası ilk yüzyılda cerayan eden hadiselerde en önemli havariler olarak görülen Petrus ve Pavlus’un Hıristiyanlık dininin oluşumundaki etkilerin izleri hedef alınarak yazılmıştır. Zira Hıristiyanlık tarihinin ilk yüzyılı oldukça büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu tezin temel amacı, Hengel’in gözüyle Petrus ile Pavlus’u yakından tanıma fırsatını yakalamaktır. Bu çalışma yapılırken objektiflik prensibinden hareket edilerek yazılmasına önem verilmiştir.

Bu tezin sınırlılıkları, Petrus ve Pavlus merkezinde İsa sonrası oluşan ilk kilise anlayışı ve oluşumunun sonuçlarını kapsamaktadır. Bu alanın dışına çıkılmamasına itina gösterilmiştir. Petrus ve Pavlus’un bu dinin gelişimdeki rolleri üzerinde durulmuştur. İsa sonrası M.S. 70 yılına kadar Hıristiyanlığa etki ve sonuç bakımından Petrus ve Pavlus’un rolü, araştırmanın konusudur.

Ülkemizde Dinler Tarihi alanında otorite olarak görülen akademisyenlerin görüşleri ile Alman teolog Martin Hengel’in yazmış olduğu eserler ve konuyla ilgili Türkiye’de yazılan literatür de tezin ana kaynaklarını oluşturur.

Hazırlanan bu Yüksek Lisans tezi üç bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümüne Martin Hengel’in biyografisi yazılarak başlandı. Daha sonra Martin Hengel’in eserlerinin isimlerini orijinal hâli ile Almanca olarak yazılıp, parantez içinde de Türkçe çevirisine yer verildi. Bu bölüme, Martin Hengel’in yetiştirdiği en önemli öğrencisi olarak görülen Anna Maria Schwemer ile yaptığımız röportaj tezin uygun kısımlarına yazıldı. Yine bu bölüm -yüzyüze olmasa da- diğer önemli öğrencilerinin değişik zamanlarda hocaları Martin Hengel hakkında yazdıkları önemli görüşleri de bu çalışmamıza katkı sağlayacağı düşünüldüğünden buraya eklenerek tamamlandı.

İkinci bölüme önemine binaen Kilise (ekklesia) teriminin ilk dönemde kullanım amacına yönelik tahlil ve açıklamalar yapılarak başlandı. Daha sonra havari Petrus’un hayatı, teolojisi ve Hıristiyanlık anlayışı ele alındı. Petrus Hengel’e göre, Roma Katolik Kilisesi hariç Hıristiyan dünyasında hakettiği değeri bulamamış ve

bazı mezheplerce küçümsenmiştir. İşte bu yüzden bu bölümde havari Petrus'u ele alıp onun I. yüzyılda Hıristiyanlığın oluşumunda -özellikle İsa'ya en yakın havari olarak- bu dine katkısını ve etkisi araştırılmaya çalışıldı. Görüşlerine yer verdiğimiz Hengel Hıristiyanlık içerisinde havari Petrus'a karşı oluşan imajı pek beğenmez. Petrus'un hak ettiği değeri bulamadığını düşünür. Martin Hengel, Petrus'a hakettiği değerlerin verilmemesinin biraz da o günün ortamı ve şartlarından kaynaklandığını ve böylece Petrus'un, Pavlus'un gölgesinde kaldığını söyler.

Petrus günümüz Hıristiyanlık dünyası için sembolik bir figür ve önemli bir şahsiyettir. Hengel'e göre, Petrus Hıristiyanlık dünyasında Pavlus kadar önemsizdir. Zira Petrus, Hıristiyanlık anlayışına göre, İsa ile bağı en güçlü olan havari konumundadır. Petrus havarilerin lideri ve sözcüsü olarak görülmüştür. Yeni Ahit'in yazılmasında katkı ve etkileri yüksektir. Markos ve Luka, İncillerinde Petrus'a geniş yer verirler. Hengel, Markos ve Luka İncillerinin rivayetlerinin birçoğunun genellikle Petrus'a dayandığını düşünür. Ayrıca Markos, Petrus'un tercümanıdır. Bu birliktelikten dolayı Petrus, İncil yazarı Markos tarafından yakından takip edilmiştir.

Tezin bu bölümünde Hengel'in görüşlerine göre Petrus'un önemi vurgulanmaya çalışıldı. Hıristiyanlığın birinci yüzyılında tarihsel İsa ile Pavlus arasında oluşabilecek kopukluğun oluşmasına Petrus'un mani olduğu göz önüne serilmeye çalışıldı. Zira Petrus, Pavlus'a hem referans olmuş hem de Pavlus'un başlangıç noktasında Hıristiyanlıkta kabul görmesini sağlamıştır. Kudüs'te Pavlus'un Petrus'un yanında iki hafta kalması, bunun en büyük ispatı olarak görülür.

Üçüncü bölümde I. yüzyılında Hıristiyanlığın oluşumuna katkısı ve etkisi bağlamında Pavlus'u Martin Hengel ve diğer kaynaklardan hareketle incelenmeye çalışıldı. Önce Pavlus'un Hıristiyanlık öncesi yıllarını, eğitimini, doğumunu, vatandaşlığını, kişiliğini ve Yahudi kökeni ele alındı ve incelendi. Pavlus'un Hıristiyan olmadan önce Yahudi olarak yaşadığı yılları gözden geçirip Şam vizyonundan sonra Hıristiyan olunca verdiği mücadeleleri yazılmaya çalışıldı. Pavlus ileride Hıristiyanlık ismini alacak olan dinin kurucusu ve mimarı olarak görülür. Teolojisini kendisinin oluşturduğu bu dinin temel taşıdır. Pavlus için tarihsel İsa pek bir anlam ifade etmez. Onun ilgilendiği İsa, insanların günahları sebebiyle çarmıha gerilen, yeniden dirilen İsa Mesih'tir.

Bu çalışmada Pavlus ile İncil yazarı Luka'nın birbirine yakın ve birbirleriyle ilişkili çalıştıklarını tesbit ettik. Bilindiği gibi Luka Pavlus'un doktorudur. O Pavlus'un hayatında eksik gördüğü noktaları, kendi kurgusuyla kapatmaya çalıştığı ve bazı gerçekleri sakladığı, onun rivayetlerinde açıkça görülür. Özellikle zihnindeki Pavlus'a zarar verebilecek rivayetlerden pek bahsetmek istemediği göze çarpar. Bazı noktaları hiç görmez yada görmezlikten gelir. Örneğin Luka, Pavlus'un Şam vizyonu öncesi tarihsel İsa ve onun taraftarlarına karşı düşmanlıklarını pek gündeme getirmez.

Bu çalışma, yazılan sonuç kısmı ile tamamlandı. Sonuç kısmında Hengel'in Yeni Ahit üzerine yaptığı araştırmaların önemine vurgu yapıldı. Bu tez, Petrus hakkında var olan anlayışın üzerine, özgün bir anlayış getirilmesi ve henüz ülkemizde üzerinde yeterince çalışma yapılmamış farklı iddiaların dillendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Hengel, özellikle havarilik noktasında Pavlus'a yöneltilen eleştirileri azaltmak ve Pavlus'un konumunu desteklemek için, havari Petrus'u referans olarak kullanma amacını taşır. Sonuç olarak bu çalışma, Hengel'e göre, "Petrus'un Pavlus ile İsa arasında bir köprü vazifesi yaptığı iddiası" yönünden de kayda değer bir anlam ifade eder. Burada "köprü"den kastedilenin, Petrus'un havari olarak İsa'yı yaşarken görmesinden dolayı, onun bu özelliğini, Pavlus'un Hıristiyanlıktaki konumunu belirginleştirmek amacıyla kullanma çabası olduğu açıktır. Zira Protestan mezhebine mensup Hengel'in buradaki hedefi, Petrus'u Pavlus'tan daha öne çıkarmak değil, bilakis, Hıristiyanlığın mimarı sayılan Pavlus'a yeni bir anlam katma gayretidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.MARTİN HENGEL’İN HAYATI, ESERLERİ VE ÖĞRENCİLERİ GÖZÜYLE HENGEL

1.1. Hayatı

Martin Hengel, 14 Aralık 1926 yılında Almanya’nın Reutlingen şehrinde doğdu. Yakın bir şehir olan Aalen’de büyüdü. İlköğrenimini Aalen’de tamamladı. Hengel, ortaöğretimine devam ederken II. Dünya savaşı başladı. Bu savaş esnasında Alman ordusuna alındı. Almanya ile Fransa 1945’te savaşmaya başladı. Bu savaş sonrasında Almanya Fransa karşısında ağır bir yenilgi aldı. Bu yüzden Almanya’nın ordusunda birtakım ordu birlikleri dağıldı. Hengel de bu dağılan bir ordu birliğindeydi. Bu yüzden dağılan ordudan ayrılıp sivil hayata döndü. Böylece Hengel sivil hayatına yeniden başlamış oldu.

Hengel savaş sona erdiğinde yarım kalan lise öğrenimine yeniden başladı. Lise sonrası Abitür¹’ünü tamamladı. Hengel, 16 yaşlarında iken kimya okumak istiyordu. Çünkü Kimya dersi onun ilgisini çekiyordu. Ama savaş sonrası yaşam koşulları hayallerini engellemişti. Yaşadığı savaş psikolojik olarak kendisini etkilemişti. Bu yüzden, İkinci Dünya Savaşı sonrası kendine sorduğu “Kalıcı olan gerçekten nedir?” sorusunun cevabını bulmak için teoloji alanında araştırma yapmaya karar vermişti. Bu bir nevi yüksek bir makama yalvarış gibiydi. Kendisi artık teoloji okumak istiyordu. Babası ise, işlerinin yoğunluğundan dolayı Hengel’in tahsiline devam etmesine pek sıcak bakmıyordu. Çünkü babası kendisini tekstil firmasında görmek istiyordu. Ailesi, akademik ve hümanist bir gelenekten uzaktı. Hengel, bütün zorluklara rağmen azim ve kararlılıkla kısa zamanda eski dilleri öğrenip başladığı üniversiteyi sekiz dönemde bitirmiştir. Onu bu yoldan babasının şirketinin yöneticisi olmak da alıkoymamış; şirket çalışmalarının yanı sıra teoloji meslek imtihanına girmiş ve başarılı olmuştur.

¹Abitür: Almanya’da üniversite öncesi, lise sonrası yapılan iki yıllık bir eğitim sürecidir. Alman üniversiteleri tarafından kabul edilebilmek için bu eğitimden geçmek gereklidir. Bu süreç sonrasında bir sınav vardır. Bu sınavda başarılı sayılanlar istediği üniversiteye başvuru hakkı kazanır.

Hengel, 1947'nin sonuna doğru Tübingen'de teolojik çalışmalarına başladı, 1949'da Heidelberg Üniversitesine geçti. İki yıl sonra bir Protestan mezhebi bölge temsilcisi olarak nitelendirildi. Yani bu bölgede Protestan mezhebinin temsilcisi gibi algılandı. Bu mezhep için Hengel teolojik anlamda artık otoriter bir kişi olarak görülüyordu.

Hengel, Tübingen'de kilise tarihçisi Hans Rückert'e hayran kaldığından, onun yanında teoloji alanında bir doktora yazmaya niyetlenmişti. Üniversiteyi bitirince önce Calw şehrinde sonra İkinci Dünya Savaşı'nda yıkılmış ve yeniden inşa edilen Heilbronn şehrinde (1951-1952) yıllarında, vikariat (papaz vekili) olarak görev yaptı. Bu görev, hayatına yeni bir yön belirleme imkânı sunmuştu. Papaz vekili olarak çalışmayı sevmiş olsa da kısa bir süre sonra, ailevi sebeplerden dolayı görevini bırakıp, aile şirketine dönmek zorunda kalmıştı. Şirket çalışmalarının yanı sıra teoloji alanında kendisini geliştirmeye devam etmiştir. Bu süre iki buçuk sene devam etmiştir. Daha sonra, bir fırsatını bulup tekrar akademik çalışma yapmak üzere Tübingen'e dönmüştü. Doktora tezi olarak kendisine: "Die Zeloten" (Zeolotlar) konusunu seçmişti. Henüz fazla incelenmemiş bir alana dikkat çekmek istiyordu. Böylece, Tübingen'deki Profesör Otto Michel (1903-1993)'in yanında asistan olarak, iki buçuk sene yoğun bir çalışmaya girdi.

Martin Hengel, 1957'de Marianne adında bir bayanla evlendi. Bu evliliklerinden iki çocukları oldu. O zaman genç yaşlardaki eşi, Hengel'in bilim dünyasına tekrar tutunması için ona çok destek oldu. Ama eski sıkıntı yine çıkıp gelmişti. 1957 yılının ilkbaharında, babasının şirketinin başına tekrar geçmek zorunda kalarak, kısa bir süre akademik ve teolojik çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştı. Hengel, bu arada kısa bir süre, bir teoloji kolejinde de dersler verdi. Bütün bu yoğunluğuna rağmen doktorasını bitirmeye de son derece kararlıydı. 1959 yılında, doktora tezini tamamladı. Yazmış olduğu bu tezinden dolayı hocası Otto Michel tarafından takdir toplamıştır. Otto Michel, Hengel'in kalitesinin farkına varınca ona sonradan daha önemli görevler vermeyi de uygun bulmuştur.

Bundan sonra aynı yıl 1959 sonlarında kendisine habilitasyon (doçentlik) teklifi geldi. Lakin şirketteki yoğunluk ve meşguliyeti devam ettiği için bu teklifi kabul edemedi. Hengel uluslararası bir üne sahip olmasına rağmen, babasının iç

çamaşır üzerine, aile tekstil işiyle ilgilenmesi gerektiği için akademik kariyerinin ilk yılları biraz yavaş ilerlemiştir. Çünkü fabrika işleri akademik çalışmalarına engel oluyordu. Ailenin en akıllı ve becerikli oğlu olduğu için hayatının on iki senesini bu fabrikanın işletmesi için harcadı. Yani, on iki yıl boyunca Leicester'daki bir fabrikayı yönetmek zorunda kaldı. Hengel, “Doğduğum gün fabrikayı babam kurmuştu. O günden beri Demokles’in Kılıcı gibi babamın gözü üzerimdeydi” demiştir. Annesi ve babası vefat edince, diğer kardeşlerine sormadan, fabrikayı sattı. Çünkü bu fabrika onu çok meşgul ediyordu. Fabrika için araba ile ticari seyahatlere çıkmak zorundaydı. Bu seyahatlerin coğrafyası oldukça geniştir. Örneğin İsveç, Norveç ve Danimarka gibi ülkelerdeki dükkânları dolaşıp katalogları göstermesi gerekiyordu. Çok yorucu bir işti. Akademik çalışmalarına devam etmek için bir an önce bu fabrikadan kurtulmak istiyordu. Bu konuda kararlıydı. Kararının arkasında durarak uygun bir alıcı bulunca fabrikayı sattı. Böylece akademik çalışmalarına engel teşkil eden bu işten kurtulmayı başardı.

1964 yılının sonbaharında, Tübingen Üniversitesi'ndeki hocası Otto Michel'in öğretim görevliliği teklifini, fabrikadan kurtulduktan ancak 5 yıl sonra kabul edebildi. Ocak 1967 yılında habilitasyonu gerçekleşti. Böylece doktora tezi yönetebilir akademisyen hoca oldu. 1967'de Yahudilik ve Helenizm (Judentum und Hellenismus) isimli doçentlik tezini tamamladı. 1967 yılında doçentlik tezi sınavını kazanınca doçent oldu. Aynı yıldan itibaren Tübingen Üniversitesi'nde doçent olarak görevine devam etmiştir.

Anna Maria Schwemer'e göre; Hengel'in doçentlik tezi olan “Yahudilik ve Helenizm” onun önemli eserlerinden ilkidir. Onu bir sene içerisinde yazmıştır. Bu eserinde, İsa dönemindeki Yahudiliğin Helenizm'le çok yakın bir ilişki içinde olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Eski anlayışa göre; Kudüs'te Yahudiler ve Yunanlılar yoğunlukta olduğu için İbranice ve Aramice Yunanca konuşuluyor. Normalde bu iki millet ve kültür arasında büyük uçurum vardır. İşte Hengel, “Yahudilik ve Helenizm” eseriyle Filistin'deki Yahudiliğin, yaklaşık iki yüz sene boyunca, Yunan etkisi altında kaldığını ve Helenizm'den etkilendiğini yazdığı bu

tezde ortaya koymuştur. Bu eserle birlikte Hengel, Hıristiyan teologlar arasındaki otoritesini biraz daha sağlamlaştırmıştır.²

1968 yılında Bavyera Eyaletinin Erlangen şehrinde profesörlük unvanını alarak profesör oldu. Bu akademik başarısından dolayı 1968’de Erlangen Üniversitesi’de Yeni Ahit kürsüsüne tayin edildi. Dört sene sonra, 1972 yılında hocası Otto Michel’in halefi olarak, Adolf Schlatter (1852-1938)’in kurduğu, Yeni Ahit ve Antik Yahudilik kürsüsüne atandı. Bununla beraber Evangelik teolojisindeki “Institutum Judaicum” (Yahudi Enstitüsü) çalışma grubunun da başına geçmiş oldu.³

Hengel, 1972’de Tübingen Üniversitesi’nde akademik bir üne kavuşmuştur. Birçok akademisyen kariyerleri hakkında tavsiye için ona müracaat etmiştir. Ayrıca, sadece akademik değil, finansal sorunları olan öğrencilere destek olmak için kendi kaynaklarından para bulmakta cömert davranıyordu. Misafir olan akademisyenleri evinde her zaman memnuniyetle ağırlamıştır. Öğrencilerine karşı babacan bir tavrı vardı. Her zaman maddi ve manevi olarak öğrencilerinin yanında olmuştur. Ama öğrencilerinin de gayretli ve çalışkan olmasını istemişti.⁴

Martin Hengel erken dönem Yahudilik üzerine çalışarak bu alanda bir uzmanlaştı. Helenizmin etkisinin ve Yunan kültürünün Filistin Yahudiliği üzerindeki etkilerini de ispatlamaya çalıştı. İsa’dan sonra tamamen farklı bir anlayışla ve adına Hıristiyanlık denen bu dinin Yahudilik ve Helenizm’den derinden etkilendiğini göstererek, Yeni Ahit çalışmalarında yorum anlayışını farklı boyutlara taşımıştır. Hengel başlangıçta Rudolf Bultmann’ın Yeni Ahit’le alakalı görüşlerine katılmıyordu. Ancak bu çalışmaları sayesinde Rudolf Bultmann (1884-1976)’ın da tezlerini kabul eden ve savunan biri haline gelerek fikri bir değişime uğradı.

Martin Hengel Kutsal Kitap’ta uzmanlaşmak için çok çaba sarf etti. Okuyucuları tarafından çok zor anlaşılabilir konuları ince eleyip sık dokuyarak anlaşılır hale getiren bir akademisyendi. Martin Hengel, adım adım hedefine ulaşmak için çok gayretli çalışan Alman Protestan teologdur. Özellikle Yeni Ahit ve Antik

² Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

³ Jörg Frey, *Theologische, historische und biographische Skizzen*, Kleine Schriften VII, Tübingen 2010.

⁴ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

Yahudilik üzerine yoğunlaşmıştır. Yeni Ahit üzerine yaptığı titiz çalışmaları göze çarpar.

Hengel tüm çalışma alanlarında üretken bir yazardı. Onun pek çok kitabı çoğu John Bowden (1935-2010) tarafından ustaca İngilizce'ye çevrildi. İngiliz ve Amerikan üniversitelerinde yakından takip edilip okundu. Eski Yahudilik ve Helenistik Din Enstitüsü, İsrail de dâhil olmak üzere dünyanın her yerinden akademisyenlerin dikkatini çekti. Hengel'in kurduğu Philip Melanchthon Vakfı, genç akademisyenleri Yunan ve Roma antikliğine yaklaştırdı. Ayrıca elde ettiği bulgularının geçerliliği diğer Hıristiyan akademisyenler tarafından da geniş kabul gördü.

Anna Maria Schwemer hocası Hengel'in "Antik Yahudilik Tarihi" üzerine hatırı sayılır uzman ve otorite olduğunu ifade eder. Bu iddiasını o kadar ileri götürür ki, Antik Yahudiliğin teolojik temellerinin Hengel'in çalışmaları sayesinde sağlam temellere oturduğunu düşünür. Bu çalışmasının yanında "İlk dönem Hıristiyanlık Tarihinin Kronolojisi"ni de hayali olmayan gerçekçi bir nizama oturmasının Hengel sayesinde olduğunu iddia eder. Bu konuda örnek veren Bayan Schwemer İsa'nın çarmıha gerilmesi ile Pavlus'un yaşadığı iddia edilen Şam vizyonu ile görevi üstlenmesi arasındaki bilinen iki senelik zaman diliminin doğru olmadığı, Hengel'in yaptığı çalışmalarla ispatlandı. Böylece Hıristiyan kaynaklarındaki rivayetlerde yer alan bu konudaki tarihi kopukluk, mantıklı bir şekilde Hengel tarafından izale edilmiştir.⁵

1972-1992 yılları arasında Tübingen'de Yeni Ahit ve Antik Yahudilik profesörü olarak çalıştı. Bu yıllar arasında Tübingen Eberhard Karls Üniversitesinde profesörlük, Yahudilik ve Helenistik Dinler Enstitüsü'nde de müdürlük yaptı. 1992 yılında Tübingen Üniversitesi'nden emekli oldu.

Martin Hengel Uppsala ve Strassburg Üniversitelerinden fahri doktora aldı. Yine St. Andreus, Durham ve Cambridge Üniversitelerinde misafir öğretim görevlisi olarak dönem dönem dersler verdi. Hengel'in Amerikan ve İngiliz üniversitelerinde verdiği ders ve seminerleri geniş bir akademisyen kitle tarafından ilgiyle takip edildi. O, her zaman misafir bir öğretim görevlisi olduğu ve onursal doktora aldığı için

⁵ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

Cambridge Üniversitesi ile güçlü bir iletişim halindeydi. Bu iletişim bazen Martin Hengel'in karısı Marianne tarafından da sağlanırdı. Ayrıca Hengel, yıllar sonra 1978'den itibaren Heidelberger Bilimler Akademisi'nin de üyeleri arasına girmiştir.

Hengel, teoloji araştırmalarında Yunanca ve İbranice'yi öğrenmenin en temel esas olduğunu düşünüyordu. Almanya'daki okullarda bu dillerin öğrenilmesi için fırsatların ve olanakların hazırlanması gerektiğini düşünüyordu. Herkes bu dilleri istediği zaman rahatlıkla öğrenebilmeli diyordu. Zira ilk dönem Hıristiyanlık alanında etkin bir araştırma yapabilmek için bu dillere vâkıf olmak, Hengel tarafından âdeta bir zorunluluk olarak görülmüştür.

Hengel özellikle Almanya'da meşhur olan Hachen, Kozelman ve Bultmann ekollerinden etkilenmiştir. Alman ekolleri arasında Luka karşıtlığı ve Luka'nın hor görülmesine karşı da mücadele etmiştir. XIX. yüzyılda Almanya'da Luka, özellikle Overbach tarafından değersiz görülür. Bu olumsuzluk Ferdinand Christian Bauer (1792-1860) ve öğrencisi Eduard Zeller (1814-1908) ile devam eder. Hatta Zeller, Luka'nın her şeyi uydurduğunu iddia edecek kadar ileri gider. Luka'ya atfedilen bu kötü eleştirilere Hengel cevap verir ve bu tenkitlerin tarihsel akıldan yoksun olduğunu iddia eder. Bu anlayışın büyük bir haksızlık olduğunu dile getirir. Hengel Luka'yı savunmaktan geri durmaz.

Hengel, İncil'i klasik dönem filologunun incelediği gibi, tarihsel eleştiri kuramı içinde, İncil'e eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Yani geleneksel yorumun dışına çıkmıştır. Mesela, "Luka şurada hata etmiş olmalı", "Luka şu konuyu pek bilmiyor", gibi eleştirilerini açık açık yapardı. Luka'da bulunan çelişkileri ortaya koyar, ispat ederdi. Bundan dolayı, birçok teologlardan eleştiri almıştır. Ama o, eleştirilmekten çekinmeyen biridir. Fikirlerinin arkasında durur, doğru bildiğini söylerdi.⁶

Martin Hengel'i en çok tanıyan ve onun ekolünü devam ettiren öğrencisi Anna Maria Schwemer Hengel'in kendi çalışma sahasının bütününde otorite olduğunu iddia eder. Bu konuda şu yorumu yapar. "Hengel teoloji alanında bir eser veya bir makale yazdığı zaman bu alana hâkimiyetini hissettirirdi. Farklı bir akademisyen olması ve orijinal yeni şeyler söylemesinden dolayı, Hengel'i bazı

⁶ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

teoloji yazarları kıskanmışlardır. Bundan dolayı bu teoloji yazarları, Hengel'in vefatına kadar hem Almanya'da hem de Almanya dışında hak ettiği üne kavuşamamasına sebep oldular. Yine ayrıca, Hengel'in Luka'ya alışılmışın dışında gereken değeri vermesinden dolayı, Luka karşıtlarının Hengel'e tavır almaları ve Alman üniversite kürsülerinde kendi öğrencilerinin de henüz yeteri kadar olmayışı, Hengel'in ünlenmesini geciktirmiştir. Bazı akademisyen kişiler Hengel'i kıskanırlardı ve onun ilerlemesini engellemeye çalışırlardı.”⁷

Hengel sadece Almanya ile sınırlı kalmamış, diğer Hıristiyan ülkelere de seyahatlerde bulunmuş ve seminerler vermiştir. Katolik ve Ortodoks mezhebinin teolojik akademisyenlerini ziyaret edip onlarla fikir alış-verişinde bulunmuştur. Mesela bu ziyaretlerinde Roma'nın dini atmosferinden ve Katolik Kilise yapısından çok etkilenmiştir. Protestan olmasına rağmen zaman zaman eleştirilere maruz kalsa da uzlaşmacı tavrını devam ettirme niyetinden vazgeçmiyor ve farklı görüşlere hoşgörülü yaklaşabiliyordu.⁸

Martin Hengel'in daha çok Yahudilik ve Helenizm üzerine yazdığı eseri ve Petrus hakkındaki fikirleri dikkat çekmiştir. Petrus'a yönelik fikirleriyle ilgili çalışmayı yayınlamasıyla bir kitap ortaya koymuştur. Bu eser sahasında önemli ve objektif bir kitap olarak görülmektedir. Hengel'in bu eseri bütün Hıristiyan okurlar tarafından ilgiyle okunmuştur. Hengel yazdığı bu kitaba “Der unterschätzte Petrus” (hafife alınan, küçük görülen Petrus) adını vermiştir.

Hengel'in ilk Hıristiyanlık tarihiyle yakından ilgilenmesi, o döneme ait henüz üzeri açılmamış birtakım yeni bulgulara ulaşmasına sebep olmuştur. Bu döneme ait özellikle havari Petrus üzerine yoğunlaşmasıyla ilgi çekmiştir. Bu araştırmaları sonrasında Petrus Hengel'in zihninde alışılmışın dışında ayrı bir yerde durmuştur. Örneğin Hengel'in Petrus ile alakalı şu düşünceleri bu durumu bariz bir şekilde ortaya koyar. Hengel, Matta'nın 16:16-19'daki bölümlerindeki ifadelerden ve Petrus'un çok kabiliyetli bir hatip olmasından yola çıkarak, onun havarilerin sözcüsü olması ile Petrus'un iyi bir misyoner olduğunu iddia eder. Hengel'e göre; Petrus, Evangelistliğin ilk kurucusu ve İsa'dan sonra Hıristiyanlığın ilk muhteşem yöneticisi

⁷ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

⁸ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

olarak kabul edilir.⁹ Hengel, Petrus'un basit bir şekilde tipik havari olmadığını, bilakis diğer havarilerin kendisinin yanında ikinci planda kaldığını, tespitini yapmaktadır. Petrus diğer havarilere göre daha aktif ve etkilidir. İsa'nın misyonunu İsa'dan sonra temsil etmede başarılı olmuştur.

Anna Maria Schwemer Hengel'in Petrus'u daha çok ön plana çıkarma çabasını şu şekilde izah eder: "Petrus hakkındaki mevcut rivayetlerin ve kendisinin ulaştığı yeni bilgilerin yorumları Petrus'un değerini belirgin bir şekilde ortaya koyar. Örneğin, On İki Havari sayıldığında daima ilk sırada Petrus'un adı anılır. Her Hıristiyan aslında böyle düşünür. Hengel, onu İsa'nın yeniden dirilişinin, ilk şahidi olarak kabul eder. Bu durumu "Birinci Korintlilere Mektup 15:5" te formülü olduğuna işaret ederek ispatlamaya çalışır. Hengel'e göre, İsa çarmıha gerildikten sonra On İki Havari'yi Kudüs'te tekrar toplayan kişi Petrus'tur. Bu konuda *Elçilerin İşleri* temel kaynak kabul edilir. Çünkü Petrus'u İncillerden ve *Elçilerin İşleri*'nden tanıyoruz. Hengel'in kitabını, "Der unterschätzte Petrus" diye adlandırması aslında bir Protestan Evangelik problemidir. Çünkü Protestan Evangelik'lere göre, büyük aziz Pavlus'tur. Sonra sırasıyla Luther ve Petrus gelir. Adı Petrus olan bir Protestan Kilisesi bulamazsınız. Christus Kilisesi, Emma Urs Kilisesi, Pavlus Kilisesi bulursunuz, ama Petrus Kilisesi bulamazsınız. Katoliklik ve Protestanlık arasındaki kavgada da bu böyledir. Tabi ilim dünyasında Pavlus, Petrus'tan daha verimli bir alanı işgal eder. Pavlus misyonunda daha başarılı olup, Petrus'u gölgede bırakmıştır. Pavlus ile ilgili birçok kaynak mevcut iken, Petrus için bu söylenemez. Petrus ile ilgili bilgiler *Elçilerin İşleri*'ni yok sayarsak, sadece İncillerde ve biraz da Pavlus'un Mektupları'nda vardır. Mesela Petrus'un evli olduğu ve eşiyle dolaştığı bilgisini Pavlus rivayet eder. Markos İncili'nde de, sadece kayınvalidesinin iyileşmesi hakkında bilgi vardır."¹⁰

Hengel, aynı zamanda araştırmalarını Petrus ile Pavlus hakkında da yoğunlaştırmıştır. Hengel, Petrus'u ön plana çıkarırken Pavlus'u ikinci bir plana atma niyeti yoktur. Sonuçta Hengel genel olarak çalışmalarını bu iki havari üzerinde yoğunlaştırmıştır. Onların kayıp yıllarını da araştırmış bazen pek bilgiye ulaşamasa da belli başlı mesafeler katetmiştir. Mesala Petrus'un ilk dönem kilise için ne ifade

⁹ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

¹⁰ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

ettiğini, Pavlus'la ilişkisini ve onunla olan ihtilafını, Petrus'un Hıristiyanlık teolojisindeki önemi gibi üzeri açılmamış konularda önemli çalışmalara imza atmıştır.

Anna Maria Schwemer Martin Hengel'in yanında uzun bir süre yaşadığı için onun dini yaşayışı hakkında da yorumlar yapar. Onun dindar bir Hıristiyan olarak yaşadığını düşünür. Çünkü bir süre papazlık yapmıştır ve bu tecrübesi onun daha çok dindar olarak yaşamasına dikkat etmesine vesile olmuştur. Hengel'in dindarlığı kapsayıcı ve uzlaşa temeli üzerine oturmuştur. Aşırı uçlardan uzak orta yolu takip etme ve din konusunda kapsayıcı bir felsefe anlayışına sahiptir. Pietist¹¹ bir aileden gelmesine rağmen bu akımın zararlı tarafını değil faydalı olan tarafıyla daha çok ilgilenmiştir. Hengel dar görüşlü pietist anlayışla da mücadele etmiştir. Çünkü dışlayıcı bir dindarlığın toplumda ayrılık ve gerginliğe sebep olduğunu iddia etmiştir.

Anna Maria Schwemer'e göre; Hengel, gerektiğinde Hıristiyan teolojisinde mevcut tartışmalarda kendi fikrini özgürce söylemekten çekinmezdi. Örneğin Meryem'in bakireliği ile ilgili durumu saçma bulmuştur. Yani Meryem'in bakireliğini kabul etmemiştir. İsa'nın kardeşlerinin öz kardeş olduklarını yazmıştır. İsa'nın dört kardeşinin de olduğunu belirterek onun geniş bir ailesinin olduğunu kabul etmiştir. Hengel bu düşüncesini aynı zamanda Markos İncili¹²,ne de dayandırmıştır.¹³

Akademik kariyerini Hengel'in yanında geçiren Anna Maria Schwemer Martin Hengel'i, zeki, çalışkan, hafızası güçlü, nazik ve alçak gönüllü biri olarak niteler. Hitabetinde ve seminerlerinde etkileyici ve otoriter olduğunu söyler. Hengel'i insanlarla olan iletişimde gerçekten kibar, dürüst, büyüleyici bir öğretmen olarak tanımlar. Hocasını öğrencilerini çalışmaya teşvik eden ve daima ilmî merak içerisinde olan ve disiplinli biri olarak da nitelendirir.¹⁴

Jörg Frey hocası Hengel ile yakın bir bağ kurarken onun bazı kişilik özelliklerini de tanıma fırsatı bulmuştur. Zira yazdığı bir hatırasında hocası ve

¹¹ Pietizm: Duygusal dindarlık; Hıristiyanlık'ta P.J. Spener (1635-1705) tarafından zamanın Protestanlığına yeni bir ruh vermek amacıyla başlatılan Alman Lutherci bir kilise hareketi. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve inanç Sözlüğü*, s. 399.

¹² Markos, 3:31-35, 6:3.

¹³ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

¹⁴ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

hocasının eşi hakkında şunları dile getirmiştir: “Martin Hengel’i diğer meslektaşlarından ayıran en büyük özellik sadece akademik bir hoca olması değil, aynı zamanda babacan ve şefkatli danışman olarak öğrencilerinin bilimsel gelişiminin yanında maddi, manevi sıkıntılarına da çare olmaya çalışmasıydı. Öğrencilerinin burs alabilmeleri için çok çalışırdı. Eşi Marianne de öğrencilerin ve yabancı misafirlerin çeşitli derdleriyle ilgilenirdi. Mesela Amerikalı bir kursiyerin Tübingen şehrinde birden bastırın kışta, paltosunun olmadığını fark ettiğinde Bayan Hengel, hemen eşinin paltosunu ona vermiştir. Hengel ailesi, velileri olarak öğrencilere özenle rehberlik eder ve tam manasıyla kendileriyle ilgilenirdi. Geçmişten gelen gerçekçi yaklaşım ve mütevazılığı, akademik dünyada değişime uğramamıştı. Mezun olan, doktorasını alan öğrenciye evinde küçük bir merasim düzenlerdi. Herkes önünde o kişiyi taltif eder ve diğerlerini de bu şekilde teşvik ederdi. İçtenliği ve misafirperverliği sayesinde danışmak için yanına gelen bilim adamları ve misafirleri öğlen çaya ve akşam yemeğe davet ederdi. Bu samimi atmosfer sayesinde, Hengeller ile ailevi bir bağ kuruluyordu.”¹⁵

Martin Hengel 1992 yılında emekli olunca köşesine çekilip oturmadı. Bundan sonra da bilgi ve tecrübesini öğrencilerine aktarmaktan geri durmadı. Aynı zamanda 1992-2009 yılları arasında da seminer, konferans ve yazdığı makalelerle aktif olmaya devam etmiştir. Hengel, 2 Temmuz 2009 yılında vefat etti. Tübingen’de bulunan Bergfridhof mezarlığına 10 Temmuz 2009’da defnedilmiştir. Cenaze ayini Hengel’in öğrencisi ve teolog Prof. Ulrich Heckel (1958-) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu cenaze töreninde, uzun yılların dostu ve meslektaşı Sean Freyne, (1935-2013) Hengel’i cenaze ayininde “O, hepimiz için bir öğretmen ve rehberdi.”¹⁶ diye tarif etmiştir.

1.2. Eserleri

- 1- Die Heilungen Jesu und Medizinisches Denken. (İsa’nın Tedavileri ve Tıbbi Düşünce) in: Medicus Viator. Fragen und Gedanken am Wegw R. Siebecks. Eine Festgabe seiner Freunde und Schüler zum 75. Geburtstag. Hg. v.p Christian und D. Rössler, (J.C.B. Mohr Paul Siebeck) Tübingen, 1959.

¹⁵ Jörg Frey, Martin Hengel, a.g.e., s, 2-3

¹⁶ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

- 2- Die Zeloten, Untersuchungen zur Judischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodes 1. bis 70 n. Chr. Diss, theol. Masch, (Zeolotlar: Herot Zamanında Yahudi Özgürlük Hareketine Yönelik Araştırmalar.) Druckfassung der Dissertation, Tübingen 1959.
- 3- Abraham unser Vater. Juden und Christen im Gespräch über die Bibel. (Babamız İbrahim: Yahudiler ve Hristiyanlar Kutsal Kitap Hakkında Diyalog Halindeler) Festschrift für Otto Michel zum 60. Geburtstag (AGSU 5), Leiden-Köln (E.J. Brill) 1963.
- 4- Maria Magdalena und die Frauen als Zeugen, in: Abraham Unser Vater. (Mecdelli Meryem Magdalena ve Şâhit Olarak Kadınlar). Festschrift für Otto Michel zum 60. Geburtstag, v.O. Betz, M.Hengel und P.Schmidt (AGSU 5), Leiden- (E.J. Brill) Köln 1963.
- 5- Juden, Christen, Gnostiker.(Yahudiler, Hristiyanlar, Gnostikler) Prof. G.D. Kilpatrick sprach im Institutum Judaicum, Schwabisches Tagblatt vom 8.7.1966.
- 6- Judentum und Hellenismus,(Yahudilik ve Hellenizm) Studien zu ihrer Begegnung unserer besonderer Berücksichtigung Palastinas bis zur Mitte des 2. Jh. S v.Chr, Habil- Schr. Masch, Mohr Paul Siebeck, Tübingen, 1967.
- 7- Griechische Erziehung und das Judentum, (Yunanca Eğitimi ve Yahudilik) Attempo, Nachrichten für die Freunde der Universität Tübingen, Heft 23/24, 1967, s. 90-101, Tübingen, 1967.
- 8- Der Kreuzestod Jesu Christi als Gottes souverane Erlösungstat, (İsa Mesih'in Tanrı'nın Egemen Kurtuluş Eylemi Olarak Çarmıha Gerilmesi) Exegese über 2. Kor 5,11-21, in. Theologie und Kirche, Calwer Verlag, Stuttgart, 1967.
- 9- Das Gleichnis von den Weingartnern, (Üzüm Bahçeleri Kıssası) Mc 12 im Licht der zenonpapyri und der rabbinischen Gleichnisse, ZNW 59, 1968, 1-39, Kleine Schriften, V, Nr. 375, Stuttgart, 1968.
- 10- Können wir noch beten? (Hala dua edebilir miyiz?) Luka. 11,5-13, Kleine Schriften, Bad Cannstatt, 1969.
- 11- War Jesus Revolutionär? (İsa Reformist miydi?) Sechs Thesen eines Neutestamentlers, Calwer Verlag, EK 2, s. 694-696, Stuttgart, 1969.

- 12- Die Hoffnung und das Wort.(Ümit ve Söz) Kleine Schriften, Schwabisch Gmünd (Müllerschön), Tübingen, 1970.
- 13- Die Begegnung von Judentum und Hellenismus im Palästina der vorchristlichen Zeit, (Hıristiyanlık Öncesi Filistin’de Yahudilik ve Helenizm Karşılaştırması) in: Verborum Veritas, s. 329-348, Kleine Schriften, Wuppertal, 1970.
- 14- Leben in der Veränderung. (Değişen Hayat) Ein Beitrag zum Verstandnis der Bergpredigt, EK 3 s. 647-651, Kleine Schriften, Tübingen, 1970.
- 15- Theorie und Praxis im Neuen Testament. (Yeni Ahitte Teori ve Pratik) NTD-Erg. 4, Göttingen, 1970.
- 16- Was ist der Mensch? (İnsan Nedir?) Erwagungen zur biblischen Anthropologie heute, in. Probleme biblischer Theologie. Gerhard von Rad zum 70. Geburtstag, hg.v.H. W. Wolf, s. 116-135, (Chr. Kaiser), München, 1971.
- 17- Kerygma oder Geschichte? (Kerygma ya da Tarih) Zur Problematik einer falschen Alternative in der Synoptikerforschung, aufgezeigt an Hand einiger neuer Monographien, s. 323-336, Kleine Schriften, ThQ 151, Tübingen, 1971.
- 18- Die Ursprünge der christlichen Mission, (Hıristiyan Misyonunun Kökeni).NTS 18, s. 15-38, Kleine Schriften, Stuttgart, 1971.
- 19- Gewalt und Gewaltlosigkeit. (Şiddet ve Şiddetsizlik) Calwer Verlag, Stuttgart, 1971.
- 20- Christologie und neutestamentliche Chronologie. (Kristoloji ve Yeni Ahit Kronolojisi) Mohr Paul Siebeck, Tübingen, 1972.
- 21- Mysterion und Wahrheit, (Efsane ve Hakikat) Kleine Schriften, VII, nr: 387, Stuttgart, 1972.
- 22- Christliche Kritik am Reichtum. Das Eigentum in der frühen Kirche,(Zenginlik Konusunda Hristiyan Eleştirisi, İlk Kilise’de Mülkiyet) Kleine Schriften, Tübingen, 1973.
- 23- Historische Methoden und theologische Auslegung des Neuen Testaments, .(Tarihsel Metot ve Yeni Ahit’in Teolojik Yorumları) Kud 19 s. 85-90, Calwer Verlag, Stuttgart, 1973.

- 24- Die Macht Christi und die Macht der Christen, (İsa'nın Gücü ve Hıristiyanların Gücü) Claudius, München, 1973.
- 25- İst der Osterglaube noch zu retten? (Paskalya İnanıcı Hâlâ Kurtarılabilir mi?) Zu R. Pesch, Zur Entstehung des Glaubens an die Auferstehung Jesu (ThQ 153 1973, 201-228.270-283, ThQ 153 1973, 252-269, Kleine Schriften, Tübingen, 1973.
- 26- Die ganz andere Gerechtigkeit. (Çok Farklı Adalet) Bibelarbeit über Luka 18. 9-13, ThBeitr 5, s.1-13, Kleine Schriften, Tübingen, 1974.
- 27- Josephusstudien, Untersuchungen zu Josephus, dem antiken Judentum und dem Neuen Testament.(Yosef Çalışmaları. Yosef, Antik Yahudilik ve Yeni Ahid'e Yönelik Çalışmaları). Festschrift für Otto Michel zum 70. Geburtstag gewidmet, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1974.
- 28- Leiden in der Nachfolge Christi. (İsa Takipçileri İçerisinde Acı). Überlegungen zum leidenden Menschen im Neuen Testament, s. 85-94, Neukirchener Verlag, Neukirchen, 1974.
- 29- Der Sohn Gottes. Die Entstehung der Christologie und die Jüdisch-hellenitische Religionsgeschichte,(Tanrı'nın Oğlu. Kristolojinin Oluşumu ve Yahudi Helenistik Din Tarihi) J.C.B. Mohr Paul Siebeck, Tübingen, 1975.
- 30- Zwischen Jesus und Pavlus.(İsa ve Pavlus Arasında) "Hellenisten", die "Sieben" und Stephanus, (Apg 6,1-15;7,54-8,3), ZThK 72 s. 151-206, Kleine Schriften III, Nr.337, Stuttgart, 1975.
- 31- Juden, Griechen und Barbaren.(Yahudiler, Yunanlılar ve Barbarlar). (SBS 76), Katholisches Bibelwerk, Stuttgart, 1976.
- 32- Theologie ist ein Politikum. Anmerkungen zu einer aktuellen Kontroverse. (Teoloji Bir Siyasettir. Aktüel Bir Tartışmaya Yönelik Notlar). Rezension von: W. Teichert, Müssen Christen Sozialisten sein?, Kleine Schriften VII, Nr: 387, Hamburg, 1976.
- 33- Heute von Gott reden,(Bugün Tanrı'dan Konuşmak).(Chr. Kaiser) 1977, s. 183 (Hg, zusammen mit R. Reinhard). München, 1977.
- 34- Qumran und der Hellenismus,(Kumran ve Helenizm) in: M. Delcor (Hg), Kleine Schriften I, Nr:274, s. 333-372, Paris, 1978.

- 35- Jesus und die Tora, (İsa ve Tevrat), ThBeitr 9 1978, Kleine Schriften V, Nr: 375, s. 152-172, Stuttgart, 1978.
- 36- Zur urchristlichen Geschichtsschreibung, (İlk Dönem Hristiyanlıktaki Tarih Yazıcılığına Dair). Calwer Verlag, Stuttgart, 1979.
- 37- Jesus als messianischer Lehrer der Weisheit und die Anfänge der Christologie, (Hikmetin Mesihî Öğreticisi Olarak İsa ve Kristolojinin Başlangıçları) s. 144-188, Paris, 1979.
- 38- Die Stadt auf dem Berge. (Dağ Üzerindeki Şehir). Die Bergpredigt in der aktuellen Diskussion, EK 15 s. 19-22, Heidelberg, 1982.
- 39- Messianische Hoffnung und politischer “Radikalismus” in der “Jüdisch-hellenistischen Diaspora”, (Mesihî Ümit ve Yahudi Helenist Diasporada Radikalizm). Mohr Siebeck, Tübingen, 1983.
- 40- Der Historiker Lukas und die Geographie Palastinas in der Apostelgeschichte, (Tarihçi Luka ve Elçilerin İşlerinde Filistin Coğrafyası) s. 147-183, Kleine Schriften, Tübingen, 1983.
- 41- Entstehungszeit und Situation des Markusevangeliums, in: Markus Philologie. (Markos İncili'nin Kökeni ve Durumu). Mohr Siebeck, Tübingen, 1984.
- 42- Rabbinische Legende und frühpharisaische Geschichte, (Rabbinik Efsaneler ve Erken Ferisi Tarihi) C. Winter, Heidelberg, 1984.
- 43- Jakobus der Herrenbruder, s.71-104, (Rabb'in Kardeşi Yakup) Mohr Siebeck, Tübingen, 1985.
- 44- Die Arbeit im frühen Christentum, (İlk Dönem Hristiyanlıkta İş) Evangelische Landeskirche in Württemberg, Stuttgart, 1985.
- 45- Das Christuslied im frühesten Gottesdienst,(İlk Dönemdeki İbadette İsa Şarkıları) Kleine Schriften IV, Nr: 371, s. 357-404, Otilien, 1987.
- 46- Petrus und die Heidenmission, (Petrus ve Paganlara Misyon) Kleine Schriften, s. 163-169, Wuppertal, 1987.
- 47- Die Schriftauslegung des 4. Evangeliums auf dem Hintergrund der urchristlichen Exegese, (İlk Dönem Hristiyanlık Tefsirinin Arka Planında 4. İncilin Metin Yorumu) Neukirchener Verlag, Neukirchen 1989.

- 48- Der vorchristliche Paulus, (Hristiyanlık Öncesi Pavlus) ThBeitr 21, s. 174-291, J.C.B. Mohr Paul Siebeck, Tübingen, 1990.
- 49- Königsherrschaft Gottes und himmlischer Kult im Judentum, (Helenistik Dünyada İlk Dönem Hristiyanlıkta ve Yahudilikte Semavi Kült ve Tanrının İlahi Hâkimiyeti) Mohr Siebeck Verlag, Tübingen, 1991.
- 50- Die Qumranrollen und der Umgang mit der Wahrheit, (Kumran Yazıları ve Hakikatle İştigal) ThBeitr 23 s. 233-237, München, 1992.
- 51- Wer war Jesus von Nazareth?, (Nasıralı İsa Kimdi?) Eine aktuelle Bilanz der neutestamentlichen Forschung EK 27, s. 605-610, Tübingen, 1994.
- 52- Die Aufgaben der neutestamentlichen Wissenschaft,(Yeni Ahit Biliminin Görevleri), NTS 40, s. 321-357, Kleine Schriften, Tübingen, 1994.
- 53- Die Stellung des Apostels Paulus zum Gesetz in den unbekanntenen Jahren zwischen Damaskus und Antiochien, (Elçi Pavlus'un Şam ve Antakya Arasında Bilinmeyen Yıllarında Yasaya Göre Durumu) s. 25-52, Mohr Siebeck, Tübingen, 1996.
- 54- Die Ursprünge der Gnosis und das Urchristentum, (Gnosis'in Kökeni ve İlk Dönem Hristiyanlık). Kleine Schriften VI, Nr: 381, s. 190-223, Göttingen, 1997.
- 55- Jerusalem als jüdische und hellenistische Stadt, (Yahudi ve Helenistik Şehir Olarak Kudüs), s. 269-306, Tübingen, 1997.
- 56- Das früheste Christentum als eine jüdische messianische und universalistische Bewegung, (Evrensel Mesihî ve Yahudi Bir Hareket Olarak En Erken Hristiyanlık). ThBeitr 28, s. 197-210, Tübingen, 1997.
- 57- Apostolische Ehen und Familien, (Apostelik Evlilikler ve Aileler), Sheffield Academic Press, s. 257-276, Tübingen, 1998.
- 58- Das Johannesevangelium als Quelle für die Geschichte des antiken Judentums, (Antik Yahudiliğin Tarihi İçin Kaynak Olarak Yuhanna İncili), s. 41-73, München, 1998.
- 59- Das höchste Gebot (Mk 12, 28-34), (En Büyük Emir), ThBeitr 30, s. 3-8, Tübingen, 1999.
- 60- Die Torheit des Kreuzes, (Hac Çılgınlığı), Mohr Siebeck, Tübingen, 1999.

- 61- Paulus in Arabien, (Pavlus Arabistan'da), Mohr Siebeck Verlag, Münster, 2000.
- 62- Du sollst nicht töten!, (Öldürmemelisin! - Matta 5:21-26), ThBeitr 32, s.65-69, Tübingen, 2001.
- 63- Der Jude Paulus und sein Volk, (Yahudi Pavlus ve Onun Halkı), Mohr Siebeck Verlag, Göttingen, 2001.
- 64- Paulus und Jakobus, (Pavlus ve Yakup), Kleine Schriften III, Mohr Siebeck, Tübingen, 2002.
- 65- Paulus und die frühchristliche Apokalyptik, (Pavlus ve Erken Hıristiyan Apokaliptiği), Kleine Schriften III, s. 302-417, Tübingen, 2002.
- 66- Paulus, İsrail und die Kirche, (Pavlus, İsrail ve Kilise), Kleine Schriften III, s. 418-472, Tübingen, 2002.
- 67- Paulus und die Frage nach einer vorchristlichen Gnosis, (Pavlus ve Hıristiyanlık Öncesi Gnosis'e Yönelik Soru), Kleine Schriften III, s. 473-510, Tübingen, 2002.
- 68- Die vier Evangelien und das eine Evangelium von Jesus Christus, (Dört İncil ve İsa'nın Bir İncili), Kleine Schriften V, Mohr Siebeck, Tübingen, 2002.
- 69- Überlegungen zu einer Geschichte des frühesten Christentums im ersten und zweiten Jahrhundert, (I. ve II. yüzyılda İlk Dönem Hıristiyanlığın Tarihine Yönelik Düşünceler), Mohr Siebeck, Tübingen, 2002.
- 70- Eine junge theologische Disziplin in der Krise, (Krizde Genç Bir Teolojik Disiplin), Mohr Siebeck, Tübingen, 2003.
- 71- Der messianische Anspruch Jesu und die Ursprünge der Christologie, (İsa'nın Mesihlik Talebi ve Kristolojinin Kökeni), Mohr Siebeck, Tübingen, 2003.
- 72- Die ersten nichtchristlichen Leser der Evangelien, (İncillerin Hıristiyan Olmayan İlk Okuyucuları), Mohr Siebeck, Tübingen, 2004.
- 73- Jesuszeugnisse ausserhalb der Evangelien, (İsa'nın İncil dışındaki İfadeleri), Mohr Siebeck, Tübingen, 2004.
- 74- Das Mahl in der Nacht, "in der Jesus ausgeliefert wurde", (Son Akşam Yemeği ve İsa'nın Teslim Edilişi), Mohr Siebeck, Tübingen, 2004.

- 75- Ein Lehrer der biblischen Wahrheit,(Kutsal Kitap Hikmetinin Bir Öğretmeni), Mohr Siebeck, Tübingen, 2005.
- 76- Der unterschätzte Petrus, Zwei Studien, (Değersizleştirilmiş Petrus), Mohr Siebeck, Tübingen, 2006.
- 77- Petrus, der Fels, Paulus und die Evangelientradition, (Petrus, Kaya, Pavlus ve İncil Geleneği), Mohr Siebeck, Tübingen, 2006.
- 78- Studien zur Christologie, (Kristolojiye Yönelik Çalışmalar), Mohr Siebeck, Tübingen, 2006.
- 79- Der Lukasprolog und seine Augenzeugen, (Luka'nın Mukaddimesi ve Onun Şâhitleri), Mohr Siebeck, Tübingen, 2007.
- 80- Jesus und die Evangelien,(İsa ve İnciller), Mohr Siebeck, Tübingen, 2007.
- 81- Jesus und das Judentum, (İsa ve Yahudilik), Mohr Siebeck, Tübingen, 2007.
- 82- Studien zum Urchristentum, (İlk Dönem Hıristiyanlığa Yönelik Çalışmalar), Mohr Siebeck, Tübingen, 2008.
- 83- Qumran und das frühe Christentum, (Kumran ve İlk Dönem Hıristiyanlık), Mohr Siebeck, Tübingen, 2008.

1.3. Öğrencileri Gözüyle Hengel

Martin Hengel'in biyografisi ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra şimdi de Hengel'in yanında akademik kariyer yapan öğrencilerinin gözüyle Martin Hengel'i değerlendirmeye çalışacağız. Almanya'da hatırı sayılır ve akademik olarak başarılı bir hocanın tabi ki birçok öğrencisi olmuştur. Belki yüzlerle ifade edilebilir. Ama biz burada Hengel'in en yakınında bulunan öğrencilerini ele aldık. Bu öğrenciler bugün akademik alanda çalışmalarına devam etmektedirler. Bunlar: 1. Anna Maria Schwemer, (1942-) 2. Jörg Frey, (1962-) 3. Peter Schäfer, (1943-) 4. Hermann Lichtenberger, (1943-) 5. Roland Deines (1961-) dir.

Bu bölümde fikirlerine yer vereceğimiz öğrencilerinden kasıt, Hengel'in yanında akademik çalışma yapıp, Hengel tarafından yetiştirilen ve onunla birlikte yazılar yazan kişilerdir. Araştırmamız sonucunda bu kişilerden edindiğimiz bilgiler, hem yaptığımız bu çalışmaya hem de ilim âlemine faydalı olabilecek mahiyette olması bakımından tarafımızdan önemli görülmektedir. Bundan dolayı söz konusu

kişilerin hocaları Hengel hakkındaki görüşlerine kısaca burada özellikle yer vermeyi uygun gördük. Bu bölümdeki gayemiz öğrencilerinin hayatını ele almak değil Hengel'i biraz daha yakından tanıma fırsatı bulabilmektir.

Hengel'in, 1970'li yıllara kadar Erlangen ve Tübingen'de fazla öğrencisi olmadı. Lakin seksenli yıllardan sonra öğrencileri çoğalmaya başladı. Doğrudan kendi gözetiminde Hengel, 17 doktora ve 6 habilitasyon¹⁷ (1. Hermann Lichtenberger 1986, 2. Reinhart Feldmeier 1990, 3. Jörg Frey 1998, 4. Friedrich Avemarie 1999, 5. Roland Deines 2004, 6. Ulrike Mittmann Richert 2004,) tezini yönetti. Birçok öğrencisinin üniversite kürsülerinde yer almasını emekliliğe ayrıldığında görebildi. Öğrencilerinin bilimsel eserlerindeki ortak özelliği, tarihsel ve filolojik ağırlıklı olmalarıdır. Hengel, "Sadece Yeni Ahit'ten bir şey anlayan, Yeni Ahit'ten hiçbir şey anlamamıştır. Çünkü Yahudi, Pagan ve ilk Hıristiyanlık dönemini ve metinlerini de anlamış olmak gerekir"¹⁸ derdi.

Hengel akademik olarak çalışacağı öğrencileri kendisi seçerdi. Bu aşamadaki öğrenci seçiminde en önemli kriterin dil bilmenin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ilk dönem Hıristiyan metinlerini iyice okuyup anlamak için, Homeros ve Eflatun, Stoacılar ve ilk dönem Yunan kilise babaları, papirus ve kitabeler ve ilk dönem Hıristiyan apokrifler okunabilmeliydi. Yeterli miktarda filolojik bilgiye sahip olmak gerekti. Tübingen'de kurs eksikliği yüzünden Hengel'in kendisi bunlar için okuma kursları sunardı. Bu şekilde doktora öğrencileri, asistan ve ilgi duyanlarla beraber birçok antik ve klasik eserler okunurdu. Tabi bu bölümü okuyan ve Yeni Ahit'le çalışma yapan doktora öğrencisi sadece İbranice bilmesi yeterli değildi. Aramice'yi de bilmesi gerekirdi ki, İsa dönemini daha iyi kavrayabilsin. Kendisi bu çalışmalarda özellikle eski diller olan Yunanca, İbranice, Süryanice, Kıptice, Ermenice, Aramice ve Etiyopyaca öğrenilmesini öğrencilerine tavsiye ederdi. Yeni çıkan tefsir metotlarına soğuk bakardı. Onları, kendi filolojik ve tarihsel bilgisizliklerini örtmek isteyenler olarak algıladı.¹⁹

¹⁷ Habilitasyon, bazı Avrupa ve Asya ülkelerinde en yüksek seviyeli akademik sınavdır. Bir ilim dalında, doktora derecesinden sonra bir daha bilimsel bir eser verilerek habilitasyon kazanılır.

¹⁸ Jörg Frey, Martin Hengel, *Theologische, historische und biographische Skizzen*. Kleine Schriften VII, Tübingen 2010. s. 2.

¹⁹ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

Martin Hengel, üniversiteler bazında uluslararası bilgi alışverişine çok önem vermiştir. İlgi gösteren öğrencilerini dış ülkelerde -Cambridge, Durham, Strasburg, Kudüs (Jerusalem) ve Roma’da- eğitimlerine devam etmelerini teşvik ederek desteklemiştir. Aynı şekilde dış ülkelere başarılı öğrencileri Tübingen’e gelmeleri, ilmi çalışmalar yapmaları için teşvik etmiştir. Maddi olarak zayıf olan öğrencilerine de maddi destekte bulunmuştur Bu sebeple Hengel, Tübingen dışında da birçok ilim adamına yol göstermiş ve ufkunu açmıştır. Öğrencilerini alanıyla ilgili eksik gördüğü ilmi çalışmalara yönlendirmiş, gözden kaçan metinleri ele almış ve bilimsel boşlukları tamamlamaya çalışmıştır.²⁰

Şimdi öncelikle yüz yüze görüştüğümüz ve en önemli talebesi olan, Anna Maria Schwemer’in, hocası Martin Hengel hakkındaki tasvirleriyle başlayalım. Hengel hakkında en geniş bilgiyi de ondan aldığımızı burada ifade etmek isteriz. Anna Maria Schwemer, Martin Hengel deyince akademik dünyada, akla ilk gelen kişilerden biridir. Zira Bayan Schwemer Hengel ekolünü devam ettiren biri olarak algılanır. Kendisi şu anda Almanya’nın Tübingen şehrinde yaşıyor. Emekli olduğunu bize 3 Şubat 2015’te yüzyüze yaptığımız görüşmede söyledi.

Hengelin en gözde öğrencisi Anna Maria Schwemer hocası Hengel ile tanışmasını şöyle dile getirmiştir: “Yunanca bilmem dolayısıyla Hengel’in ilgisini çekmişim. Hıristiyanlık kaynaklarının Yunanca bilmeyi gerektirmesi bu ilgiyi artırmıştı. Böylece Hengel’in yanında çalışmaya başladım.”²¹ Genç yaşta akademisyenliğe başlayan Anna Maria Schwemer Hengel’in yazdığı eserlere önemli katkılar sağlamıştır. Bu ilk katkı Hengelin yazdığı “Gecshichte des Frühen Christentums” eseri üzerinde olmuştur. Bu eser Hıristiyanlık tarihi üzerine önemli bilgiler içerirken aynı zamanda tarihi tecrübelerde bu eserde ön plana çıkmıştır. Bu esnada Anna Maria Schwemer eseri yazarken hocası Hengel’den önemli tecrübeler de elde etmiştir.

Anna Maria Schwemer Hengel’in yazdığı birçok kitapta, altyapı ve ön çalışmaların hazırlanmasında da önemli görevler almıştır. Bu görevlerin en önemlileri Hıristiyanlık tarihi ve Petrus üzerine yazılan eserler olmuştur. Örnek olarak Hengel’in yazdığı “Der Unterschätze Petrus” adlı eseri verilebilir. Anna

²⁰ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015

²¹ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

Maria Schwemer bu eserin ilk Hıristiyanlık tarihi için çok önemli olduğunu vurgular.²²

Anna Maria Schwemer'e göre Hengel, Yeni Ahid'in ilk antik literatür çalışmalarını yaparak, bu konuya değerli bir eserle katkı sağlayarak ışık tutmuştur. Zira Hengel Yeni Ahit tefsircisi olarak bilinir ve bu konuda otorite sayılmıştır. Mesela Anna Maria Schwemer Yeni Ahit'le ilgili sadece Pavlus'un mektuplarıyla konuya yaklaşıyorduk elimizde tek taraflı bir bilgi olurdu ve bu bilgilerle de Pavlus'un yeri ve yaşadığı zaman bilinemezdi der.²³ Ayrıca *Korintlilere Mektup*, o dönemde; *Elçilerin İşleri*'ni göz ardı ederek "Pavlus tefsir edilebilir" dediği için Pavlus'un mektuplarını on, yirmi parça gibi küçük mektupçuklara böldüler. Bunun sonucu olarak Pavlus'un o dönemle olan bağı zayıflatıldı ve önemini azaltıldı. İşte Luka ilk biyografi yazarı olarak Pavlus'un önemini ortaya koyuyor, ona değer kazandırıyor. Bu yüzden Hengel, Luka'nın değerini yeniden vurgulamıştır. Yazdığı yazılarda Luka'nın rivayetlerine çok yer verdiği için, Hengel'e biraz Lukacı diyerek eleştirilerde de bulunulmuştur.²⁴

Anna Maria Schwemer'e göre Hengel, Hıristiyanlığı bir bütün olarak görürdü. Bilindiği gibi Almanya'da Katolik ve Protestan mezhepleri yaygındır. O Almanya genelinde de mezhepler arasında güçlü bir iletişim olması gerektiğini düşünürdü. Mesela, Tübingen'de Katolik ve Evangelik Fakülte vardır. Bu iki ayrı mezhebe ait fakültelerin olması onu sevindirirdi. Yine Münih'te, Katolik ve Protestan mezhebine ait, aynı üniversite çatısı altında öğrencilere eğitim verilmesi onu sevindiriyordu. Hıristiyanlıkta Katolik, Protestan gibi farklılıklar XIX. yüzyılda bazı polemikçi teologlarca körüklenmiştir. Ancak günümüzde hem Almanya'da, hem de diğer Avrupa ülkelerinde bu farklılıklar hoşgörüle karşılanıyor. Çünkü mezhepler arasında ortak noktalar çoktur. Mesela, "Vaftiz" bütün mezheplerde vardır. Ayrıca uzun zamandır Yeni Ahit tefsirinde Katolik ve Protestan teologları arasında büyük bir fark yoktur. Özellikle Almanya'da mezhepler arasında fazla problem yoktur. Ortak noktalarda beraber çalışma iradesi mevcuttur. Günümüzde bu

²² Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

²³ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015

²⁴ Anna Maria Schwemer, *Yüzyüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 3 Şubat 2015.

yakınlaşma ve uzlaşmanın olması sevindiricidir. Zaten Hengel Almanya’da da hep bu uzlaşma ortamının sağlanmasını savunuyordu.²⁵

Anna Maria Schwemer hocası Hengel’in diğer dinlere bakışını da şu şekilde ifade etmiştir. Hengel, bütün dinlere olduğu gibi İslam’a da saygı ve hoşgörüyü yaklaşırdı. Önsözü Hengel’in öğrencisi Roland Deines’e ait olan, bu üçüncü baskısını yapmış “Zeolotlar” kitabı için tüm dini içerikli siyasi ve devrimci hareketleri incelemişti. Her dinin kendi içinde bir bütün olduğunu söylerdi. İncil metinleriyle Kur’an arasında, İsa hakkındaki rivayetleri karşılaştırırdı. İslam hakkında gazete ve dergilerde çıkan yazıları takip eder ve o yazıları bir kutuda saklardı. Kısaca Hengel diğer dinlere de meraklı biriydi. Diğer dinlere olan merakından dolayı İslam’a da ilgi duyardı. Zaten o bütün dinlere saygılıydı. Her dinin biraz komplike olduğunu da iddia ederdi.²⁶

Sadece akademik alanda değil, bazen ailevi konuları da Hengel ile istişare eden Anna Maria Schwemer büyük faydalar elde etmiştir. Örneğin; büyük oğlunun manastıra gidip gitmemesi konusunda hocasına danışması oğluna yeni ufuklar açmıştır. Manastırda İbranice öğrenmesini tavsiye eden Hengel’in tavsiyesine uyan oğlu daha sonra hem İbraniceyi hem de çivi yazısını öğrenince ilerleyen zaman diliminde klasik dönem oryantalisti olarak çalışma fırsatını yakalamıştır. İşte bu şekilde Hengel, yanında asistanlık yapan talebelerine her konuda rehberlik etmekten de çekinmemiştir. Kendisine danışılan konularda isabetli tavsiyeleri sayesinde çevresindeki insanları ve dostlarını mutlu etmiştir. Hengel’in görüşlerine itibar edilirdi. Çünkü o, bilge bir kişiydi ve iyilik yapmaktan hoşlanıyordu.²⁷

Hengel’in etkili öğrencilerinden Jörg Frey (1964-), Martin Hengel ile tanışıklığının başlangıcından itibaren hocasının derslerine katılmıştır. Bu derslerden biri de “Yeni Ahit’te Kristoloji” ismini taşıyordu. Bu derslerde İsa’nın konumu ve Mesih anlayışı gibi ağır teolojik konular ele alınıp incelenmiştir. Özellikle “İnsanoğlu” ve “Tanrıoğlu” konuları derslerin temelini teşkil etmiştir. Biraz ağır olduğu için Jörg Frey özellikle bu derslerde biraz zorlandığını ifade eder.²⁸

²⁵ Anna Maria Schwemer, Yüz yüze Kişisel Görüşme, Tübingen, 3 Şubat 2015.

²⁶ Anna Maria Schwemer, Yüz yüze Kişisel Görüşme, Tübingen, 3 Şubat 2015.

²⁷ Anna Maria Schwemer, Yüz yüze Kişisel Görüşme, Tübingen, 3 Şubat 2015.

²⁸ Jörg Frey, Martin Hengel, a.g.e, s.3.

Hengel'in yanında bulunup onun birçok anısını kaleme alan öğrencisi Jörg Frey hocası ile akademik çalışma esnasında nasıl bir yol takip edildiğine de dikkatlerimizi çeker. “Hengel, tez yönetimindeki en temel özelliği, her ne kadar öğrenciye belirli bir yön çizse de ona özgürlüğünü mutlaka verirdi ve öğrenciyi kendi emellerine kullanmazdı. Başka bir sonuca varmış birine karşı onun tutumu olumsuz olması da bu anlamda düşünülemez. Araştırma ve tetkiklerde özgür olunması gerektiği inancını taşırdı ve araştırma daraltmalarını sevmezdi. İlme merak ve ilgisi, ilerlemiş yaşına rağmen onu dinç tutuyordu. İnsan tecrübesi hangi öğrencisine biraz daha zaman tanıyacağını sağlıyordu. Kendi yayın çalışmalarında öğrencilerine katkı imkânı sağlardı. Büyük ihtimal kendi hocası Otto Michel'den gördüğü yaklaşımın aksine bu yolu tutmuştu. O zamanlar asistan olarak birçok metin ve kaynak yazımlarını öğrenciler gerçekleştirirdi ancak öğrencinin hiçbir yerde, en azından bir dipnotta bile adı geçmezdi. Bu, eski ve öğrencilerini kendi emellerine kullanma geleneği olan bu olumsuz tavır, emeğe saygıdan dolayı Hengel'de farklı tutuma sebep olmuştur. O sadece dipnotta değil, büyük metin çalışmalarında da ortak yazılmışlığı belirterek öğrencilerine öz geçmişlerinde yayın gösterme imkânı sağlardı.”²⁹ Jörg Frey hocasının bazı prensiplerinden bahsederken de bu konuda şöyle demiştir: “Özellikle dil bağlamında farklı bir sonuca vardığım bir konuda doktora henüz sahip olmayan biri olmama rağmen neredeyse yüz sayfalık bu farklı görüşümü kendi kitabına almış ve bana değer vermişti. Bu farklı görüş sayesinde üstadın kendi çalışmasında da değişikliğe gitmesi, Hengel'in akademik büyüklüğünü göstermiştir. Öğrencilerini, dürüst, kritiğe açık, olağanüstü tarih ve kaynaklara hâkim olarak yetiştirir ve bir baba gibi yönlendirirdi.”³⁰

Jörg Frey Martin Hengel'in insani özellikleri hakkında yapmış olduğu bir kitabın giriş yazısında hocasıyla alakalı “Bir teoloji öğretmeni olarak Martin Hengel, babacan bir yoldaşa ait şahsi hatıralar”³¹ ismini taşıyan bir yazı kaleme almıştır. Burada Jörg Frey Martin Hengel ile tanışmasını anlatırken onun ne kadar farklı bir kişilik olduğunu dile getirmiştir. Sıradan bir seminer gibi algılanan bir toplantıda Hengel'in konuşması Jörg Frey'in dikkatini çekmiştir. Zira Hengel, burada farklı bir konuşma yapmış ve Hengel'in konuşması adeta Jörg Frey'i büyülemiştir. Bundan

²⁹ Jörg Frey, Martin Hengel, a.g.e. s. 3.

³⁰ Jörg Frey, Martin Hengel, a.g.e. s. 4.

³¹ Jörg Frey, Martin Hengel, a.g.e. s. 4.

dolayı o ana kadar bölüm seçiminde kararsız olan Jörg Frey, o andan itibaren kendisinde oluşan meraktan dolayı Hengel ile çalışmalara katılmıştır. İlerleyen zaman diliminde de hocası Hengel kendisini etkisi altına almıştır.

Jörg Frey, Hengel ile tanışmasının ardından çalışkanlığı ve titizliği ile hocası Hengel'in dikkatini çekmeyi başarmıştır. Hengel tarafından kendisine verilen ilk akademik görevi başarı ile yerine getiren Jörg Frey hocası tarafından "Antik Yahudilik ve Helenistik Dinler Tarihi Enstitüsü"nde araştırma görevlisi teklifi almıştır.³² Bu teklif ile Jörg Frey, Hengel'in gerçek öğrencisi ve yazılarını yazarken onun yardımcısı olmuştur.

Hengel'in üzerinde derin izler ve etkiler bıraktığı Jörg Frey, hocasının Hıristiyanlık dünyasında hatırı sayılır yerinin olduğunu iddia eder. Bu iddiasını da şu şekilde kanıtlamaya çalışır. Hengel her iki haftada bir cuma akşamları evinde geniş katılımlı seminerler düzenlemiştir. Bu seminerlere dünyanın değişik ülkelerinden birçok araştırmacı ve bilim adamları katılmıştır. Bunlar arasında Yeni Ahitçiler'in yanında Antik Tarihçiler, Arkeologlar, Epigraflar ve eski Yunan diltçiler gibi akademisyenler de bulunuyordu. Burada icra edilen toplantılar Hengel'in öğrencisi Jörg Frey tarafından kaleme alınmış ve "Efsanevi Seminer"³³ olarak isimlendirilmiştir. Jörg Frey daha sonra doktora çalışması yapması teklifini hocasından farklı bir şekilde aldığını söyler. Bu durumu unutulmayacak bir anı olarak hatırlar. Jörg Frey mezun olmuştur ve karnesinin verileceği gün hocası Hengel arayıp: "Benim bir sorunum var. Siz bunu halledeceksiniz!" diyerek doktora çalışmasına dâhil edilir.³⁴ Böylece Jörg Frey hocasından sürpriz bir teklif almış olur.

Hengel, sadece okulda değil günün her anında öğrencileriyle iletişimini devam ettirmiş ve onların ne ile meşgul olduklarını kontrol etmiştir. Öğrencisi Jörg Frey bu konudaki tecrübelerini yine bir anı olarak yazmıştır. "Martin Hengel, geç vakitlerde bile öğrencilerini telefonla arayarak hangi çalışmalarda bulunduğunu sorardı. Üzerinde çalışılan konuyla ilgili bazen bir saatten fazla bilgi alışverişi olurdu. Çeşitli filolojik incelikler ve tarihsel arka plan bilgileri üstadın ezberinde olurdu. Hiç akla gelmeyen bir sürü soru sorulurdu. Tabi bu aynı zamanda, daha göz

³² Jörg Frey, Martin Hengel, a.g.e. s. 4.

³³ Jörg Frey, Martin Hengel, a.g.e. s. 5.

³⁴ Jörg Frey, Martin Hengel, a.g.e. s. 5.

atılması gereken metinlerin olduğunu gösterirdi. Bu şekilde öğrencilerine hem ufuk açar, hem de teşvik etmiş olurdu. Geçmişinde zor şartlar altında kimi zaman babasının direnişine rağmen öğrendiği bu bilgileri, daha iyi şartlar altında okuyan genç neslin öğrenmesini isterdi. Hengel'in ilk derdi Yunancaydı. Gitgide teoloji öğrencilerinin, eski dil-hümanist liselerinden mezun olmayışları ve dönemlik kurslarda çabuk öğrenildiği gibi çabuk unutulmuş Yunan dili, kendisini çok üzerdi. Zira Hengel için Yeni Ahit'le bilimsel çalışma gerçekleştirenlere Yunanca bilmek zaruri bir görevdi.”³⁵

Jörg Frey, hocası Martin Hengel'in öğrencileri ile sadece akademik olarak değil, aynı zamanda onların teolojik pratikleriyle de ilgilendiğini söylemiştir. Jörg Frey hocası Hengel'i “Kilisenin Bir Öğretmeni”³⁶ olarak tanımlamış ve onu şöyle tasvir etmiştir. “Hengel, ilmi çalışmalarını göz ardı etmeden, öğrencilerin teolojik ve kilise gidişatlarına da göz atardı. O bir bir kilise öğretmeni idi. Ona göre, geleceğin papazlık görevini yürütecek, tarihsel ve teolojik eğitimden geçen öğrencilere hizmet etmek, kiliseye hizmet etmek demektir. Ama bu asla sadece belli bir inanışa sahip insanların kendi etrafında olduğu anlamına gelmiyordu. Aksine muhafazakârdan liberale, çeşitli görüşte insanlar çevresinde olurdu. Kendisi inancını rahatlıkla belli ederdi. Hengellerin evinde sofrada misafirler olsa dahi- gayet olağan bir durumdu. Tanrı'nın hâlihazırda olduğuna ve kilisesini idare ettiğine inanırdı. Martin Luther ve Karl Barth'ı tefsir derslerinde de daima zikrederdi. Ekümenik, Katolik ve Evanjelik ortak çalışmalarına katılırdı. Kilise idarecileri ile diyalog içerisindeydi ve aktüel tartışmalara mektup veya şahsi müzakerelerle katkı sağlardı. Kendisinde habilitasyonunu gerçekleştiren öğrencisi Ulrich Heckel'in, Württemberg Kilisesi'nin kilise baş danışmanı ve teoloji ekümenik kilise daire başkanı olması, hocası Hengel'i pek mutlu etmişti.”³⁷

Hengel için önemli bir akademisyen olarak görülen Peter Schäfer Hengel ile olan bağını ölünceye kadar devam ettirmiştir. Schäfer hocası Hengel'in akademik disiplinini ve kendisi için ne kadar değerli olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir. “Hengel ben Tübingen'den ayrıldıktan sonra da çok değerli bir meslektaşım olarak

³⁵ Jörg Frey, Martin Hengel, a.g.e. s. 5.

³⁶ Jörg Frey, Martin Hengel, a.g.e. s. 6.

³⁷ Jörg Frey, Martin Hengel, a.g.e. s. 6.

kalmıştı. Hiçbir zaman Hengel'i unutmadım. Çünkü benim için önemli bir temel taşıydı. Asistanı iken muhteşem fikirler ortaya atar ve: "Sayın Schäfer bu alanda niye bir araştırma yapmıyorsunuz veya yazmıyorsunuz? Şu çok önemli bir mesele, artık bu konuda bir şeyler yazmak gerekir. Bunu Yahudi Araştırmaları uzmanı yapmaz ise, bunu başka kim yapabilir ki?" derdi. Özellikle bir proje veya kitabı bitirdikten sonra telefonla arar: "Sayın Schäfer bu çok güzel oldu. Projeyi/kitabı bitirmenize sevindim! Artık biraz izin kullanmalısınız. İnsan çok fazla çalışmamalı derken aynı zamanda ama şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz? sorusunu sormaktan da geri durmazdı. Bir sonraki projeniz nedir?" sorusunu da arkasına eklerdi. Sonra bu konu üzerine birçok güzel kitap ve proje fikirleri sunardı. Özel mizahi yaklaşımlarla dile getirdiği böyle fikirlerden mahrum kalmak istemiyorum diyerek bizi teşvik ederdi."³⁸

Peter Schäfer hocası Hengel'in Almanya'daki teolojik ve akademik ağırlığını da şu şekilde ifade etmiştir."Martin Hengel, hem Yeni Ahit hem de Yahudilik tarihçisidir. Burada ana kitapları arasında olan, Die Zeloten, Judentum und Hellenismus (Tübingen, 1969), ya da Juden, Griechen und Barbaren (Stuttgart, 1976) ile elde ettiği başarıları anlatmayacağım. Özellikle "Judaizm and Hellenism" adlı eseri artık bir klasik olmuştur. Peter Schäfer'e göre bu eserler Martin Hengel'in ne kadar değerli bir akademisyen olduğunun kanıtıdır."³⁹

Roland Deines de Hengel ile beraber çalışan ve onunla ortak yazılar yazan Hengel'in yetiştirdiği önemli öğrencilerinden biridir. Hengel ondan yazmış olduğu bir kitaba önsöz yazmasını istemiştir. Bu durum Roland Deines tarafından biraz zor bir görev olarak algılanmıştır. Yaşadığı hadiseyi Roland Deines şu şekilde aktarır. "Martin Hengel, bir öğrencisi olarak bana önemli bir eserinin önsöz kısmını yazmamı istemesi beni çok şaşırtmıştı. Bu zor bir görevdi. Bir öğrenciden nasıl olur da hocasının kendisinden bilgi, kavrama ve anlayış olarak üstün olduğu halde bu derginin yayımcısının yaptığı gibi, kendisinden hocasının eserine, bir miktar girizgâh yazılması istenir? Hele ki o muhteşem, geniş çaplı ve içi dopdolu makalelerden oluşan ciltler dolusu eseri olursa bu nasıl mümkün olabilir? Özellikle öğrenci olarak tekrar gözden geçirirken görüyorsunuz ki, aslında yeni bir görüş veya fikir olarak düşündüğünüz şeyin, bir şekilde hocanın eserinin bir yerinde ortaya çıkmaktadır. İşte

³⁸ Peter Schäfer, The Beginnings of Christianity, Yad Ben-Zvi Press, Kudüs, 2005, s. 21-29.

³⁹ Peter Schäfer, a.g.e, s. 21-29.

böyle bir esere girizgâh yapmanın tek nedeni şu olabilir ki, meslektaşları, dostları ve şüphe edenleri, kendilerine bir iyilik yapmalarını tavsiye edip, “bir parça Hengel” okumalarına teşvik etmektir. İnsanın ufku açılır ve daha çok okumayı heveslendirir. Hengel’in çalışmaları, hem aklen hem ruhen, tam anlamıyla “Teolojik Makaleler (Theologische Beiträge)” dir. Tabii arzu edilen bir girizgâhın ne şekilde olması da çözülmesi gereken bir meseleydi. Kronolojik bir sıralama mı, yoksa üst başlıklar altında bir derleme mi? Hengel kendi eserini şu şekilde tarif eder: “İhtilafli konuları ele alarak, aynı zamanda gözden kaçan veya ihmal edilen alanlara girmek.”⁴⁰ Sadece ilmi tecessüs ve teolojik tartışmaları sevmek ile Hengel’in ardı sıra sunduğu çalışmaları tarif etmek yeterli değildir. Onu sürükleyen gücün Yeni Ahit kristolojisi için gösterdiği gayrettir. Geniş çaplı ve engin konulu araştırmaları, Büyük İskender’den başlayarak milattan sonra üçüncü yüzyıla kadar, geniş bir zamanı içine almaktadır. Eleştirel bir tarihçi olarak Hengel hiçbir zaman bütün filolojik çalışmalar ve tarihsel araştırmalara rağmen, öncelikle teolog olduğunu gizlememiştir. Bu şekilde Yeni Ahit ilmi çalışmalarını da bir teolojik çalışma olarak görmüştür. Araştırmalarının ana konusu, birçok hakikatin yanında bir hakikati bulmak değil, aksine günahları adil olmaya ve kaybolanı İsa adına sonsuz hayata yönlendirmeye götüren tek bir hakikati göstermektir. Bu hakikati tarihsel olarak ispatlamanın mümkün olmadığını bilirdi. 1950’li yıllarında da güncel bir mesele olmadığı halde, Yahudi devrimi ve bağımsızlık hareketleri ile meşgul olmuştu.”⁴¹

Roland Deines hocası Hengel’i zamanının ilerisinde görüyordu. Hocasının ele aldığı bir konuyu nasıl işlediğini şu şekilde açıklar. “Feminist tefsir çalışmaları başlamamışken o yeniden dirilişin şahitleri olarak kadınları ele almıştı. Bir ideoloji için değil, tarihsel gerçekleri ortaya koymak için bunu yapmıştı. Mümkün mertebe tüm kaynakları değerlendirmeye tabii tutardı. Bu da birçok çalışmasını zaman üstü birer klasik haline getirmiştir. Eserleri, boşuna birçok dile tercüme edilmemiştir. Yine Hengel’in eserleri, gelecekteki nesiller için de ilmi çalışmalara yön verecektir. Müfessir ve tarihçi olarak Martin Hengel, hep teolog olarak kalmıştır. Teolojik hükümler verebilmek için tarihsel muhakeme gücünü zemin olarak görmektedir. Tarihsel bir tefsiri de içine almayan teolojik yorumlardan hoşlanmadığı gibi, sadece

⁴⁰ Ronald Deines, Ein Leben für die Christologie, In: Theologische Beiträge, Heft 6, Kleine Schriften, Tübingen, 2006, s. 287-300.

⁴¹ Ronald Deines, a.g.e, s. 287-300.

tarihsel eleştiriyile uğraşan tefsiri de sevmezdi. Bu düşünceye varışında aile ocağının ve savaş tecrübesinin etkin olduğunu birçok konuşmalarında da dile getirmişti.”⁴²

Roland Deines kendisi üzerinde önemli katkıları olan hocasının kendi üzerinde bıraktığı izleri ve onun akademik dünyadaki önemini de şu şekilde tasvir eder.“Martin Hengel, sadece bir öğretmen değil, o aynı zamanda sürekli öğrenendi. O hayran kaldığı Clemens Alexandrinus’tan kendi zamanına kadar birçok kişiyi takip ederdi. Yahudi ve Hristiyan diyalogu için de önemli katkı sağlamıştır. Meslektaşlıktan dostluğa yollar açmıştır. Yahudi ve Hristiyan araştırmacıların birbirlerini tanımalarını sağlamıştır. Yeni Ahit ve ilk dönem Yahudilik araştırmaları arasında köprü olmuştur. Roland Deines’e göre Hengel’in önemi, sadece Yeni Ahit ilmi çalışmalarından, yayınlanan kitap ve makalelerinden değil, bunların dışında bir dost, öğretmen, baba, mürşit ve duacı olması gibi özelliklerini de kapsamaktadır.”⁴³

⁴² Ronald Deines, a.g.e, s. 287-300.

⁴³ Ronald Deines, a.g.e, s. 295-300.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HENGEL'E GÖRE PETRUS VE KİLİSENİN OLUŞUMUNDAKİ ROLÜ

2.1. Petrus'un Hayatı

Petrus, Taberiye Gölü'nün kuzeyindeki arama çalışmalarına rağmen bulunduğu yer kesin olarak tesbit edilemeyen⁴⁴ küçük bir kasaba olan Beytsayda (Bet Saide⁴⁵)'da doğmuştur. Petrus'un Beytsayda asıllı olduğu Yuhanna İncili'nde de nakledilmektedir.⁴⁶ Fakat onun ne zaman doğduğu eldeki mevcut kaynaklara göre tam olarak bilinmemektedir. Hengel'e göre, Petrus Taberiye Gölü'nün kuzey doğusundaki Erden Nehrinin sol yakasında ve bu göle döküldüğü mıntıkada bulunan Galile (Celile)'ye bağlı bir kasaba olan Beytsayda doğmuştur.⁴⁷

İncillerde genellikle Simun Petrus olarak zikredildiği gibi bazen sadece Petrus, bazen de Simun olarak ifade edilir. Kifas ismini de genellikle Pavlus mektuplarında kullanır. Petrus ismi, Sinoptik İncillerde 75 defa, Yuhanna İncili'nde ise 35 defa zikredilmektedir. Petrus diğer isimleriyle birlikte İncillerde 181 değişik yerde anılmaktadır. Böylece Petrus, İncillerde 177 defa anılan Pavlus'a sayısal olarak üstün gelmektedir.⁴⁸ Bu durum Petrus'un İncil yazarları tarafından önemsenen bir havari olduğunu gösterir. Petrus'un gerçek ismi Simun/Symeon olup Yuhanna'nın (Jona veya Johannes) oğludur.⁴⁹ Simun ismi kendisine doğumunda ya da sünnet olduğunda verilirken, Petrus ismi ona bizzat İsa tarafından verilmiştir.⁵⁰ Bu isim, Simun'un Hıristiyanlıkta oynayacağı sağlam temel rolü belirtmek üzere ona verilmiştir. İsa, birçok defa Petrus'a arkadaşları arasında bir üstünlük vermiş ve onu

⁴⁴ Muammer Ulutürk, *Hıristiyanlıkta Havarilik*, Doktora Tezi, Konya, 2005, s. 56.

⁴⁵ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 19.

⁴⁶ Yuhanna, 1:44.

⁴⁷ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 19.

⁴⁸ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 16, Mohr Siebeck, Heidelberg, 2008.

⁴⁹ www.newadvent.org/cathen/11744a.htm, İnternet, 11 Nisan 2019.

⁵⁰ www.newadvent.org/cathen/11744a.htm, İnternet, 11 Nisan 2019.

kurduğu binanın temel taşı olduğunu göstermek için kendisine Aramice’de “taş/kaya” demek olan bu lakabı vermiştir.⁵¹

İsa döneminde, Petrus isminin yanında Kifas ismi de zaman zaman kullanılmıştır. Kifas ismini daha çok Pavlus da kendi mektuplarında kullanmıştır.⁵² Simun, havari olarak İsa’nın daima daha yakınında olduğu için İsa ona hem Petrus, hem de Kifas ismini vermiştir.⁵³ Petrus, Yunanca’da “Petros” kaya parçası, taş kelimesinden türemiştir. Bu isim Simun’a verilmeden önce kullanılmamıştır ve böylece ilk kullanımı Petrus’la başlamıştır.⁵⁴ Simun ismi kullanılmaya devam etmekle birlikte Petrus ismi kendisine verildikten sonra daha çok bu isimle anılmış ve tanınmıştır.

İsa, Simun’a olan yakınlığından dolayı Petrus ismini farkında olarak ve bilerek seçmiştir. Havariler⁵⁵ içerisinde Petrus’un ayrı bir öneme sahip olması Hıristiyanlığın kurulmasında kendisinin oynayacağı rolden kaynaklanmaktadır. Matta’ya göre Petrus’u önemseyen İsa, ona zaman zaman methiyeler de ifade eden sözler söylemiştir. Örneğin gök ülkesinin anahtarlarını ve yeryüzünde vereceği her hükmün göklerde de muteber olacağını vaat etmiştir.⁵⁶

Hengel, Matta⁵⁷’ya dayanarak, Petrus’un havarilerin sözcülüğünü yaptığı için İsa’nın yakınında olduğunu, bundan dolayı da Kifas lakabını aldığını söyler.⁵⁸ Yine Hengel, Matta’nın İncili’nde Petrus’a havariler arasında özel değer vermesinin bir diğer sebebinin de Matta’nın, yeni oluşan kilisede Petrus’u baş lider olarak gösterme çabasının olduğunu iddia eder.⁵⁹ Bu rivayetler bize Petrus’un tarihsel İsa’nın sözcüsü ve en yakın yardımcısı olma konumunda bulunduğunu çağırıştırır.

Andreas, bir havaridir ve Simun Petrus’un büyük kardeşidir. Andreas dışında başka bir ağabeyi ve kardeşi olup olmadığı bilinmemektedir. Bu havari, Petrus’u İsa

⁵¹ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 54.

⁵² Korintlilere 1. Mektup, 1:12-13.

⁵³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 16.

⁵⁴ Muammer Ulutürk, a.g.e. s. 54.

⁵⁵ Havarilerin isimleri hakkındaki bilgilere, Matta, 10:2-4; Markos, 3:14-19; Luka, 6:13-16, bakınız.

⁵⁶ Matta, 16:17-19.

⁵⁷ Matta, 18:21-35.

⁵⁸ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 43.

⁵⁹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 21.

ile tanıştıran kişidir. Petrus'un ağabeyi Andreas, Vaftizci Yahya'nın öğrencilerinden biridir ve İsa da onu muhtemelen Ürdün kıyılarında bir vaaz esnasında tanımıştır.⁶⁰

Petrus'un babası, *Yuhanna İncili*'ne göre Yuhanna⁶¹; *Matta İncili*'ne göre, Yunus'tur.⁶² Petrus'un Yahudi geleneğine göre erken yaşta İsa döneminde evlendiği ve misyonerlik faaliyetlerinde eşini de yanında götürdüğü rivayetleri mevcuttur.⁶³ Petrus'un evliliği ile ilgili bilgiler Sinoptik İnciller'de⁶⁴ ve Pavlus'un bir mektubunda geçmektedir.⁶⁵ Petrus, İsa döneminin başlarında (yaklaşık olarak M.S. 26-28) evlenir, kendisine ait evde kayınvalidesiyle birlikte yaşadığı Kefernehum'a yerleşir.⁶⁶ Pavlus'a göre Petrus, yolculuklarında eşini yanına alıp birçok cemaat ziyaretlerine götürmüştür.⁶⁷ Çeşitli kaynaklarda çocukları olduğu noktasında yorumlar yapılsa da bu konuda kesin bir delil yoktur.⁶⁸

Luka'ya göre Petrus geçimini balıkçılık yaparak sağladı. Bu mesleğini icra ederken kendisine ortak olan iki kişiden de bahsedilir. Bunlar Zebedi'nin oğulları Yakup ve Yuhanna'dır. Taberiye Gölü'nde kendi kayıklarıyla mesleklerini icra etmişlerdir.⁶⁹ Hengel de Luka'nın rivayetlerine dayanarak Petrus'un mesleğinin balıkçılık olduğunu kabul eder.⁷⁰

Bir gün Celile denizinin kıyısında gezerken İsa, Simun ile abisi Andreas'ı balık tutarlarken görür. İsa onlara önce vaaz eder, sonra da bir davette bulunur. Bu davete iki kardeş sorgusuz sualsiz icabet eder. *Matta İncili*'ne göre Petrus ile İsa'nın karşılaşması şu şekilde olmuştur: "Ve Galile (Celile) denizinin yanında gezerken, iki kardeşi, Petrus denilen Simun ile ağabeyi Andreas'ı, denize ağ atarken gördü; çünkü onlar balıkçı idiler. İsa onlara dedi: Ardımca gelin, sizi insan avcılarını yapacağım." Onlar da hemen ağları bırakıp onun ardınca gittiler.⁷¹ Renan'a göre ise iki kardeş, İsa ile en fazla meşgul oldukları anda bile balık avlamaya devam etmişlerdir. Bazen

⁶⁰ Ernest Renan, *İsa'nın Hayatı*, Tercüme: Ziya İhsan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.

⁶¹ Yuhanna, 21:15.

⁶² Matta, 16:17.

⁶³ Korintlilere I. Mektup, 9:5.

⁶⁴ Matta, 8:14, Markos, 1:30, Luka, 4:38.

⁶⁵ Korintlilere I. Mektup, 9:5.

⁶⁶ Matta, 8:5-14.

⁶⁷ Muammer Ulutürk, a.g.e. s. 57.

⁶⁸ www.newadvent.org/cathen/11744a.htm, İnternet, 12 Nisan 2019.

⁶⁹ Luka 5: 10-11.

⁷⁰ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 19.

⁷¹ Matta, 4:18-20.

mecazî konuşmaktan geri durmayan İsa, onları insan avcısı yapacağını söylemiştir. Simun Petrus, İsa tarafından özel ilgi gördüğü için diğer havarilerden ayrı tutulmuştur. İsa bazen onun evinde ikamet eder, Petrus'un mesleğini icra ettiği kayığında halka vaaz ederdi. Petrus'un evi adeta İncil vaazı merkeziydi. Halk kendisini sürünün reisi sayardı.⁷² O zaman öyle anlaşılıyordu ki Petrus, İsa ile tanışması ve sonrasında da balıkçılıkla geçimini sağlamaya devam etmiştir.

Matta'nın verdiği bilgilere göre, Petrus yaşadığı şehri terk ederek Beytsaydan Kafarnahum'a göç etmiş ve buraya yerleşmiştir. Hengel de aynı görüştedir.⁷³ Yeni yerleşim yerinde Petrus, İsa ile tanışma fırsatı bulmuştur. İlk tanışmalarının ardından sık sık görüşmeye başlamışlardır. Bu bölgede bulunan İsa, zaman zaman Petrus'un evinde misafir olarak kalmıştır.⁷⁴ Petrus daha sonra İsa'nın komşusu olarak yaşar. Bundan sonra İsa ile bağlantısını bir daha kesmez. İsa'dan sonra ise onun bir elçisi olarak çalışır.

Petrus'un ağabeyi olan Andreas, Petrus'tan daha önce vaftizci Yahya ve İsa ile tanışmış ve onların yanında bulunmaya özen göstermiş birisidir. O dönemde İsa, özellikle dünyanın sonunun yaklaştığını ve insanlara tövbe etmeleri gerektiği konusunda vurgular yaparak vaazlar veriyordu. Andreas, hassas bir kişiliğe sahip olduğu için bu vaazlardan doğal olarak etkileniyordu. Kardeşinin geleceği için de aynı hassasiyete sahip olan Andreas, Petrus'u ilk fırsatta hem Yahya hem de İsa ile tanıştıran kişidir. Yahya'dan öğrendikleri üzerine kardeşi Andreas'ın girişimiyle İsa ile buluşan ve Kifas⁷⁵ unvanını burada alan Petrus, böylece kendisini havariliğe götürecek bir sürece girmiştir.⁷⁶ Anlatılan bu tanışma şeklinin dışında Hıristiyan kaynaklarında başka rivayetlere rastlanılmaz.

Petrus, havari Andreas vasıtasıyla İsa ile olan tanışmasının ardından kısa zamanda onunla arkadaş olur. Kudüs ve çevresinde İsa'nın yanında yer almaya özen gösterir. Bu beraberlik sırasında da İsa'nın mucizelerine⁷⁷ bizzat şahitlik eder. Bu gözlem onun İsa'ya daha da yaklaşması ve bağlanmasını sağlar. Matta'ya göre Petrus'un şahit olduğu mucizelerden birisi de kayınvalidesinin hastalanması üzerine

⁷² Ernest Renan, *İsa'nın Hayatı*, s. 98.

⁷³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 19-20.

⁷⁴ Matta, 8:5-14.

⁷⁵ Matta, 16:18.

⁷⁶ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 58.

⁷⁷ Yuhanna, 2:1-12.

Petrus'un evine gelen İsa'nın, kayınvalidesinin iyileşmesini sağlaması şeklinde olmuştur.⁷⁸

Petrus İsa ile daha fazla vakit geçirdikçe onun birçok mucizelerini tecrübe etmiştir. O böylece İsa'yı daha yakından tanıma fırsatı buluyordu. Yaşadıkları ve gördüklerinden dolayı onun İsa'ya olan güveni tamdı. Artık İsa kendisinden ne isterse istesin onu yapacak inançtadır. İsa da etrafında bulunan ve kendisine yardımcı olacak insanları doğal olarak iyi tanıyordu. Etrafında bulunan bazı zayıf inançlı insanları görünce üzülüyordu. O; samimi, her zaman kendisine yardımcı olacak kişileri seçerek yanında tutmak istiyordu. *Markos İncili*'ne göre işte bu yüzden İsa dağa çıkarak istediği kişileri yanına çağırdı. Onlar da bu çağrıya kulak vererek İsa'nın yanına geldiler. İsa bunlardan on iki kişiyi yanında bulundurmak, Tanrı sözünü duyurmaya göndermek ve cinleri kovmaya yetkili kılmak üzere seçti.⁷⁹ İsa'nın bu konuda seçici davranması sebebiyle -havari Yahuda İşkariot hariç- diğer seçilen havariler kendisine itaatte kusur etmemiştir.

Havarilerin İsa tarafından seçilmesi konusu diğer İncillerde de anlatılır. İncillere göre İsa, daha tebliğ faaliyetinin başında kendisine inananlardan on iki kişi seçmiş ve bunlara "havari" adını vermiştir.⁸⁰ Ayrıca onlardan "on iki havari" ve "havariler" olarak da bahsedilmektedir. Ancak daha ziyade "Öğrenci"⁸¹ diye adlandırılmıştır. Yine onlar "Onikiler" şeklinde de zikredilmişlerdir.⁸² Bu on iki sayısı Yakup'un on iki oğlu ya da İsrailoğullarının on iki kabilesiyle ilgili de olabilir. "Ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim." diyen İsa, İsrailin on iki kabilesini temsilen kendisine inanan kişilerden on iki kişi seçmiştir.⁸³

İncillerde genelde havariler olarak 12 kişinin ismi geçer. Bunlar; Simon (Petrus), Peter, Andreya, James (Küçük), John, Philip, Bartholomeus, Thomas, Matthew, James, Thaddaeus ve Yahuda⁸⁴ (Yudas)'dır. Yahuda İşkariot'un ihaneti

⁷⁸ Matta, 8:14-17.

⁷⁹ Markos, 3:13-19.

⁸⁰ Luka, 6:13-16.

⁸¹ Matta, 11:1. Markos, 2:7.

⁸² Markos, 4:10, Luka, 9:1.

⁸³ Osman Cilacı, "Havari", DİA, C: 26, İstanbul, 1997, s. 514.

⁸⁴ İsa'yı ele veren ve ona ihanet eden havari.

sonrası onun yerini Matthias'ın aldığı belirtilir.⁸⁵ Ayrıca bunların dışında havari terimi daha sonra Pavlus ve Barnaba⁸⁶ için de kullanılır olmuştur.

Petrus'un ne zaman ve nerede öldüğü tam olarak bilinmemektedir. Fakat onun ölümüyle ilgili Hıristiyan kaynakları farklı ama birbirine yakın tarihler verir. Bu rivayetlerden biri Petrus'un Pavlus ile beraber Roma İmparatoru Neron (54-68) döneminde idam edilerek öldürüldüğüdür. Bu rivayet, Petrus ve Pavlus ile ilgili apokrif metinlere dayandırılır. Bu kaynağın tamamı Petrus ile Pavlus'un aynı günde öldüğünü iddia ederler. Mesela Hıristiyan yazar Tertullian rivayetlerinde İmparator Neron döneminde Hıristiyanlara yapılan çeşitli işkencelere ve Petrus'un Pavlus ile öldürülüşüne değinir.⁸⁷

Katolik Mezhebi kaynaklarında Petrus'un hayatının sonlarında Roma'da yaşadığı ve burada öldüğü iddia edilir. Petrus'un ölümü bu kaynaklarda genelde miladi olarak 64-67 arası olarak gösterilir. Petrus'un ölüm tarihi bazı rivayetlerde 64 olarak geçerken, Eusebe ve Jerome'nin eserlerinde miladi 67 olarak gösterilir.⁸⁸ Aynı kaynaklar Petrus'un mezarının da Roma'da St. Peter Kilisesi'nde bulunduğunu öne sürerler. Kilise babalarından Papias, Markos İncili'nin Petrus'un anıları doğrultusunda yazıldığını rivayet eder. Katolik Mezhebine mensup yazarlar da Roma Kilisesi'nin havarilerin başı Petrus tarafından kurulduğu iddiasıyla kendi kiliselerinin diğer kurulan kiliselerden üstün olduğuna inanırlar.⁸⁹ Sonuç olarak Petrus'un ölümü için M.S. 64-67 yılları arası verilebilir. Fakat onun Roma'da öldüğünü söylemek -her ne kadar rivayetler olsa da- oldukça zayıf bir ihtimal olarak görülmektedir.

2.2. Martin Hengel'e Göre Petrus'un Kilise Anlayışı

Bu alt başlıkta, konuya açıklık getireceğini düşündüğümüz "Kilise" (ekklesia) kelimesinin tanımından ve kullanım amaçlarından bahsedilecektir. Daha sonra bu bölümde Petrus'un "Kilise" anlayışı, ilk dönem kilisenin oluşumu esnasında geliştirdiği inanç ve ibadetler, Hıristiyan cemaati üzerindeki etkisi, kontrolü,

⁸⁵ Markos, 3: 14-19.

⁸⁶ Hz. İsa'nın 12 havarisinden birisi. Hıristiyan geleneğine göre Pavlus dine girdikten sonra onu diğer havariilere takdim eden Barnaba idi. Ayrıca o, Pavlus ile birlikte misyonerlik amacıyla Anadolu'ya seyahat etmişti. Ancak daha sonra, geleneğe göre, John Mark konusunda bir tartışma nedeniyle Pavlus'la yolları ayrıldı ve Barnaba, geleneksel Kıbrıs Kilisesi'nin kurucusu olarak da kabul edilir. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s.73.

⁸⁷ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yay, Ankara, 2011, s. 82-83.

⁸⁸ Halim Işık, *Papalık Tarihi*, Doktora Tezi, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 42.

⁸⁹ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 396.

yönlendirmeleri ve başarıları üzerinde durulacaktır. Burada yeni kiliseler oluşurken Kudüs'ten Roma'ya kadar Petrus'un etkisinin izleri sürülecektir. Öncelikle İncillerde Petrus'un önemi ve otoritesinin nasıl ifade edildiği burada belirtilecek, ardından konuya Katolik Kilisesi'nin Petrus bağlamında “Kilise Anlayışı” üzerinden devam edilecektir. Sonra Hengel'in Petrus'un ehemmiyeti ve kilise anlayışına yönelik görüşleri de ele alınacaktır. Bilindiği gibi Petrus ile ilgili eldeki kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bu sınırlı kaynakların ışığında tez çalışmamızda, öncelikle *Katolik Mezhebi* kaynakları, sonrasında ise tezimizin ana omurgasını da oluşturan ve Petrus üzerine müstakil bir kitap yazan, Alman Protestan Teolog Martin Hengel'e göre Petrus'un kilise anlayışıyla ilgili görüşleri değerlendirilecektir.

İncillerde “kilise” terimi çok nadir olarak kullanılan bir kelimedir. Matta bu kelimeyi iki yerde kullanır. “Ben de sana derim ki Sen Petrussun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım ve ölümler diyarının kapıları onu yenmeyecektir.”⁹⁰ “Ve eğer onları dinlemek istemezse, kiliseye söyle. Ve eğer kiliseyi de dinlemek istemezse, o sana putperest ve vergi mültezimi gibi olsun”.⁹¹ İncil yazarı Luka, kilise kelimesini *Elçilerin İşleri*'nde bir kez kullanır. “Bütün kilise üzerine ve bütün bu şeyleri işitenler üzerine büyük korku düştü.”⁹² Pavlus ise, başlangıçta çok kullanmamasına rağmen, daha sonraları, kilise kelimesini mektuplarında biraz daha sık kullanmıştır. Genel olarak bakıldığında Yeni Ahit'te kilise terimi 114 yerde geçmektedir.⁹³

Sözlük anlamıyla “kilise” kelimesi, “birini dışarıya çağırarak, toplantıya davet etmek, toplamak” anlamındaki Grekçe ek-kaleo fiilinden türetilen ve topluluk manasına gelen “ekklesia” tabirinden gelmektedir. Bazı dil bilimciler, bu kelimenin “topluluk” anlamındaki Batı Aramice “kenişta”dan, bazıları ise Grekçe “ekklesia”dan geldiği tezini ileri sürerler. Bu kelime Arapçaya ise tahminen Grekçe ibarenin Süryanileşmiş şeklinden geçmiştir. Türkçede kullanılan kilise kelimesi Arapça “kenise” kelimesinden gelir. Bu kelime Grekçe'de, “seküler anlamda kamu işlerini görüşmek üzere çağrılan vatandaşların oluşturduğu topluluğu” ifade etmekte iken, zamanla her tür topluluk için kullanılmaya başlanmıştır.⁹⁴

⁹⁰ Matta, 16:18.

⁹¹ Matta, 18:17.

⁹² Elçilerin İşleri, 5:11.

⁹³ Mehmet Aydın, “*Kilise*”, DİA C: 26, s. 11.

⁹⁴ Mehmet Aydın, *Kilise Maddesi*, DİA, C: 26, s. 11.

İlk dönemde kilise terimi kullanılmadan önce yeni Hıristiyan cemaatini adlandırmak için Pavlus, “Kutsallar,” “Kardeşler,” “Bütün İnananlar,”⁹⁵ “Vaadin Çocukları,”⁹⁶ gibi kelimeleri kullanmıştır.⁹⁷ Kilise kelimesinin kullanılmasından önce Pavlus mektuplarında birlik ve beraberlikliği ifade etmek için, kilise teriminin yerine “beden” benzetmesi yaparak bu kelimeyi kullanmıştır. “İster Yahudi ister Grek, ister köle isterse özgür olalım, hepimiz bir beden olmak üzere aynı Ruh’ta vaftiz olduk ve aynı Ruh’tan içmemiz sağlandı.”⁹⁸ Pavlus bu benzetmeyi genelde inananların birbirlerine güzel davranmaları gerektiğini göstermek için mecazen kullanmıştır. Çünkü beden birdir ve bedende her uzvun bir görevi vardır. Bir uzuvda olan sıkıntı bütün bedeni etkiler. Bundan dolayı, aynı inancı taşıyan insanların birbirlerinden ayrı bencil yaşamaları olası değildir.⁹⁹ Daha sonraları Pavlus’un zihninde de “kilise” kelimesinin anlamı farklı boyutlara taşınmıştır. Pavlus bu yeni kapsamda öncelikle kilise ile Mesih arasındaki sıkı ilişkiye dikkat çeker. Ona göre artık kilise, İsa Mesih üzerine bina edilmiş, İsa Mesih’in köşe taşı olan Tanrı’nın evidir ve ayrıca kilise, İsa Mesih’in sembolik bedenidir.¹⁰⁰ Kısaca ifade etmek gerekirse ilerleyen zamanlarda Pavlus için kilise, tam anlamıyla Mesih merkezli Tanrı evidir. Kilise kelimesi daha sonraki dönemlerde ve günümüzde ibadet için toplanan cemaati ifade etmek için kullanılır olmuştur. Kısacası günümüzde kilise deyince artık şu tanım anlaşılır: “Kilise, Hıristiyan geleneğinde hem kutsal mekânı, yani tapınağı, hem de yerel ya da evrensel Hıristiyan toplumu veya Hıristiyanlıktaki çeşitli mezhepleri ifade eden terimdir” diyebiliriz.¹⁰¹

Pavlus’un mektuplarında ekklesia kelimesinin zamanla değişik anlamlarda kullanması oldukça dikkat çekicidir. O, kilise kelimesine -kendine ait olduğu iddia edilen- mektuplarında farklı anlamlar yüklemiştir. Şimdi kısaca tarihsel sıralamada bu anlamlara kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

- a) *Yerel toplantı anlamında ya da Hıristiyan Meclisi olarak kilise:* Pavlus ilk defa bu terimi, “Selanikliler kilisesi ve topluluğu” olarak kullanır.¹⁰² Burada

⁹⁵ Romalılara Mektup, 4:11.

⁹⁶ Filipililere Mektup, 3:3.

⁹⁷ Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 274.

⁹⁸ Korintlilere Mektup I, 12:13.

⁹⁹ Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 274-275.

¹⁰⁰ Mehmet Aydın, “Kilise”, *DİA*, C: 26, s. 11.

¹⁰¹ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 285.

¹⁰² Selaniklilere Mektup I. 1:1.

o, bu terimi, bölgesel topluluk veya Hıristiyan topluluğunu¹⁰³ kapsayan bir anlamda kullanmıştır.¹⁰⁴ Bu terim Pavlus'ta hiçbir zaman bir tartışma konusu olmamıştır. Pavlus'un anlayışında kilise terimi, ilk defa dini bir amaç ile toplanan cemaati ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁰⁵

b) *Ev kilisesi anlamında:* Bu terim ikinci olarak misyonerlik faaliyetleri için kullanılan evleri ifade etmek kullanılmıştır. Bu kullanımdan kasıt, dini bir gaye için toplanılan evlerdir. Örneğin Filumun'un evi,¹⁰⁶ Korint'te Gaius'un evi¹⁰⁷ gibi. Öyle anlaşılıyor ki ilk dönemde Hıristiyanlar küçük gruplar oluşturmuş ve evlerde de misyon faaliyetlerinde bulunmuşlardır.¹⁰⁸ Kendi rivayetine göre Pavlus da bu kişisel evleri, misyon faaliyetlerinde kullanmıştır.

c) *Tanrı'nın (Göksel) cemaati anlamında kilise:* Kilise terimini Pavlus, bazen "Tanrı'nın cemaati" ya da "inanlılar topluluğu"¹⁰⁹ anlamında kullandığı da olmuştur. Pavlus aynı zamanda kilise terimiyle Tanrı'dan kendi halkına yapılan vaadin, Yahudiler vasıtasıyla değil, artık Hıristiyanlar üzerinde gerçekleştiği iddiasında bulunur.¹¹⁰ Burada ifade edilen kilise terimi ile Mesih'e inanarak onunla birlikte olmak ve Kutsal Ruh'un sağladığı lütuflardan istifade etmek anlaşılmaktadır.¹¹¹ Mesih'e inanmak aynı zamanda İbrahim'de ve onun yolunda olmak demektir. Böylece onlar vaade göre mirasçılardır.¹¹²

d) *Mesihî bir cemaat anlamında kilise:* Pavlus kilise terimini yine kendi mektuplarında Mesihî bir cemaat anlamında da kullanmıştır. Örneğin İsa, havarilerine: "Ey küçük sürü, korkma!"¹¹³ diye seslenmiş ve kendisinin kim olduğunu sormuştur. Bunun üzerine Petrus: "Sen yaşayan Tanrı'nın oğlu Mesih'sin."¹¹⁴ demiştir. İsa cevaben: "Ne mutlu sana, Yunus oğlu Simun!...

¹⁰³ Filipililere Mektup, 3:6.

¹⁰⁴ Fuat Aydın, a.g.e, s. 279-280.

¹⁰⁵ Fuat Aydın, a.g.e, s. 280.

¹⁰⁶ Filimuna Mektup, 2.

¹⁰⁷ Romalılara Mektup, 16:23.

¹⁰⁸ Fuat Aydın, a.g.e, s. 281.

¹⁰⁹ Koloselilere Mektup, 1:18.

¹¹⁰ Fuat Aydın, a.g.e, s. 282.

¹¹¹ Romalılara Mektup, 4:16.

¹¹² Galatyalılara Mektup, 3:29.

¹¹³ Luka, 32:12.

¹¹⁴ Matta, 16:16.

Bu sırrı sana açan insan değil, göklerdeki Babamdır. Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'sun ve ben topluluğumu bu kayanın üzerine kuracağım”¹¹⁵ diye nidada bulunur. Burada kilise Mesih'i bir topluluk ve toplantı manasında kullanılmıştır.

- e) *Mesih'in vücudu olarak kilise*: Mesih'in vücudu anlamındaki kilise terimini, artık İsa ile kilisenin özdeş olmasından dolayı Pavlus bu manada da kullanmıştır.¹¹⁶ Onun sözlerinde buradaki anlamıyla kilise şöyle geçer. “Her şeyi O'nun ayakları altına sererek O'na bağlı kıldı. O'nu bütün varlıkların üzerinde baş olmak üzere inanlılar topluluğuna verdi. Bu topluluk O'nun bedenidir, her yönden her şeyi dolduran doluluğudur.”¹¹⁷ Burada İsa, beden mecazına dönüştürülmek suretiyle kilisenin başı sayılmıştır.¹¹⁸

İlk dönem kiliselerde yukarıda ifade ettiğimiz şekilde kullanılmaya başlayan kilise teriminin temeli, mahiyeti ve dayanağı ile ilgili Hıristiyan dünyasında birçok tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle I. İznik Konsili'nde bu terim üzerine belirlenen ve tartışma konusu edilen dört özellik göze çarpar. Buna göre kilise, birdir, kutsaldır, evrenseldir ve havarilere dayanır. Oysa İncillere göre kilise tekdir. Çünkü İsa'nın kendi ifadesinde, “Ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım”¹¹⁹ şeklinde tek bir kiliseden söz edilmiş, kilisenin teklifi ifade edilmiştir. Fakat bütün bunlara rağmen çok geçmeden ilk dönemlerden itibaren kilise içerisinde parçalanmalar yaşanmıştır. Bu sonuç ise, kilisenin bütünlüğü ya da tek olduğu prensibiyle pek uyuşmayan bir görünüm ortaya koyar. Kilisenin havarilere dayanması normalde onun temel özelliklerinden biridir. Çünkü tarihsel İsa kiliseyi, Hıristiyan inancına göre havariler üzerine bina etmiş ve onları özel olarak bizzat eğiterek kendisine verilen mesajlarla donatmıştır. Kilisenin havarilere dayanması durumu, tarihsel İsa'nın yeryüzündeki hayatıyla ilgili rivayetlerde bir kopukluk olmadığını, aksine sürekliliği ifade içindir. Günümüzde birçok mezhebe bölünen Hıristiyanlıkta her kilise, tarihi köken itibarıyla kendini havarilere kadar geri götürüp aslına uygun görerek yine havariler yoluyla

¹¹⁵ Matta, 16:18.

¹¹⁶ Dursun Ali Aykıt, *Misyon ve İnciller*, s. 71.

¹¹⁷ Efeslilere Mektup, 1:22-23.

¹¹⁸ Fuat Aydın, a.g.e, s. 284-285.

¹¹⁹ Matta, 16:18.

kendini orijinal saymaktadır. Bu yüzden bölünmüş her kilise, kendi inancını ve dini ayinlerinin doğru olduğunu ileri sürerek, meşruiyetini delillendirmeye çalışmıştır.¹²⁰

Hıristiyan anlayışına göre, İncillerde Havarî Petrus'un tarihsel İsa sonrası gösterdiği bir takım mucizeler rivayet edilmiştir. Luka, *Elçilerin İşleri* eserinde Petrus'un mucizeleri olduğunu iddia eder ve yaptığı faaliyetler hakkında bilgiler verir. Luka, Petrus'un mucizelerini şu şekilde rivayet etmiştir:

- 1) Petrus, İsa adına havariler arasında ilk mucize gösteren kişi olmuştur. Mabette bir dua anında, doğuştan ayağında sakatlık olan bir dilenciye iyileştirir. Luka bu olaya, kalabalık bir halkın da şahit olduğunu yazar.¹²¹
- 2) Hananya ve Safira adında evli çiftin hileyle sattıkları bir mülkün hilesini anlayınca Petrus, onlara kızar ve orada bu çift düşüp ölür.¹²²
- 3) Petrus halk arasında şifa dağıtan ermiş olarak değerlendirilir. Özellikle şanı her tarafa yayılır. Artık insanlar, Petrus'un gölgesinden bile yararlanmak ister.¹²³
- 4) Havariler misyonerlik için, Petrus ve Yuhanna'yı Samiriye'ye gönderirler. Çünkü buradaki halk henüz Kutsal Ruh'u kendi üzerlerinde hissetmiyordu. Petrus ve Yuhanna, buradaki halk için dua ettiler. Orada bulunan halkın başına ellerini koyunca, halk kendilerinde Kutsal Ruh'u hissetti. Böylece Petrus'a ve Yuhanna'ya, bir yücelik atfettiler.¹²⁴
- 5) Sezariye'de Kornelyus adında bir adam vardı. Bu kişi bir yüzbaşıydı. Petrus ile görüşürken Petrus'un şahsında olağanüstü bir olay vuku bulur. Petrus yanındaki bu kişiyle, dua etmek için dama çıktığı zaman acıktılar. Kornelyus Petrus'tan yemek istedi. Yemek hazırlanırken Petrus kendisinden geçti. Bu esnada gökten bir kap indi. İçinde yiyecek vardı. Burada olağandışı mucizevî şeyler gerçekleşti.¹²⁵

¹²⁰ Mehmet Aydın, "Kilise", DİA, C: 26, s. 13.

¹²¹ Elçilerin İşleri, 3:6-10.

¹²² Elçilerin İşleri, 5:1-11.

¹²³ Elçilerin İşleri, 5:15-16.

¹²⁴ Elçilerin İşleri, 8:14-17.

¹²⁵ Elçilerin İşleri, 10:9-16.

- 6) Petrus bir zaman sonra tutuklanır. Kral Hirodes, ona işkence etmek ve halkın önünde öldürmek için hapisanede bekletir. Son gece, bir melek tarafından hapisaneden kaçırlır ve kurtulur.¹²⁶

Şimdi burada Petrus'un kilise anlayışına geçmeden önce konumuza ışık tutacağımı düşündüğümüz "Katolik Kilisesi kaynaklarında Petrus nasıl anlatılıyor? Katolikler neden Petrus'a bu kadar önem atfetmiştir?" sorularına cevap aramak yerinde olacaktır.

Hıristiyan teolojinin en önemli sakramenlerinden biri olan "vaftiz" in ilk oluşumu bizzat İsa'ya dayandırılır. Matta İncili'nde konu şöyle geçmektedir "İsa yanlarına gelip kendilerine şunları söyledi: Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin. Size buyurduğum her şeye uymayı onlara öğretin. İşte ben, dünyanın sonuna dek her an sizinle birlikteyim."¹²⁷ Matta'ya göre bu sözleri söyleyen İsa'ydı ve muhatapları da havarilerdi. Petrus da bu sözleri bizzat İsa'dan işitmiş ve bu sözlerin ilk muhataplarından olmuştu. İşte bu yüzden Katolik Kilisesi'ne göre, diğer nitelikleri ile birlikte Petrus, İsa Mesih'in vekili kabul edilmiştir.¹²⁸ İsa'dan sonra otoritesi, başarıları ve ilk kiliselerin oluşumundaki rolleriyle birlikte önemli bir havari olan Petrus, Katolik Kilisesi'ne göre İsa'nın halefi olmayı hak etmiştir. Bu durum Katoliklere göre Petrus'un öneminden kaynaklanır.

Hıristiyan düşüncesine göre, kilisenin ilk doğuşunda, her Hıristiyan İsa'nın bir elçisi ve onun şahididir. İsa'dan sonra kısa bir sürede, bu ilk Hıristiyanların gayreti ve İsa'ya olan bağlılıkları sayesinde, Filistin'den Asya'ya, Afrika'dan Avrupa'ya kadar yayıldı ve hatta bu kıtaların içlerine doğru nüfuz etmeye başladı. Petrus, Kudüs, Suriye, Antakya, Korint ve öldürüldüğü Roma'da çalıştı. Pavlus Kudüs ile başladığı misyonuna Tarsus ve Antakya ile devam etti. Daha sonra Greko-Romen denilen bölgede aktif bir şekilde çalıştı. Diğer taraftan Yuhanna ve Tomas, İncil'i Asya'nın batı iç bölgelerinde tebliğ ettiler. Yakup, başlıbaşına Kudüs ve Yahudiler arasında kiliseyi organize etti.¹²⁹ Petrus, havari olarak aktif bir rol oynamış

¹²⁶ Elçilerin İşleri, 12:7-11.

¹²⁷ Matta, 28:18-20.

¹²⁸ Halim Işık, a.g.e, s. 22.

¹²⁹ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 204.

ve sahip olduğu tecrübeyle sadece Filistin bölgesine değil, ulaşabileceği tüm coğrafyaya, İsa'nın mesajını yaymayı hedeflemiştir. Filistin bölgesinde siyasi durumdan dolayı Hıristiyanlar üzerinde şiddetli ve yoğun baskı vardı. Fakat diğer bölgelerde bu durum biraz farklıydı. İşte bu yüzden Filistin dışındaki pagan coğrafyasında o dönemde misyonerliğe yönelik uygun ortamın olması, Petrus'un etkinliğinin ve misyonerliğinin kolaylaşmasını sağlamıştır.

Katoliklere göre Petrus'un önemi öncelikle İncillerde bulunan Petrus ile alakalı rivayetlerdir. İncillerde Petrus'a geniş bir yer verilmiştir. Örneğin, Sinoptik İncillerin ilki sayılan *Markos İncili* Petrus etkisinde yazılmıştır.¹³⁰ Petrus hakkında diğer İncillerde de bulunan rivayetlere dayanarak, Katoliklere göre şu sonuca rahatlıkla ulaşılabilir: Petrus, İsa'nın yanında bulunan havari olarak, İsa'dan sonra hem havarilerin hem de diğer Hıristiyanların önderi ve sözcüsü olmuştur. Yaşadığı süreçte, şifa dağıtarak meşhur olması, halk arasında tanınması ve havarilerin lideri olarak İsa'yı en iyi bir şekilde temsil etmesi onu bu konuma yükseltmiştir. Ayrıca İsa'nın Petrus'a "Kaya adam" ismini vermesiyle Katolik anlayışında bu söze önem atfedilerek Petrus havariler arasında seçkin bir konuma yükseltilmiştir. Bu konum ile Petrus, Katolik Kilisesi'nin temeli sayılmış ve Katolik Kilisesi'nin, "kilise anlayışı" da genel olarak Petrus'a dayandırılmıştır. Bu yüzden Katolik Kilisesi'nde ilk Papa¹³¹ da Petrus sayılmıştır. İlk papa olarak Petrus'un görölmesinin sebeplerinden biri de onun İsa tarafından taltif edilmesi ve ona değer verilmesidir.

Katolik Kilisesi'nin önemli unsurlarından biri olan "Papalık" iki temel üzerine bina edilmiştir: Birincisi, İsa Kiliseyi ilk olarak kurmuş ve kendisinden sonra Kilisenin başına Petrus'u getirmiştir. Petrus'tan sonra ikinci olarak, ona verilen bu özel yetki onun halefleri sayılan diğer Roma piskoposlarına geçmiştir. Böylece Katolik öğreتيye göre Petrus, bizzat İsa tarafından kendisinden sonra kilisenin başı olarak atanmıştır. Bundan şüphesi olan bir Hıristiyan, Katoliklikten doğrudan çıkar. İnce ve derinlemesine bir değerlendirme yapıldığında Hıristiyanlığın gelişim sürecine ve kutsal metinlerin oluşumuna bakıldığında, normalde Pavlus, Petrus'tan daha etkili durumda görölmektedir. Katolik Kilisesi'ne göre Papalık teolojisinde, Pavlus'un yerine Petrus'un temel alınmasının ana nedeni sayılabilecek unsur, onun

¹³⁰ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 62-64.

¹³¹ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 273.

İsa'ya en yakın kişilerden biri olması ve İncillerde onunla ilgili ifadelerin bulunmasıdır. Petrus'un sahip olduğu vasıf Pavlus için söz konusu değildir. Bu yüzden konumu gereği Petrus bu kilisenin temeli sayılmıştır. Zira Pavlus zikredilen teolojik iddialar için uygun biri değildir. Diğer taraftan Pavlus'un dört İncil'de adı hiç geçmez. Ayrıca Pavlus gerçek anlamda "havari" de değildir. Yani doğrudan İsa'nın öğrencisi olmamıştır. Pavlus'un Hıristiyan ismini alacak harekete katılmadan önce Kudüs'te İsa taraftarlarına düşmanlık etmek, zulmetmek gibi ciddi anlamda dezavantajlı bir konumu vardır.¹³²

Katolik Kilisesi'ne göre Papalıkla ilgili dini ve resmi inanç, öncelikle kutsal metinlere dayanmaktadır. Katolik Kilisesi'nin anlayışına göre Yeni Ahit içerisinde yer alan "Petrus'un birinci ve ikinci mektubu"¹³³ olarak bilinen bu iki metin, ilk papanın Petrus olduğunu açıkça gösterir. Katolik Kilisesi'nin bu anlayışına göre, İncil yazarlarının Petrus'un, diğer havarilere göre önceliği ve otoritesi konusunda en ufak bir şüpheleri yoktur. Bu yüzden İncil yazarları havarilerin isimlerini sayarken Petrus'u en başta zikretmişlerdir. Petrus'un otoritesi ve papalığın geçerliliği konusunda, ilk önce delil olarak gördükleri Matta ve Yuhanna İncili'nde geçen iki kısma atıf yapılır:¹³⁴ Bu atıf Petrus'u havarilerin Prensi¹³⁵ konumuna getirir. Bu kısmın birincisi Matta, ikincisi ise Yuhanna İncili'nde geçer. Bu metinler şunlardır:

*"Ben sana şunu söyleyeyim: Sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölümler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin egemenliğinin anahtarlarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözeceğin her şey, göklerde de çözülmüş olacak."*¹³⁶

Yemekten sonra İsa, Simun Petrus'a "Yuhanna oğlu Simun, beni bunlardan daha çok seviyormusun?" diye sordu. Petrus 'Evet ya Rab!' dedi, 'seni sevdiğimi bilirsin'. İsa ona, 'Kuzularımı otlat dedi. İkinci kez yine ona 'Yuhanna oğlu Simun,

¹³² Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s.273-274.

¹³³ Petrus Metinleri ya da Petrus'un Mektupları: Petrus'a atfedilen iki Yeni Ahit mektubu, ilk mektup, Anadolu'daki Hıristiyan topluluklara hitaben, ikinci mektup ise yanlış inanç ve öğretilere karşı yazılmıştır. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 396.

¹³⁴ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 274.

¹³⁵ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s.395.

¹³⁶ Matta, 16:18-19.

beni seviyormusun?’ diye sordu. O da, ‘Evet ya Rab! Seni sevdiğimi bilirsin.’ dedi. İsa ona, ‘Koyunlarımı güt.’ dedi.”¹³⁷

Yukarıdaki ifade edilen bu iki pasaj, “Papalık” olarak adlandırılan bu kurumun yerleşmesinde en etkili olan metinler olarak değerlendirilmiştir. Papalık müessesesinin meşruluğu için bu metinler ön plana çıkmış ve Hıristiyan yazarlar tarafından tefsir edildiğinde, Petrus’a ayrı bir anlam katmıştır. Yine bu metinlerde Petrus’un İsa’nın yanında ayrıcalıklı bir yeri ve anlamı olduğuna dair işaretler vardır. Petrus’a yüklenen bu konum, onu kilisenin başı göstermek için bir kanıt olmamalıdır. Burada bir problem ortaya çıkar. Katolik kilisesinin Petrus için verdiği ve iddia ettiği bu konum, onun Hıristiyanlığın ortaya çıkış dönemindeki konumu değildir. Zira Petrus yaşarken böyle bir teolojik anlam kazanmamıştır. Petrus’a önceden yüklenmeyen papalık yetkisi, nasıl oldu da daha sonraları Roma Katolik kilisesi piskoposlarına geçmiştir. Bu durum Hıristiyan yazarlar arasında tartışılır olmuştur. Roma Katolik Kilisesi’nin bu pasajlardan böyle bir anlayış çıkarması, sadece kutsal metinlerin “alegorik” bir yorumu ile mümkün olur.¹³⁸ Günümüzdeki Hıristiyan mezheplerine göz attığımızda Petrus hakkında aynı görüşe sahip olmadıklarını görürüz. Katolik Kilisesi ile diğer Hıristiyan mezheplerinin Petrus düşüncesi farklılık arz eder. Hıristiyan mezhepleri arasında bu konudaki anlayış farklılığı, bariz bir şekilde ortadadır. Bu başlık altında ele alacağımız, Petrus hakkında müstakil bir kitap¹³⁹ yazmış olan Protestan mezhebine mensup Hengel’in görüşleri de bu farkı ortaya koyacaktır. Hengel böyle bir kitap yazmakla ezber bozmuş ve Protestan yazarlar tarafından eleştirilmiştir.

Petrus’un, Katolik Kilisenin temeli olarak algılanmasının kendi anlayışlarına göre birçok delili vardır. Petrus’a dayanmaları onlar için ne kadar değerli ise, bu dayanaklarının temellenmesi de bir o kadar önemlidir. Katolik Kilisesi, bugünkü yapının ilk olarak Petrus tarafından kurulduğunu iddia eder. Katolik Kilisesi’nin yerleşik anlayışına göre, Petrus zamanında, neredeyse şimdiki haliyle bir kurumsal yapı söz konusudur. Katolikler, Petrus merkezli temellerini tarihi olarak iki sebebe

¹³⁷ Yuhanna, 21: 15-16.

¹³⁸ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 274-275.

¹³⁹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, Mohr Siebeck, Heidelberg, 2008.

dayandırır: Birincisi, Petrus'un Roma'ya gelip burada öldüğüdür. İkincisi ise, Roma Kilisesi'nin, diğer kiliselerden üstünlüğü anlayışıdır.¹⁴⁰

Katolik Kilisesi yorumlarına göre Petrus Roma'da ölmüştür ve Roma Kilisesi onun mezarı üzerine kurulmuştur. Bu anlayışı desteklemek için -1940'lı yıllarda Vatikan'da yapılan kazılarda- Petrus'un mezarının bulunduğu iddiası ortaya atılmıştır. Bu iddia Katolik Kilisesi'nde ciddi bir şekilde kabul görmüştür. İkinci olarak Katolik kilisesi bu düşüncelerini ilk Hıristiyan yazarlarının eserlerine de dayandırır.¹⁴¹

Petrus'un, Roma Katolik Kilisesi'nin temeli olduğunu ve Katolik Kilisesi'nin Kilise anlayışında, Petrus'un büyük otoritesi ve rolü olduğunu ifade ettikten sonra, şimdi de Petrus'un, önemine işaret eden ve bugün *Roma Katolik Kilisesi*'nin kapısında yazılı olan Matta 16:17-19 metni, Hengel'in bakış açısına göre şöyle değerlendirilebilir.

Kastettiğimiz metin Matta'da şöyle rivayet ediliyor: "İsa ona, Ne mutlu sana, Yunus oğlu Simun!" dedi. Bu sırrı sana açan insan değil, göklerdeki Babam'dır. Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin Egemenliği'nin anahtarlarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde de çözülmüş olacak."¹⁴²

Hengel bu metni yorumlamaya geçmeden önce Yeni Ahit üzerine kendi görüşünü dillendirir. O, Yeni Ahit metinlerinin tarihi bir öneme sahip olduğunu ve bu metinlerin normalde genel kabul gördüğünü ancak bir kısmının tartışmalı olduğunu söyler. Matta 16:17-19'da bu manada tartışmalı olduğunu ve bu metinler üzerinde farklı değerlendirmeler konusunda da zengin bir literatürün bulunduğunu düşünür. Hengel, Roma Kilisesi'nin kapısında yazan Matta'nın bu kısımdaki metnin yorumuna üç soru sorarak başlar.

1- Bu metin kime aittir?

2- Bu metni Matta ne zaman yazmıştır?

¹⁴⁰ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 275.

¹⁴¹ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 275.

¹⁴² Matta, 16:16-19.

- 3- İncil yazarı Matta özel olarak eserine bu metni niçin aldı? Matta acaba bu metni özel olarak masa başında mı tasarlamıştır? Bu son soru şöyle de formüle edilebilir. Neden Petrus böyle bir olağanüstü önemi elde ediyor? İşte bu soru, araştırmamızın bu başlığına bir anlam katacaktır.

Hengel bu sorulara yanıt arayarak metin ile ilgili soruları şu şekilde cevaplandırarak yorumlamıştır: Bu metinde Petrus'un müjdelenmesi doğrudan İsa'nın kendisine dayanmayabilir. Çünkü Matta İncili'ne bütünsel olarak bakıldığında bu metin Matta'ya sonradan eklenmiş benziyor. Yahudilikte tarihsel İsa'dan önceki dönemde cemaat temel olarak on iki kabile olarak ayrıştırılmıştır. Matta bu metinle birlikte, İsa'ya dayanan, Tanrı'nın hükmünü tüm dünyaya ulaştırarak hâkim kılan bir cemaat kuruluşunu öngörmektedir. Matta'ya göre artık İsa ile başlayan ve ona dayanan tek bir cemaat vardır. Bu cemaatin başlangıcı İsa'nın Tanrı tarafından seçilmesiyle başlamıştır. Matta bu metni yazarak, geleceğe dönük olarak kilise tarihini Ostern (İsa'nın yeniden dirilmesi) den sonra değil de; bu tarihi öne alarak Tanrısal hâkimiyetin, İsa'nın Tanrı tarafından elçi seçilmesiyle başlamasını hedeflemekteydi.¹⁴³ Böylece Hengel'e göre bu metni Matta, inciline sonradan eklemiştir.

Hengel'e göre, "Bağlamak ve çözmek" Yahudilik hukuk öğretisinde teknik bir terim özelliği taşır. Bu terimler "yasaklamak ve izin vermek veya nehyetmek, neshetmek" anlamlarına gelmektedir. Bu dini kavramların Hıristiyanlıkta Miladi 70 yılından önce ne dereceye kadar bu manada kullanıldıklarını bilmiyoruz. Bizzat Matta, tanınmayan bir Yahudi-Hıristiyan ve tahminen de I. yüzyılın sonuna doğru tecrübeli bir cemaat yöneticisi olarak bu terminolojiyi rakiplerinden, yani Miladi 70 yılındaki faciadan sonra oluşmuş Filistinli Ferisilerden elde etmiştir. Böylece Matta Yahudilikte kullanılan bu terimin manasının yardımıyla da yazdığı 16:19 daki metinle, İsa'dan sonra Petrus'un kilise yönetimi, misyonda ve öğreti düzeninde yer ve gök için geçerli olan çok özel bir yetkisini dile getiriyor. Genel olarak ise havarilerle ilgili Matta 18:18'de kilise bağlamından daha çok havarilerin disipliner olarak yetkileri ön plana çıkmaktadır.¹⁴⁴ Burada Hengel, Matta 16:18 ile 18:18'in

¹⁴³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 4.

¹⁴⁴ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 5-6.

birincisinin Petrus'a özel konum verdiğini, ikincisinin ise havariler için genel misyon disiplinine yönelik olduğunu iddia eder.

Hengel'e göre, bu metnin özü şudur: Hayat sahibi Tanrı'nın oğlu, Tanrısal hâkimiyetin getiricisi ve İsa Mesih'e olan inancı sayesinde İsa tarafından "Tanrısal Krallığın Anahtarları"¹⁴⁵ Petrus'a verilmiştir. Yine Hengel'e göre, Ferisilerden kendileri ve diğer insanlar için Matta zamanında Yahudi Filistin topraklarında İsa'ya karşı düşmanlıklarından dolayı bu kapıyı kapatırken, kim bu mesajı inançlı bir bağlılık içinde kavrar ve hayatını ona uygun bir şekilde sürdürürse, "Tanrısal Krallığın" kapısı ona açılır. Burada Matta, kendi zamanı için I. yüzyılın sonuna doğru bu mesajı kritik bir ortamda, incilinde bütün kilise için yeniden ortaya çıkarmış ve bu anlayışı gözler önüne sermek istemiştir. Bu bağlamda Matta bu metni miladi 95 ile 100 arası dönemde inciline eklemiştir.¹⁴⁶ Hengel, kendisinin yukarıda sorduğu ikinci soruyu bu şekilde cevaplandırmıştır.

Hengel'e göre, söz konusu metin bütünsel ve çok özel bir durum olarak, Matta'nın geleneğe bağlı teoloji anlayışı sonucunda şekillenmiştir. Matta İncili'ni diğer İncillere nispeten geç bir dönemde İsa'dan sonra 90-100 yılları arasında Güney Suriye'de veya Filistin-Suriye sınır bölgesinde kaleme almıştır. Hatta Matta, Markos ve Luka'ya göre daha gençtir ve her iki İncil yazarını da tanır. Hengel'e göre, Matta İncili diğer sinoptik İncillere göre daha gelişmiştir. Matta'nın teolojik dili, okurları etkileme açısından daha güçlü bir özellik taşır. Yine Hengel'e göre Matta, o dönemde Kilise üzerinde tamamen Pavlus'un ve Yuhanna'nın etkisiyle karşılaştırılabilecek bir ilahiyat düşünürü idi. Bütün bu özellikleri sebebiyle Matta, kendisinden bir nesil önce Roma'da İmparator Neron (37-68) döneminde Hristiyan inancına göre şehit olduğu iddia edilen Petrus'a, İsa'dan sonra geçmişin eşsiz bir otoritesi olarak bakmaktadır. Hristiyan kaynaklarına göre Petrus, o zamanlar acımasız bir şekilde idam edilmiştir. Hengel'e göre bu rivayet biraz abartılmış olabilir; ama o unutulmamalıdır ki Hristiyanlar en büyük siyasi baskıya birinci yüzyılda uğramıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Matta, 16:19.

¹⁴⁶ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 6-7.

¹⁴⁷ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 7-9.

Hengel'e göre, üçüncü soruya şöyle bir cevap verilebilir: Yeni Ahit'te İsa'nın Petrus için ifade ettiği "Kaya adam" kelimesi onun önemine işaret edecek bir şekilde yer almaktadır. Yeni Ahit içerisinde bir karşılaştırma yapıldığında hiçbir yerde İsa'nın bir havarisi bu şekilde taltif edilmemiştir. Örnek olarak; Yuhanna İncili'nde esrarengiz ve en sevimli bir şekilde ifade edilen havari üzerinde bir karşılaştırma yapılabilir. Bu sevimli havari, İsa'ya yakınlık konusunda Petrus ile belirli bir rekabet içerisinde tasvir edilmektedir. Fakat bu ideal ve sevimli havari de Matta'ya göre tarihsel İsa'nın yaşarken Petrus'a özel bir konum verdiği gibi tarihî ve kutsal bir değer ifade etmiyor.¹⁴⁸ Hatta Yuhanna 21:15-17'de bile, Petrus idealist ve sevimli bir havari olarak değil de arka arkaya üç defa "Koyunlarımı gütle!" görevi verilen biri olarak ifade ediliyor. Yani bizzat Yuhanna'da da Petrus'a şehadetiyle sona erecek mümtaz bir lider rolü verilmektedir.¹⁴⁹ Yukarıda ifade ettiğimiz rivayetlere göre Matta ve Yuhanna başta olmak üzere Yeni Ahit'e genel olarak bakıldığında; Petrus'un fevkalade özel ve önemli otoritesi inkâr edilemez bir gerçekliktir.

Petrus'un önemi ve otoritesi hakkındaki bir diğer benzerlik de şudur: *Markos İncili*'nde geçen İsa'nın ifadesine yönelik bir benzerlik Didymus Judas Thomas'ın II. yüzyılda yazdığı Apokrif İncil'de yer almaktadır. Orada şöyle geçmektedir: "Havariler İsa'ya dediler: Biliyoruz ki bizleri terk edeceksin. Üzerimizde büyük olacak olan kim? İsa onlara dedi: Orada, gitmiş olacağınız yerde, uğruna göklerin ve yerin yaratıldığı Yakup'a, adil olana gideceksiniz."¹⁵⁰ Burada İsa'nın adil lakabını alan havarisi Yakup'a havariler topluluğunun liderliği verilmektedir.¹⁵¹ Hengel'e göre, bu apokrif rivayette bir gayeyle nasıl havari Yakup ön plana çıkarılıyorsa, aynı şekilde Petrus da Matta İncili'nde ön plana çıkartılmıştır.

Hengel'e göre, yukarıda zikredilen apokrif metin Tomas İncili'nde geçen rivayetin diğer rivayetlere göre temellendirilmesi ise, çok farklı bir şeydir. İlk dönemde havarilerin otoritesi ve konumu bağlamında İncil yazarları arasında, bir rekabet sözkonusudur. Bu rekabet genelde apokrif İncil metinleri ile Kanonik İnciller arasında gerçekleşmiştir. Hengel'in yorumuna göre Kanonik İnciller'de Petrus'a yönelik söylenen sözün aksine yukarıda geçen ifade, kristolojik ve eskatolojik olarak

¹⁴⁸ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 11.

¹⁴⁹ Yuhanna, 6:66-69.

¹⁵⁰ Tomas İncili, 12.

¹⁵¹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 12-13.

değil bilakis kozmolojik olarak temellendirilmektedir. Böylece Petrus'un olağanüstü önemine yönelik rekabet ilk kilise oluşumunda açık bir şekilde görülmektedir. Bu rekabetsel ilişki şu rivayetten de anlaşılmaktadır. Diğer bazı Apokrif İncillerde de Petrus değil de Yakup'a, otoritesine vurgu bağlamında ölümden dirilen İsa'yı ilk gören kişi özelliği verilmektedir. Yahudi kökenli Hıristiyan yazarlar çevresinden gelen rivayetlerde de Petrus'un aksine havari Yakup'u ön plana çıkarma gayreti olduğu açıktır. Zira Yahudi Hıristiyanlar kendilerine lider olarak havari Yakup'u istiyorlar. Bundan dolayı da apokrif metinlerdeki rivayetler bu çerçevede geliyor. Çünkü Yahudi Hıristiyanlar o dönemde Yakup'u bütün havariler tarafından seçilmiş Kudüs piskoposu olarak görmek istiyorlardı. Hengel'e göre Romalı Clement'te de havari Yakup, lider pozisyonunda bir vahiy alıcı olarak görülebilmektedir. Yine o, bu rivayetler arasında İsa tarafından kendisine bilgi verilenler içerisinde zikredilmektedir.¹⁵²

Galatyalılara Mektup 2:9'a göre, Kudüs Konsili'nde Yakup, Petrus ve Yuhanna'dan önce, üç temel unsurdan birincisi olarak anılmaktadır. Aynı şekilde Yakup, *Elçilerin İşleri* 15:13-21'e göre Kudüs'teki tartışmayı bitiren kişiydi. Hengel'e göre, Yakup İsa'dan sonra yaklaşık 43'ten taşlandığı yıl olan 62'ye kadar 20 yıl Kudüs'teki ilk cemaatin lideri konumundaydı. Yahudi kutsal yasalarına bağlı olup şeriatın ödün vermediği için özellikle Yahudi Hıristiyanlar da havari Yakup'u önemsiyordu. Hıristiyanlığın ilk 70 yılını göz önüne alıp değerlendirdiğimizde bu durum, Petrus ve Pavlus'un otoritesine zarar veriyordu. Çünkü havari Yakup Pavlus'un mektuplarını bile kabul etmiyordu. Fakat daha sonraki dönemde Yakup'un ölümüyle bu etki zayıflamıştır. Yakup, Sinoptik İncillerde ise bu rivayetlerin aksine daha farklı değerlendiriliyordu. Örneğin Markos ve Matta İncillerinde Yakup'un sadece birer kez Nasıralı İsa'nın dört kardeşinden biri olarak zikredilişi ve Yeni Ahit'te de toplam on bir kez geçmesi göze çarpmaktadır.¹⁵³ Tabi bu İncillerin Pavlusçu Hıristiyanlığın galip gelmesiyle ve bu galibiyetin gölgesinde yazıldığı da unutulmamalıdır. Şayet Yakupçu Hıristiyanlık galip gelseydi, İncillerdeki Yakup'un imajı ve onun isminin nitelik ve nicelik ağırlığı pozitif yönde daha farklı olurdu.

¹⁵² Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 13-14.

¹⁵³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 15-16.

Hengel'e göre, Petrus'un Yeni Ahit'te bulunan her iki mektubu, Pavlus'a karşı bir eksikliği gidermek amacıyla yazılan belgelerdir. Petrus'un birinci mektubu, İsa'dan sonra yaklaşık 95-100 yılları arasında oluşmuştur. Bu mektup muhtemelen Pavlus'un 11 mektubunun yazılmasına cevap niteliğinde ve aynı zamanda önce Trajan'ın, sonra Domitians'ın döneminde kilise üzerine artan baskısına karşı inanan Hıristiyanları motive etmek gayesiyle yazılmıştır. Petrus'un ikinci mektubu ise yaklaşık bir nesil daha erken dönemde ve Pavlus'un mektuplarının kötüye kullanılması ve dünyanın sonuyla ilgili şüpheleri izale etmek için yazılmıştır.¹⁵⁴

Hengel, Petrus'u değerlendirirken onun bazı eksik ve zayıf yönlerini dillendirmekten de geri kalmaz. Hengel, bu konuda şu yorumu da yapar: "Gerçekte Galileli Petrus'un tam olarak okuma yazmasının olup olmadığını bilmiyoruz. Eğer onun okuma yazması varsa bunun ne derecede olduğunu da bilmiyoruz. *Elçilerin İşleri* 4:6 ya göre, o döneme ait ileri gelen din bilginleri Petrus ve Yuhanna'nın cesur konuşmalarına şaşırırmaktadırlar. Petrus, misyon faaliyetlerinde Yunanca diline hâkim uzman kişilerle teolojik konuları konuşurken, bu kişiler karşısında edebi olarak biraz yetersiz kalmasından dolayı, Markos'u kendisine tercüman olarak tayin etmiştir. Çünkü Petrus Yunanca eğitimi almadığı için bu dili pek bilmiyordu. Bunun karşısında Yunanlılar, o dönemde dillerinin gramatik olarak öğrenilmesine ve Yunancanın retorikğine önem vermekteydi. Fakat o dönemde Petrus, gramatik ve retorik olarak kısa sürede Yunancayı nereden öğrenebilirdi?"¹⁵⁵ Kısaca Hengel burada Petrus'un misyon faaliyetlerini Kudüs dışına taşıırken, yaşadığı bir takım zorluklara dikkat çekiyor. Petrus'u değişik yönleriyle kritik ederek onun özellikle burada dil yönünden zayıflığına dikkat çekmektedir. Fakat Hengel, bu dezavantajın, onun önemine ve otoritesine zarar vermediğini düşünür.

Petrus dil ve edebiyat açısından zayıf olmasından dolayı bu yönü rakipleri tarafından daima hedef alınmış ve eleştirilmiştir. Hengel'de Petrus'un bu yönünün yetersiz olduğuna vurgu yaparken, bunun karşısında onun hitabetine özellikle dikkatlerimizi çeker. Örneğin Hengel'e göre, ilk dönem kilise babalarından Papias'ın eserlerindeki tarihsel İsa ile ilgili rivayetlerin Petrus yoluyla, havari Matta'ya atfedilmesi tesadüfi değildir. Çünkü Matta yazdığı eserini oluştururken Petrus'un

¹⁵⁴ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 16-18.

¹⁵⁵ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 19.

rivayetlerini daha edebi bir şekilde yazmıştır. Hengel'e göre Petrus ve Pavlus arasında edebi ve dil yönünden bir karşılaştırma yapıldığında, Kudüs'te eğitim görmüş Tarsus'lu eski Ferisi olan Pavlus, herhalde Celile köyünde balıkçılık yapan Petrus'dan edebi yön ve ifade üslubu açısından daha üstündü. Fakat bu dezavantajına rağmen Petrus, anadili olan Aramice'de belki biraz da hitabetinin gücüyle iyi bir hatip idi. Hengel burada, Petrus'un hitabet gücünü Kudüs'te havariler ve Yahudi Hıristiyanlar arasında, Kudüs dışında da Gentile bölgesinde göstererek, Hıristiyan misyoneri olarak olağanüstü otoritesini açık bir şekilde ortaya koymaktadır, tezini ileri sürer.¹⁵⁶

Hengel Petrus'un önemine dikkat çekmeye devam etmek isterken, Matta'da zikredilen bu metnin içinde yer alan "Kaya Adam" (Felsenmann) kelimesinin İsa tarafından Petrus için söylenmesinin bir altyapısının olduğunu ve tesadüfi olmadığını iddia eder. Onun bu iddiasına göre Petrus'un havariler arasında manevi olarak üstün bir kişilik olduğu için, mecliste İsa tarafından sorulan soruya cevaben, -kendisine gelen ilham ile- İsa'ya "Sen, yaşayan Tanrı'nın Oğlu Mesih'sin"¹⁵⁷ sözünü söylemiştir.¹⁵⁸ Hengel'e göre diğer havariler ise sadece mucizenin de etkisiyle İsa'nın su üzerinde yürüyüşüne karşın bu sözü söylemişlerdir. Petrus ise, içten gelen ilhamla söylemiştir. Çünkü İsa onlara, "Ya siz?" dedi, "Ben kimim dersiniz?"¹⁵⁹ sorusuna Petrus hiç düşünmeden doğrudan, yukarıda ifade edilen bu cevabı vermiştir. Hengel'e göre bu durum havariler arasında Petrus'un farkını ortaya koyar. O, Petrus'un Tanrı'dan ilham alabileceğini ihtimal dâhilinde görür. Zira Pavlus da mektuplarında İsa Mesih'ten ilham aldığını iddia eder. Hengel burada, otorite tartışmalarını ortaya çıkaran iki farklı ilham tecrübesiyle karşılaşıyoruz, yorumunu yapar. O, Pavlus'a ilham geliyorsa pek tabiidir ki, Petrus'a da ilham gelebilir, der. Burada Petrus mecazi anlamda "Kaya" olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada "kaya" kelimesinden, tekrar dirilmiş olan İsa'nın, mecazi olarak ahir zaman cemaati, Petrus'un üzerine inşa edeceği temeli, anlaşılmalıdır.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 20-21.

¹⁵⁷ Matta, 16:16.

¹⁵⁸ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 21.

¹⁵⁹ Matta, 16:15.

¹⁶⁰ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 23-25.

Hengel'e göre, Pavlus ile Petrus'un mücadelesi Pavlus'un mektuplarına da konu olmuştur. Kilisenin temeli olma konusunda Pavlus'ta yorumlar yapmıştır. Buna delil olarak Hengel, Pavlus'un yazdığı *Korintlilere I. Mektubu* 3:10-15'i göstermektedir. Burada Pavlus, kendini kilisenin temelini yerleştiren çok önemli bir kişi olarak tanıtmaktadır. Aynı zamanda Pavlus kendisini, Korintlilere Tanrı tarafından lütfedilen "bilge bir mimar" olarak tanıtır. O dönemde Kudüs cemaati Pavlus'u, bu konuda önemli biri olarak görmüyordu. Çünkü böyle bir düşünce Kudüs cemaatinin prensiplerine uygun düşmüyordu. Zira Kudüs cemaati için havari Yakup ile birlikte Petrus daha önemli bir havari olarak görülüyordu.¹⁶¹

Hengel *Matta* 16:17-19 dayanarak, Yakub'a mektubunda Petrus'u "Baba Tanrı'nın Oğluna Vahyettiği" ilk havari olarak zikretmekle birlikte sahipsiz iman ve öğretisinin güvenilir içeriğinden dolayı kilisenin temel taşı olduğunu ve bu yüzden İsa'nın ona, Petrus ismini verdiğini söyler.¹⁶² Hengel, *Matta* 18:21-35'i delil göstererek Petrus'un önemine vurgu yapmaya devam eder. Bu metne göre, Petrus'un havarilerin öncüsü olduğunu düşünür. Doğal olarak Petrus'un havarilerin sözcüsü olması sebebiyle de İsa'nın ilk ve asıl muhatabının Petrus olduğunu ifade eder.¹⁶³ Bu yüzden Hengel, Petrus'un sadece Roma Katolik Kilisesi'nde diğer kiliselerin tamamında değer bulması gerektiği inancını taşır. Petrus'a gereken değer verilmediğini ve özellikle Protestan Kilisesi'ndeki Petrus anlayışının değişmesi gerektiğini savunur.

Sonuç olarak; Hengel'e göre *Matta* 16:17-19 arası metin, Petrus'a yönelik yazılmıştır. *Matta*'da yer alan bu rivayet diğer havarilere ait değildir. Bu metne göre Petrus, İsa'nın Kilisesini inşa ettiği kayanın temelidir. Hengel'e göre *Matta*'daki Petrus'un bu etkisi, otoritesi ve kişiliği, onun daimi otoritesine uygunluk arz eder. *Matta*'nın bu metne incilinde yer vermesinin ana sebebi, Petrus'u havariler arasında ve yeni oluşan kilisede, onu lider olarak göstermek istemesindedir.¹⁶⁴ Burada Hengel, Petrus için yapılan bu rivayeti uygun ve isabetli görür ve *Matta*'nın Petrus hakkındaki bu rivayetini destekler. Böylece yukarıda sorulan sorular Hengel'in görüşleri çerçevesinde cevaplanıp, değerlendirilmiş oldu.

¹⁶¹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 25-26.

¹⁶² Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 27-28.

¹⁶³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 43-44.

¹⁶⁴ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 21.

Hengel'e göre Matta, İncil'inde Petrus'u diğer İncil yazarlarına nazaran isim olarak daha nadir zikretse de onun önemini ciddi bir şekilde vurgular. Petrus, Matta'da vurgu açısından daha belirgindir ve o Matta'da daha önemli bir kişi olarak karşımıza çıkar. Celileli bir balıkçının İncillerde bu derece zikredilmesi onun Hıristiyanlığın ilk yıllarındaki etkinliğinin başarısına bağlıdır. Hengel'e göre, Petrus'un havarilerin birincisi olması, İsa'nın yeniden dirilişinden sonra ilk defa Petrus'a görünmesi ve İncillerde sözcü konumunda arz edilmesi, Petrus'un otoritesi için yeterlidir. Hengel sadece bu rolün, neden Petrus'a verildiğini izah için onun etkinliğine bir bütün olarak bakılması gerektiğini söyler. Yine Hengel'e göre Petrus, eğer bu etkinliğini Roma'ya kadar devam ettirebilmiş ise, bu onun büyük başarısının sonucudur.¹⁶⁵

Hengel adı geçen eserinde Petrus'un önemine dikkat çekmeye devam eder. Hengel'e göre Hıristiyan yazarlar U. Luz ve P. Lampe, Petrus'un otoritesi ve önemine yönelik vurguları, sadece Matta ile sınırlar. Fakat Hengel, yalnız Matta değil, diğer İncillerin de Petrus'un önemine yönelik ifadelerin anlamının daha geniş olduğunu düşünür. Yani U. Luz ve P. Lampe Petrus'un önemini daha çok Matta ile sınırlarken, Hengel bu etkinliğin sınırlarının daha geniş olduğunu ifade eder. Örnek olarak Hengel, *Yuhanna* 6:66-69'u, ve 21:15-17'yi gösterir.¹⁶⁶

Hengel, müstakil bir eser yazdığı, Petrus'un otoritesini delillendirerek ispat etmeye devam eder. Ona göre Petrus'un otoritesi sadece İsa sonrasına değil, bilakis Paskalya'dan öncesine dayanır. Hengel, Petrus'un önemli bir figür olmasını, İsa ile tanışmasına kadar götürür. Petrus'un bu öneminin Pavlus ile beraber ilk kilise tarihinden bugüne kadar devam ettiğini düşünür. U. Luz Petrus'un önemine işaret ederken, onun öneminin Yahudi Hıristiyanlığı ile Genteil Hıristiyanlığını uzlaştırmasından kaynaklandığını iddia etmesi, Hengel'e göre, Petrus'un daha çok küçümsenmesi anlamına gelir. Hengel burada, U. Luz'un bu görüşlerine katılmaz.¹⁶⁷

Hengel'e göre Petrus İsa'nın bıraktığı mirası önemseydiği için çalışmalarını titizlikle sürdürmüştür. Petrus İsa'nın misyonunu en iyi anlayan havariydi. İsa ile tanışıp havari olarak tarihsel İsa tarafından seçilmesiyle birlikte onun dindeki etkisi

¹⁶⁵ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 45.

¹⁶⁶ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 48-49.

¹⁶⁷ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 50-51.

başlamıştır. Petrus, fazla bir eğitim almamış olmasına rağmen İncillerde ve Pavlus'un mektuplarında Kudüs'lü diğer havariler içerisinde ön plana çıkmıştır. Bu etkinliği, onun ilahiyattaki yeterliliği ve otoritesiyle alakalı olmuştur. Bu duruma Pavlus'un ifadesi¹⁶⁸ delildir.¹⁶⁹

Hengel, Hıristiyan bir ilahiyatçı olmasının yanında bir yönü ile de antik tarihçi olduğu için, tarihi olayları tek kaynaktan irdelemenin dezavantajlı olacağını düşünür. Böyle bir durumu, -kişiyi yanlış anlamaya götürebileceği ihtimali dolayısıyla- tehlikeli bulur. Pavlus ile Petrus'un ilk kiliselerdeki etkinlikleri konum itibariyle eşit olduğunu iddia eder. O zaman Petrus, Pavlus kadar neden öne çıkamamıştır. Bilakis Petrus'ta Pavlus kadar başarılı bir havaridir. Hengel, bilim dünyasında konu edilen ve Hıristiyan mezheplerine göre farklılık arzeden Petrus yorumlarının bir bütünlük içerisinde irdelenip gözden geçirilmesi gerektiğini savunur. Bu bağlamda o, Petrus'u bir otorite olarak görür. Matta 16:17-19'u örnek göstererek "Kaya adam" lakabını tercih edip, eldeki kaynakların tekrar tarafı Petrus'un teolojideki küçümsenmesinin yeniden kritik edilmesine davet eder.¹⁷⁰ Bu iddiasıyla birlikte Hengel, şu andaki mevcut Petrus algısının değişeceği kanısındadır.

Hengel, Hıristiyanlar arasında Petrus'a hakettiği önemin tam olarak verilmediğini düşünerek, o bu düşüncesini değişik delillerde ispat etmeye devam eder. Hengel eserinde "Petrus'un Öğrencisi Markos" diye bir başlık atarak İncil yazarı Markos üzerinden Petrus'a vurgu yapmaya devam etmiştir. Hengel, Petrus'un önemli olduğu vurgusu sadece Matta'da değil, bu vurgunun Luka ve Markos'ta da olduğuna işaret eder.¹⁷¹ Burada Hengel şu soruyu sorar: Petrus'un İncillere yansımayan Markos öncesindeki teolojik gelenekte çok daha büyük rol oynamadığı ne malum?¹⁷² Hengel'in, bu soruyla ilk dönem kiliselerin oluşumunda Petrus'un bilinenin dışında daha geniş bir etkiye sahip olabileceği ihtimaline dikkat çektiği açıktır. Çünkü Petrus'un kilise anlayışının ilk dönem kiliselerin oluşumundaki etkisi oldukça bariz bir şekilde görülür. Bu etkiden dolayı Hengel'e göre *Markos İncili* Petrus temel alınarak ve ondan esinlenerek yazılmıştır. Fakat Markos İncili'nin

¹⁶⁸ Galatyalılara Mektup, 1:18.

¹⁶⁹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 54-56.

¹⁷⁰ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 57-58.

¹⁷¹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 58-59.

¹⁷² Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 61-62.

Petrus'a ait bütün rivayetleri kapsadığını düşünmek biraz yersiz olur. Zira Petrus ile alakalı Markos İncili'nde yer almayan birçok rivayet, diğer incillerde geçmektedir. Ama Markos İncili metninin kısalığına rağmen Petrus isminin burada 25 defa geçtiği de unutulmamalıdır.¹⁷³

Hengel'e göre diğer sinoptik İnciller, *Markos İncili* temel alınarak yazılmıştır. Mesela *Matta İncili*, *Markos İncili*'nin yüzde seksenini iktibas eder. Matta'nın böyle yapması *Markos İncili*'nin Petrus'a dayanmasından kaynaklanır."¹⁷⁴ Hengel göre, Markos için Petrus, çok önemliydi ve bu şekilde İncilinde onun etkisi görüldü. Zira Markos, hem İncilin başında, hem ortasında, hem de sonunda ve ayrıca İncilin en merkezi bölümlerinde Petrus'u zikretmiştir. Bu durum aslında Petrus'un otoritesini ortaya koyar.¹⁷⁵ Sonuçta *Markos İncili*'nde genel olarak Petrus'un ağırlığı ve baskın otoritesi göze çarpar.

Hengel, deliller getirerek havari Petrus'un önemini vurguladıktan sonra, Antakya kilisesinde ortaya çıkan problemlerden dolayı yapılan Kudüs Konsili'nden sonra Petrus'un kilise anlayışının oluşumu üzerine yorumlar yapmaya başlar. Ona göre, Petrus'un İncillerdeki aktif etkinliği Kudüs Konsili'nden sonra miladi yaklaşık 48-49'lu yıllarda, birden bire kesintiye uğrasa da, Petrus'un kiliseler üzerindeki etkinliği ilerleyen zamanlarda artarak devam etmiştir. Bu yıllar içerisinde, sahip olduğu yüksek itibarı sebebiyle, Kudüs'ten sonra, Gentile bölgesinde Antakya'dan Roma'ya kadar Petrus'un etkisi artarak devam etmiştir.¹⁷⁶ Hengel'e göre Petrus'un Suriye, Antakya, Efes, Korint ve Roma gibi Gentile bölgesindeki cemaatlerin Petrus'u tanıyıp veya Petrus'un elçileriyle tanışıp ve bu cemaatin onlardan etkilenmiş olmaları, Petrus'un diğer havarilerden daha büyük bir itibarının oluşmasına sebep olmuştur.¹⁷⁷

Hengel göre, Petrus'un kilise anlayışının etkileri, sadece yukarıda sayılan şehirlerle sınırlı kalmamıştır. O, aynı zamanda Pontus, Galata, Kapadokya ve Asya kıtasının bir kısmında da cemaat tarafından otorite sayılmış, değer verilmiştir.¹⁷⁸

¹⁷³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 62.

¹⁷⁴ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 62.

¹⁷⁵ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 63-64.

¹⁷⁶ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 78-79.

¹⁷⁷ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 79-80.

¹⁷⁸ Petrus'un Mektubu I, 1:1.

Hengel, burada Petrus'un otorite olmasına iki örnek daha verir. Birincisi, Petrus'un abisi Andreas'ın Karadenizin kuzey kıyılarındaki etkinliğini Petrus'un otoritesine bağlar. İkincisi, Petrus'un öğrencisi Markos'un İskenderiye'de cemaat kurması, Petrus'un otoritesi ve etkisi altında gerçekleşmiştir. Petrus'un etki ve otoritesi Pavlus ile Antakya'daki münakaşasının ardından batıya doğru kaymıştır. Böylece Petrus Hengel'e göre, Gentile bölgesinin otoriteli seçkin ve saygın bir havarisi olarak, etkin bir şekilde misyon faaliyetlerine devam etmiştir. Sonuçta Petrus, etki ettiği bütün bölgelerde ya doğrudan ya da elçileri vasıtasıyla Kilise anlayışının yerleşmesini de sağlamıştır.¹⁷⁹

Hengel'e göre havariler içerisinde öne çıkan Petrus, Pavlus ve Yakup'un kiliseler üzerindeki etkileri ve kilise anlayışları farklı olmuştur. Havari Yakup sadece Kudüs'te etkili olurken hiçbir zaman Yahudi şeriatından ödün vermemiştir. O dönemde Yakup Kudüs'ün başpiskoposu olarak mücadelesine öldürülünceye kadar devam etmiştir. Yakup için Yahudi yasaları önemli ve dokunulmazdı. Bu yüzden onun etki ve otoritesi Kudüs ile sınırlı kalmıştır. Zaten Yakup'un öldürülmesinden dört yıl sonra Yahudi savaşının ardından Yahudi Hıristiyanlığı zayıflarken, batı Hıristiyanlığı her yönden güçlenmeye devam etmiştir. Ayrıca Yahudi Hıristiyanlığın zayıflamasında Petrus'un batıya açılırken fikir değiştirmesi de etkili olmuştur. Petrus koşer kuralları noktasında eskisi gibi düşünmüyordu. Petrus artık bir Gentile misyoneri olmuş ve koşullara göre Yahudi yasalarında yumuşamaya gitmiştir. Bu durum onun Gentile bölgesinde başarılı olmasını sağlamıştır. Bu haliyle Petrus konum olarak, Yakup ile Pavlus arasında bir Kilise anlayışına sahip olmuştur.¹⁸⁰ Sonuç olarak Petrus, Yakup ve Pavlus'un temsil ettikleri iki kanat arasında, orta yollu bir Kilise anlayışı geliştirdiği söylenebilir.

Hengel'e göre düzenlendiği iddia edilen Kudüs Konsili'nden sonra yaklaşık 48-49'dan 64-66 yılına kadar geçen zaman diliminin kayıtlarının az olması sebebiyle geçerli olan bu gelişmelerin üç nedeninden bahseder. Zira Hengel bu yıllar arasındaki misyonerlik faaliyetlerinin ve kilise etkinliklerin tam olarak aydınlatılmadığını düşünür.¹⁸¹

¹⁷⁹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 81-82.

¹⁸⁰ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 82-84.

¹⁸¹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 84.

Birinci neden: Kudüs Konsili'nde yapılan sözleşmeye rağmen sonraki yıllarda Petrus zamanla Gentile bölgesinin misyonerliğine ağırlık vermesidir. Bu durum Pavlus'un işini zorlaştırmış ve aradaki rekabet zaman zaman büyük sorunlar doğurmuştur. Çünkü Kudüs ile Kudüs dışındaki misyonerliği arasındaki ayrımı icra etmek çok kolay değildi. Bu iki havari Antakya'daki ihtilafta¹⁸² birbirlerini çok kırmışlar ve böylece araları açılmıştı.¹⁸³

İkinci neden: Yakup ve Petrus İsa'nın söz, fiil ve davranışlarına vakıf idiler. Oysa Pavlus için bunu söylemek oldukça zordur. Petrus'un İncillerdeki öneminden ve İsa'nın rivayetlerini doğrudan aktarmasından dolayı, Gentile Hıristiyanları içerisinde otoritesinin artmasını sağlamıştır. Pavlus için bu durum negatiflik oluşturuyordu. Yine bu hal Pavlus'un mektuplarına da yansiyordu. Hengel Hıristiyanlığın Kudüs'te doğup oradan Yahudilerin sert koşer yasalarını aşarak kısa zamanda Roma'ya kadar ilerlemesini olağanüstü bir başarı olarak görür.¹⁸⁴

Üçüncü neden: Zamanla değişim göstermesinden dolayı Petrus, Kudüs'teki Yahudi Hıristiyanları gibi Yahudi şeriatine bağlı değildi. Yani Petrus kilise anlayışını değiştirmiş Yahudilikte olan helal gıda, sünnet olma ve sebt günü gibi yasaları, pagan topluma şart koşmamıştı. Hengel buna delil olarak, *Elçilerin İşleri*'nde geçen Kornelyus¹⁸⁵ rivayetlerini gösterir. Hengel Petrus'ta Yahudi şeriatine karşı ortaya çıkan değişim sebebiyle, onun Kudüs'teki itibarının Yakup lehine azalmasına sebep olurken, Gentile bölgesinde de onun itibarının Pavlus aleyhine yükselmesine sebep olduğu tespitini yapmıştır.¹⁸⁶ Kısaca Kudüs'ten sonra başladığı pagan coğrafyaya yönelik misyon faaliyetlerindeki kilise anlayışında Petrus, tavizkar bir tavır takınmış ve Yahudi yasalarına karşı görüşlerini yumuşatmıştır. Bu durum Petrus'un Kudüste otoritesinin zayıflamasına, pagan bölgesinde de onun otoritesinin yükselmesine sebep olmuştur.

Hengel'e göre Petrus'ta gerçekleşen teolojik değişim Petrus için, pagan dünyasına açılırken misyonda adeta başarının anahtarı olmuştur. Çünkü Petrus havari Yakup gibi Yahudi şeriatından ödün vermeseydi, bu bölgede başarılı olması mümkün

¹⁸² Galatyalılara Mektup, 2:11-21.

¹⁸³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 84-85.

¹⁸⁴ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 85-86.

¹⁸⁵ Elçilerin İşleri, 10:1;11:18.

¹⁸⁶ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 86-87.

değildi. Kudüs Konsili ve bu konsilden sonra gerçekleşen değişim, Petrus'un otoritesini farklı bir boyuta taşır. Hengel bu yorumunu, *Markos* ve *Matta*'da yer alan "insan avcısı" tabiri, ayrıca *Elçilerin İşleri*'ndeki rivayetler¹⁸⁷ ile destekler. Hengel, Petrus'un miladi 42-43 yıllarında Kudüs'ten zorunlu olarak ayrılmasından sonra da Suriye ve Antakya ile başlayan misyonerlik yolculukları sayesinde bu otoritesinin bariz bir şekilde ortaya çıktığını ve misyon başarısını ortaya koyduğunu iddia eder.¹⁸⁸ Kudüs'te ortaya çıkan siyasi baskı sonrası Petrus, Kudüs'teki bu ortam yüzünden Kudüs'ten ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden Petrus'un otoritesi sadece Kudüs'le sınırlı kalmamış, onun otoritesi Kudüs dışında da devam etmiştir.

İsa'dan sonra İsa'nın temsilcisi konumundaki Petrus, Kudüs'ten sonra da hem kendisi hem de elçileri vasıtasıyla misyon faaliyetlerini Kudüs dışındaki coğrafyada sürdürmüş, ilk kiliselerin oluşması esnasında kilise anlayışını ortaya koymuştur. Böylece Petrus'un "Kilise anlayışı" etki ettiği kiliselerde bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Petrus'un kilise anlayışının ilk nüveleri, -Kudüs'ü hesaba katmazsak- Antakya'da havari Barnaba tarafından kurulan Antakya Kilisesi üzerinde görülür. Antakya Kilisesi daha sonra kurulacak olan kiliselere de örnek olarak yansımıştır. Böylece Petrus'un kilise anlayışı da zamanla ortaya çıkmış ve yerleşmiştir.

Petrus, Kudüs'ten sonra ilk olarak Suriye ve Antakya'da etkili olmuştur. Özellikle Antakya Kilisesi'nin oluşumunda Petrus'un küçümsenemez bir etkisi vardır. Eğer Petrus'un Antakya'daki faaliyetlerine bakılırsa, onun ilk kilise anlayışı da açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Zira Petrus'un teolojik anlayışının değişiminin etkisi ve anlayışı, Antakya Kilisesi'nin kurulması esnasında doğup gelişerek şekillenmiştir. Bu yüzden Petrus'un değişen teolojik fikirlerinin temellerini, bu kilisede cerayan eden hadiseler ortaya koymuştur. Çünkü Petrus Antakya'da uzun süreler kalmış ve burada fikri ağırlığını bariz bir şekilde hissettirmiştir.

Antakya Kilisesi, ilk yıllardan itibaren bütün doğu Hıristiyanlığını içine alan bir kontrol ve propaganda merkezi olma özelliği taşıyordu. Antakya Kilisesi dini problemleri doğrudan Kudüs merkez teşkilatının yöneticileriyle -Petrus ve Yakup gibi- müzakere ediyordu. Petrus Antakya'ya üç defa önemli seyahatler yapmış ve Antakya'da "İlk Kilise"nin oluşumunu ve ilk Hıristiyanlığın temelini, burada

¹⁸⁷ Elçilerin İşleri, 2:5;9:32-43.

¹⁸⁸ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 88-89.

atmıştır. Daha öncesinde Barnaba'yı Antakya'ya gönderenlerden biri de Petrus'tur. Çünkü Barnaba, görülen ihtiyaç üzerine havarilerin elçisi olarak Antakya'ya misyon faaliyetleri için gönderilmiştir.

Petrus ilk Antakya seyahatinde, Antakya Kilisesi'nin oluşumunu sağlamıştır. O, 44 yılında Hiroides döneminde tutuklanmış ve daha sonraki iki yıllık dönemde ikinci defa Antakya'ya gelmiştir. Petrus'un Antakya'ya üçüncü misyon yolculuğu, Kudüs toplantısından sonra vuku bulmuş, 53 yılından 56 yılına kadar tek başına Antakya'da kalmıştır. Petrus gibi, İsa'nın en gözde havarilerinden birisi tarafından kurulmuş olan Antakya Kilisesi, diğer havariler tarafından da yalnız bırakılmamıştır.¹⁸⁹ Petrus Antakya'ya üç misyon yolculuğu yapmış ve Kudüs'e dönüşü siyasi sebeplerden dolayı zor olduğu için, burada uzun bir süre ikamet etmiştir. Bu esnada Petrus, teolojik Kilise anlayışını elçileri vasıtasıyla yeni oluşturulan kiliselere de sirayet ettirmiştir.

Hengel, Petrus'un Kudüs dışındaki misyon çalışmaları hakkında bilgi verirken ilginç tespitlerde de bulunmuştur. Gentile bölgesinde cemaatin çeşitli olmasından dolayı da, Petrus'un kilise anlayışı bağlamındaki görüşlerinde değişimler olduğunu söyler. Zira burada cemaatler ayinlerini birlikte yapıyorlardı. Kudüs Konsili'nde alınan kararları, Petrus artık bu bölgede uygulamıyordu. Misyonda başarı elde etmek için daha yapıcı ve ılıman bir yol takip ediyordu.¹⁹⁰ Böylece Petrus, Gentile bölgesinin de lideri olma yolunu seçmiş oluyordu. Zira artık Kudüs'e dönmesi neredeyse imkânsızdı. Çünkü Kudüs'te artık Petrus için ölüm tehlikesi vardı.

Hengel, Yakup'un ölümünden sonra Kudüs'te Yahudi Hıristiyanlığının zayıflamaya başladığı düşüncesindedir. Miladi 70 yılından sonra sözü edilen zayıflık daha derinden hissedilir hale gelmiştir. Bu yıllarda ortaya çıkan siyasi baskı sonrası Yahudi kökenli Hıristiyanlar bir daha belini doğrultamamıştır. Hengel, daha sonra bu gerilemenin şeriata bağlı Yahudi Hıristiyanlar ile Petrus'un otoritesini kabul eden miladi 70 yılından sonra Kudüs'teki kilisenin çoğunluğunu teşkil eden halk arasındaki yabancılaşmanın bir göstergesi olduğunu söyler ve "Petrus tipik bir şeriata bağlı Hıristiyan değildi." der. Yani Petrus o günkü şartlarda misyonunu devam

¹⁸⁹ Mehmet Aydın, a.g.m, s. 15.

¹⁹⁰ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 90-92.

ettirmek isterken Gentile bölgesine uymayacak koşer yasalarını ve çok keskin fikirleri bir tarafa bırakıp uzlaşmayı ön plana çıkarmıştır. Demek ki; Kudüs Konsili'nden sonra Yakup Kudüs'te kalarak burada mücadele etmiştir. Petrus Kudüs'te başladığı misyonuna Antakya ile devam etmiştir. Daha sonra ise batıya açılmıştır. Pavlus ise, Antakya'daki Petrus'la münakaşasından sonra ayrı bir yol tutarak ve misyon faaliyetlerine pagan dünyasına yönelerek devam etmiştir.

İlk kilise anlayışı bakımından ise, Pavlus ile Petrus arasında farklı görüşler mevcuttur. Pavlus'a göre, İsa'nın kefareti ölümü ile koşer kanunları kurtuluş yolu olarak anlamlarını tamamen kaybetmiştir. Yani kurtuluş için iman yeterlidir. Örnek olarak sünnet edilmenin zorunlu olup olmadığını verebiliriz. Pavlus bu görüşünü Kudüs Konsili'nde savunmuş ve Titus'un sünnet edilmesine itiraz etmiştir.¹⁹¹ Burada Hengel bir soru sorar. Petrus, Barnaba ve diğerlerinin gerçekten sünneti ve diğer merasimsel kanunları pagan bölgesindeki Hıristiyanlar için de mi istemektedir? Başlarında Petrus'un olduğu cemaatin Yahudi kökenli Hıristiyanlar için anlaşılabilir ve şeriat kanunları uygulanabilir. Ama aynı kuralların pagan topluma şart koşulması uygun değildi. Petrus önceleri Yahudi şeriatının uygulanmasını isterken, ortamın da etkisiyle sonraları biraz yumuşayarak görüş değiştirmiştir.¹⁹² Eğer Petrus, Kudüs dışında misyon faaliyetleri gerçekleştirecek ve başarı sağlayacak ise, mecburen kilise anlayışında değişime gitmek zorundaydı. Zira Petrus'un misyon faaliyetlerindeki başarısı buna bağlıydı. Çünkü karşısında Pavlus gibi etkin bir misyoner rakip vardı. İlk kiliselerin oluşması esnasında rolünü etkin, otoriter ve pagan topluma da uygun bir şekilde yürütmek istiyordu. Aksi halde pagan coğrafyasında başarılı olması mümkün değildi. Bu yüzden Petrus fikir değiştirdi ve paganlara uygun bir kilise anlayışı geliştirdi.

Antakya'da Petrus ve Pavlus arasında görüş farklılığı sebebiyle bir takım problemler söz konusu olmuştur. Antakya'daki bu kavgada oluşan derin kopukluk Hengel'e göre, 52-53 yıllarında Petrus'un Antakya'ya ikinci ve üçüncü seyahatleri esnasında gerçekleşmiştir. Luka ise, rivayetlerinde Petrus ile Pavlus'un Antakya'daki tartışmalarından pek bahsetmez. Hatta Luka, rivayetlerinde Pavlus'un Antakya'da bir

¹⁹¹ Galatyalılara Mektup, 2:3-5.

¹⁹² Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 97.

zaman sorunsuz olarak bulunduğunu iddia eder.¹⁹³ Hengel, bilinçli olarak Luka'nın sorunlardan pek bahsetmediğini, çünkü biraz Pavlus yanlısı rivayetler yazdığını düşünür. Hengel'e göre Antakya'daki bu dönemde Petrus ve Pavlus arasında ciddi bir münakaşa yaşanmıştır.

Antakya'da ortaya çıkan bu münakaşada genel olarak Yahudi kökenli Hıristiyanlar üzerinde Petrus'un etkisi daha çok görülürken, pagan kökenli Hıristiyanlarda Pavlus etkisi daha fazladır. Hengel, Petrus ve Pavlus'un arasındaki Antakya münakaşasının oluşturmuş olduğu kopukluğa yol açan hadisenin derinliğine tam olarak ulaşamayacağını söyler. Burada Pavlus'un, Petrus ve ona katılanlara hakaret etmesi, Yahudi kökenli cemaat tarafından Pavlus agrasif, huzuru bozan ve çokbilmiş biri olarak algılanmıştır. Hengel, burada Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanların olumlu ya da olumsuz olarak nasıl bir tavır takındıklarına dair bir bilgiye sahip olunmadığını düşünür. Bu bağlamda Pavlus'un da mektuplarında hiçbir yorum yapmadığını söyler. Hengel'e göre bu tartışmada Petrus ve Barnaba'nın da kendi görüşlerini makul bir biçimde izah edip etmediklerini de bilmiyoruz iddiasında bulunur. Hengel buradaki yorumunda, Petrus ve Barnaba'nın kendi görüşlerini savunmada biraz zayıf kaldığını ifade eder. Yine Hengel, Pavlus'un bu hadise sonrası tarafların hatalarını anlayıp uzlaşma aradıklarından da bahsetmediğini ve böylece açılan yaranın açık kalarak tedavi edilmediğini düşünür. Bu açık yaranın sonuçlarının, iki tarafın daha sonraki misyon faaliyetlerinde ve özellikle Korint'te derin bir şekilde hissedildiğini söyler.¹⁹⁴ Kısaca Petrus ve Pavlus arasında Antakya'da yaşanan bu münakaşanın etkisi sonraki misyon faaliyetleri esnasında uzun süre devam ettiği ifade edilebilir.

Petrus ve Pavlus belirli bir süre aynı zaman diliminde Antakya'da bulundu. Misyon faaliyetleri esnasında Antakya'daki cemaat arasında bir takım problemler yaşandığı ifade edilmişti. Bu problemler uzun bir süre devam etti. Bir defasında çok ciddi bir tartışma oldu. Antakya'da ortaya çıkan bu tartışma sonrasında nasıl bir yol takip edildi. Bu hadiseden sonra misyon faaliyetlerinin nasıl devam ettiği konusunda Hengel, şu yorumu yapmıştır: "Petrus, Kudüs dışında oluşan cemaatin birliğini uzlaşmayla muhafaza etmek istemiştir. Miladi 40'lı yıllardan itibaren Kudüs'te derin

¹⁹³ Elçilerin İşleri, 18:22.

¹⁹⁴ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 103.

radikalleşmeler olmuştu. Bundan dolayı da Yakup ve taraftarlarının 62 yılında taşlanarak öldürüldüğünü biliyoruz. Çünkü Kudüs'te Yakup liderdi ve Yahudi şeraitinden ödün vermiyordu. O zamanki yönetim tarafından tehlikeli görüldüler ve taşlanarak öldürüldüler. Antakya'da Petrus ilk defa sünnetsiz Hıristiyanlarla aynı sofrada oturdu ve yemek yedi. Kudüs'teki Yahudi kökenli Hıristiyanların tepkisine rağmen misyonuna devam etti.”¹⁹⁵ Belki garip ama Hengel, Petrus hakkında böyle düşünüyordu. O halde Petrus ile Pavlus neyi paylaşamıyordu? diye bir soru sorulabilir. Bu sorunun cevabı basitti: Konu liderlik ve havari olarak etkin olup olmamaktı. Temel olarak birçok konuda uzlaşma vardı. Antakya'da şariat kanunlarını uygulayıp uygulamama noktasında da hemen hemen aynı fikirde idiler. Ama mesele öne çıkmak ve lider olma arzusu olduğu için Antakya'da Petrus ve Pavlus arasında münakaşalar yaşanmıştır.

Antakya tartışmasından sonra Petrus, misyon faaliyetlerinde uzlaşmak için tavizkar bir tavır izledi. Petrus Yahudi kökenli Hıristiyanlarla, Gentile Hıristiyanları arasında artık fark gözetmez. Petrus'un misyonunun etkileri 55-56 yıllarında, Pavlus'un Korintlilere yazdığı mektupta¹⁹⁶ bariz bir şekilde görülür. Ancak Antakya'da yaşanan tartışmaların etkisi sürmektedir. Petrus bir taraftan Pavlus ile mücadele ederken, diğer taraftan da Kudüs cemaatiyle mücadele etmişti. Bu dönemde Pavlus'un havariliği de tartışmaya açılmıştır. Pavlus İsa ile görüşmedi, eleştirisi getirilmiştir. İsa henüz hayattayken İsa ve taraftarlarına Pavlus ciddi düşmanlık yapmıştır. Hengel'e göre Yahudi kökenli Hıristiyanlar İsa'nın ölümünden sonra nasıl oldu da Pavlus havari olmuştur? sorusunu sorarlar. Petrus'da yaşanan Antakya münakaşından sonra aynı soruyu sormaya başlamıştır. Bu durum tabii ki Pavlus'u zor durumda bırakıyordu. Hengel, Pavlus'ta oluşan bu etkinin *Korintlilere Mektup II*'de hissedildiğini de iddia eder.¹⁹⁷

Yahudi kökenli Hıristiyanlarla, Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanlar arasındaki kilise anlayışı, aslında Antakya'da bir karışıklığa sebep olmuştur. Petrus ve diğer havariler Antakya tartışmasında da Pavlus'a bir üstünlük kuramamışlardır. Kudüs'teki ile Antakya'daki kilise anlayışı farklıydı. Kudüs'ten gelen elçiler

¹⁹⁵ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 105-106.

¹⁹⁶ Korintlilere Mektup I. 1:11.

¹⁹⁷ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 107-109.

Antakya'da oluşan teolojik fikirleri anlamakta biraz zorlanmışlardır. Hengel, Pavlus'un Antakya kültürüne aşina olduğu için buradaki tartışmasında onun biraz üstün geldiğini söyler. Bu münakaşada Pavlus'un Petrus'a göre daha baskın geldiği söylenebilir. Pavlus burada Petrus'u iki yüzlülükle suçlamıştır. Bu münakaşanın temel problemleri ise, sünnet olup olmama, temizlik prensipleri ve helal yemek gibi koşer kuralları idi. Bu münakaşa sonrası taraflar arasında nasıl bir yol takip edildi. Bu kurallar uygulandı mı, uygulanmadı mı? Hengel bu konuda, Petrus ve Barnaba'nın bu olaylardan sonra insanlara sünnet olmalarını şart koştuklarının bilinmediğini söyler.¹⁹⁸

Antakya'nın merkezi bir konumda olması ve Kudüs'ten sonra havarilerin burada aktif olarak misyon faaliyetlerinde bulunması bu kilisenin etkisinin de büyük olmasını sağlamıştır. Bu sebepten dolayı Antakya Kilisesi, havarilerin çabalarıyla kurulduktan sonra, piskoposluk ile bölgenin en büyük kilisesi olmuştur. En büyük havari sayılan Petrus, Antakya'ya önce elçiler göndermiş sonra da kendisi üç misyon seyahatinde bulunmuş ve burada uzun süreler kalmıştır. Sadece üçüncü seyahatinde üç yıl kaldığı rivayet edilir.¹⁹⁹ Pavlus da yaşadığı dönemde burayı boş bırakmamıştır. Bir zaman Barnaba ile beraber misyon çalışması yapmıştır. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde, Kudüs Kilisesi'nden sonra Antakya Kilisesi, Hıristiyanlığın yayılması ve yerleşmesi için çok önemli rol üstlenmiştir.²⁰⁰

Antakya Kilisesi, Kudüs'ten sonra bir sığınak, güvenli bir propaganda yeri haline gelmiştir. İsa'dan hemen sonra elçiler buraya gelmişler ve ilk kilisenin temellerini atmışlardır. Havariler Antakya Kilisesi'nin temelini sağlam bir şekilde atarak onu, bütün doğuya, Asya'ya ve hatta Balkanlara Hıristiyanlığın açılan bir kapısı haline getirmişlerdir. Hıristiyanlığın ilk asrında Antakya Kilisesinin oynadığı rol olmasaydı, doğuda ve Asya bölgesinde Hıristiyanlığın yayılması mümkün olmayacaktı.²⁰¹ O günün şartlarında kurulup gelişerek yayılan bu kilisenin kuruluş amacına yönelik tezahürleri günümüz Hıristiyan Kilise anlayışında da açıkça görülmektedir.

¹⁹⁸ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 98.

¹⁹⁹ Mehmet Aydın, a.g.m, s. 15.

²⁰⁰ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 16.

²⁰¹ Mehmet Aydın, a.g.m, s. 16.

Antakya Kilisesi'nden sonra Roma'ya giden yol üzerinde bulunan Korint Kilisesi de önemli bir merkez haline gelmiştir. Her iki tarafın da burada etkin misyon faaliyetleri olmuştur. Pavlus Korint'te bulunurken buraya başka misyonerler de gelmiştir. Bu misyonerler Korint'e Pavlus'tan önce gelip başarılar elde etmişler ve cemaat tarafından kabul görmüşlerdir. Bu misyonerler karizmatik, otoriter, tecrübeli ve referanslı insanlardı. Üstün hitabet gücüne sahiptiler. Referanslarını İsa ve Petrus'tan almaktaydılar. Hengel'e göre, bu misyonerler belki İsa'nın mucizelerini ön plana çıkararak insanları Hıristiyanlığa davet etmiştir. Her ne kadar edebiyat açısından onlardan önde olsa da Pavlus, bilinçli olarak bu başarılı misyonerlerden mektuplarında bahsetmez. Hengel'e göre Pavlus, yoldan çıkararak bu misyonerlerin kim tarafından yollandığı hakkında da bilgi vermez. Korintliler bu önemli misyonerleri iyi tanımış ve anlamış olmalıdır. Yine Hengel'e göre bu kişiler, Kudüs'ten gelen Petrus yanlısı, Yahudi kökenli Hıristiyan misyonerlerdi.²⁰²

Korint'te ilk kilisenin teşkilinde iki taraf arasında zaman zaman keskin ayrılıklar ve mücadeleler olmuştur. Ama iki tarafın yararına olan bir şeyde vardı, o da uzlaşmak. Başka türlü her iki tarafta zarar görüyordu. Bu yüzden ara ara da olsa uzlaşma ve yakınlaşmalarda olmuştur. Bu durum Pavlus'un mektuplarına da yansımıştır. Korintlilere yazdığı mektubu buna örnek verebiliriz.²⁰³ Kısacası; Antakya'da başlayan Korint'te yeniden ortaya çıkan gerginlik zamanla yumuşama yoluna gitmiştir. Çünkü Korint'te ortam ve şartlar biraz farklıydı. Antakya'daki tartışmanın ve ayrılığın ana sebebi, taviz vermeyen radikal Yahudi kökenli Hıristiyanlardı. Burada radikal Yahudi kökenli Hıristiyanlar yoktu. Korint'teki birliktelik burada ilk kilisenin kurulması ve korunması için gerekiyordu. Hengel'e göre aralarındaki farklılıklara rağmen Korint'te kurulan ilk Hıristiyan cemaati birliği korunmuştur.²⁰⁴ Ama her şeye rağmen, Antakya'da başlayan ayrılığın etkileri, her bölgedeki misyon faaliyetlerinde açık açık görülüyordu. Burada Hengel, Luka'nın Pavlus ve Petrus'un kavgasını kilisenin birliği için hafiflettiğini, bilerek her şeyi kaleme almadığını, fakat onların etkinlikleri hususunda coğrafik ve zamansal ayrılıklar hakkında yumuşak zeminli bilgiler verdiğini söyler.²⁰⁵

²⁰² Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 115-117.

²⁰³ Korintlilere Mektup I, 15:11.

²⁰⁴ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 109-111.

²⁰⁵ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 126-129.

Her ne kadar Pavlus Gentilelilerin havarisi olarak öne çıksa da otoritesi ağır basan İsa havarisi Petrus, Pavlus'tan çok daha üstündü. Petrus'un bu üstünlüğünü, misyonerlik görevinin içeriğini, hem Yahudi kökenli Hıristiyanlara hem de Gentile bölgesindeki Hıristiyanlara, bizzat yaşamış olduğu İsa'nın söz ve davranışlarını aktarmasından dolayı oluşturmuştur. Tabî Pavlus eski bir İsa düşmanı olarak cemaate bu tür tecrübeler sunamaz. Pavlus bunu açık açık söylemese de kendisinin Petrus ve kendisinden önceki diğer havarilere karşı daha dezavantajlı olduğunu bilincindeydi. Ancak Pavlus, kendisine verilen işaretler, mucizeler, çalışkanlığı ve güçlüklerle kolay başa çıkması gibi özelliklerle İsa elçiliğini pekiştirmeye çalışmıştır. Yani Pavlus, Petrus ve diğer havarilerden geri olduğunu kabullenip yerinde oturmamıştır. O var olan açığı diğer özellikleriyle kapatmaya çalışmıştır.²⁰⁶

Hengel, Luka'nın rivayetlerinde genellikle Pavlus ve Petrus'u uzlaştırma yoluna gittiğini söyler. Ona göre, İsa'nın misyonunu ilk taşıyan kişi Petrus'tur. Pavlus'un da doğrudan İsa'nın değil, Petrus'un devamı olduğunu savunur. İkisini rakip değil, halef selef gibi birbirlerinin devamı olarak algılar. Petrus'u, İsa ile Pavlus arasında eşsiz bir köprü olarak görür. O, en zengin ve çok yönlü birikimleri borçlu olduğumuz Luka'nın, İsa'nın geleneğini sunmada eşsiz olduğunu iddia eder.²⁰⁷ Yine Hengel, Petrus ve Yakup'un İsa'nın ilk şahitleri oldukları için, onları ikinci plana atmanın imkânsız olduğunu, ayrıca İsa'nın örfünü çok iyi anlayan bu havarilerin unutulamayacağı düşüncesindedir.²⁰⁸

Hengel'e göre, her şeyden önce İncillerin rivayetleri bir şahısta, yani İsa'da yoğunlaştırılmıştır. İncillerde bu prensibe çok dikkat edilmiştir. Genel olarak İncillerde havarilerin müstakil bir fonksiyonları yoktur. Bu prensip Petrus için de geçerlidir. Ne söylese ve ne yapsa her zaman İsa ile ilgilidir. Hengel'e göre, İncillerde belirtilen havari isimleri eksik ya da yanlış olabilir. Zaten İncillerde havarilerin isimleri çok geçmez. İsa toplumun önünde insanlara hitap ettiği için Petrus, o insanları temsilen sinoptik İncillerde sıkça geçer. Hengel'e göre, havarilerin

²⁰⁶ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 122-125.

²⁰⁷ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 129-130.

²⁰⁸ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 131.

İncillerdeki bu durumu çok önemli değildir. Burada İsa'nın Tanrıoğlu ve Mesih olması önemlidir, gerisi teferruattır.²⁰⁹

Hengel, Petrus ve Pavlus'un karakterlerinin birbirine benzediğini ve bunun teolojileri için de geçerli olduğunu söyler. Fakat kaynakların yeterli olmamasından dolayı Petrus'a yönelik bilginin Pavlus'a nazaran yeterince olmadığı düşüncesindedir. Ona göre erken dönem Hıristiyan literatürü şahidi olarak İsa'dan aldığı misyonerlik görevi ile ilk eğitimli teolog olan Pavlus'u kendi mektuplarından tanıyoruz ve Pavlus'un mektuplarının bize ulaşması da bir mucizedir. Petrus ve elçileri Korintlilere birinci mektupta ne sünneti ne de ayinsel kanunları istiyorlardı. Aksi halde Pavlus daha farklı tepki gösterirdi. Aynı zamanda *Galatyalılara Mektup*²¹⁰, ta da birinci çoğul şahsı kullanarak "Kutsal yaşamın gereklerini yapmak değil, İsa Mesih'e iman ederek aklandığını biliyoruz" cümlesine Petrus'u da kattığını görüyoruz ve bu bir genel kabule benzemektedir.²¹¹ Hengel, bu iki havarinin hedefleri ayniyet arz ettiği için, Petrus ve Pavlus'un uzlaşma yoluyla misyonerlik faaliyetleri yapmak istediklerini, ikisinin de İsa ile insanları kurtuluşa davet ettiğini, bu kurtuluşa İsa'ya imanın yeterli olduğunu düşünür.

Luka rivayetlerinde, gerçekleştiği iddia edilen Kudüs Konsili'nin sonunda Petrus'u ve Pavlus'u aynı tarzda konuşTUR.²¹² Yine Luka'ya göre Petrus, Antakya'da Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanlarla bir sofrada oturmuş yemek yemiştir. Bu kapsamda Hengel'e göre Antakya'da şeriat kanunları artık Petrus için geçerliliğini yitirmiş ancak Kudüs'ten elçiler gelince, Petrus sofradan ayrılmıştır. Burada Petrus, teolojik nedenlerden dolayı haklı olarak çok incinmiş olan Pavlus'un protestosu ile karşılaşmıştır. Petrus'un sofradan ayrılması bu nedenden dolayı olabilir.²¹³

Hengel, Petrus'un teolojisi hakkında tamamen bilgisiz olunmadığını ve bunu küçümsemeyip değerinin azımsanmaması gerektiğini düşünür. Ona göre, İsa'nın en yakınındaki havari olarak Petrus, kendisini elçilerin öğretilerine, beraberliğe, ekmek

²⁰⁹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 132.

²¹⁰ Galatyalılara Mektup, 2:16.

²¹¹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 134-135.

²¹² Elçilerin İşleri, 15:7-11.

²¹³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 136-137.

bölmeye ve duaya adayarak²¹⁴ ve misyonerlik faaliyetlerindeki başarısı ile ilk dönem kiliselerdeki rolü sayesinde, onun kilise anlayışı ortaya çıkmıştır.²¹⁵ Kısaca sahip olduğu konumu ve çabası sayesinde Petrus, teolojik fikirlerinin ilk kiliselerde yayılmasını sağlamıştır.

Hengel, Luka için yukarıda ifade ettiğimiz şeylerin Markos için de geçerli olabilir yorumunu yapar. Yani Hengel, Markos'un İncilini yazarken de kendi hedefini, projesini ve öznel görüşlerini yansıttığını düşünür. Markos'un rivayetlerini Petrus merkezli yazdığını, Luka'nın nasıl biraz Pavlus yanlısı yazdıysa, Markos'un da Petrus yanlısı yazdığını iddia eder. Buna delil olarak da Markos'un Petrus'un talebesi ve tercümanı olduğunu, Markos'un bu yüzden ne rivayetlerinin tarihsel olarak güvenilir olduğunu ne de kendisine özgün bir teolojisinin olabileceğini düşünür. Hengel, Markos İncilinde, Petrus'un mektuplarıyla bağlantılı olan bölümlerin olduğu kanısındadır.²¹⁶ Bu kapsamda Markos, İncilini yazarken Petrus'tan bağımsız yazmamıştır. Markos İncilinde ne yazdıysa, Petrus'un etkisi ve görüşleri doğrultusunda yazdığını düşünüyoruz. Çünkü beraber olarak misyon faaliyetlerinde bulunan Markos ve Petrus'un, rivayetlerini birbirinden bağımsız yazması mümkün değildir. Zira Markos, her zaman Petrus'a yakın durmuş bir İncil yazardır.

Hengel'e göre ilk dönem "Kilise Anlayışı"nın oluşmasında ve bu anlayışın kiliselere yerleşerek kabul görmesinde Petrus'un rolü oldukça büyüktür. O Hıristiyan teolojisinin oluşmasında Petrus'un önemine işaret eder. Örnek olarak Pavlus'un Kudüs'te bir tek Petrus'u ziyaret etmesini verir.²¹⁷ Pavlus burada on beş gün kalır. Bu zaman zarfında Pavlus gelecekteki misyon faaliyetlerini nasıl sürdüreceğinin adeta, planını yapar. Petrus'tan öğreneceği çok şey vardır. Petrus Pavlus'a burada sahip olduğu, başta İsa tecrübesi olmak üzere, Pavlus'un bilmesi gereken hemen hemen her tecrübeyi aktarır. Çünkü bu dönemde Pavlus ve Petrus'un arası açık değildir. Aralarında Barnaba'nın sağladığı arkadaşlık bağı mevcuttur. İki haftalık beraberlik bu iddiayı doğrular niteliktedir. Bu sürede Pavlus'un Petrus'tan çok şey öğrendiği aşikârdır. Hengel'e göre, eğer Petrus Kudüs'te kalsa ve orada bir okul açsa

²¹⁴ Elçilerin İşleri, 2:42.

²¹⁵ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 140-141.

²¹⁶ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 139.

²¹⁷ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 143.

idi, Petrus kendisini kısıtlamış olurdu. Ama Petrus Kudüs ve Filistin başta olmak üzere, Antakya, Korint, Roma gibi bölgelerde ilk kiliselerin kurulması esnasında büyük etkilerde bulunmuştur.²¹⁸

Sonuç olarak; Petrus'un İsa'nın havarisi olarak sahip olduğu kilise anlayışı, ilk kiliselerin oluşmasında, -gerek kendisi, gerekse elçileri vasıtasıyla- Yahudi kökenli olan ve Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanlar üzerinde etkili olmuştur. Hıristiyan dünyasında bugün var olan kilise anlayışının ilk nüveleri Pavlus ile birlikte Petrus öncülüğünde atıldığından, çoğu Hıristiyan yazarlar hemfikirdir. Petrus'un ilk dönem kilise anlayışının ortaya çıkması, genelde Hıristiyanlığın bütününde, özelde ise Roma Katolik Kilisesi üzerinde açık bir şekilde görülür.

2.3. Martin Hengel'e Göre Petrus'un Kilisenin Oluşumundaki Rolü

Bu bölümde Petrus'un "Kilise" anlayışındaki rolü, ilk dönem kilisenin oluşumu esnasındaki çabaları, yönlendirmeleri, misyonerlik faaliyetleri ve Hıristiyan cemaati üzerindeki etkisi, kontrolü ve başarıları üzerinde durulacaktır. Yeni Kiliseler oluşurken Kudüs'ten Roma'ya kadar, Petrus'un etkisinin izleri takip edilecek, bu etkinin günümüzdeki tezahürlerine göz atılacaktır.

Petrus, ana Kilise'nin kurucusu ve yöneticisi, Hıristiyanlığın ilk yıllarında Kudüs cemaatinin dini önderi konumunda sayılır. Roma Katolik Kilisesi anlayışına göre İsa tarafından Petrus'a verilen talimat, sadece onu değil bütün Hıristiyanları bağlayan değerler taşır. Tarihsel İsa'dan sonra Kudüs'te ortaya çıkan ilk kilise havari Petrus öncülüğünde kurulmuştur. Çünkü havari Petrus o dönemde İsa'nın halefi sayılmış, Hıristiyan toplumunun önderi kabul edilmiştir.²¹⁹ İsa hayattayken bile Petrus diğer havarilere göre ayrıcalıklı bir konumda olmuştur. İsa'nın izin vermediği bazı özel durumlarda bile Petrus, Yakup ve Yuhanna ile birlikte onun yanında olma ayrıcalığına sahipti.²²⁰ Bu yüzden kendisine büyük önem verilmiş ve "Havarilerin Prensi"²²¹ adını almıştır. Petrus 12 havarinin ilki sayılmıştır. İsa'nın -daha sonra

²¹⁸ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 144-145.

²¹⁹ Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 103-104, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

²²⁰ Markos, 5:37.

²²¹ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 395.

Papalığın meşruiyetine ve otoritesine delil olarak gösterilen- bazı ifadeleri de, onun havariler arasında ayrı bir öneme sahip olduğunu gösterir.²²² O, Pavlus kadar etki alanı geniş olmamasına rağmen, kilise’yi Yahudi olmayanlara açan bir havari olarak da görülür.²²³ İlk dönem kilise anlayışına temel kabul edilen “Kudüs Konsili”nde de onun büyük otoritesi ve aynı zamanda büyük bir ağırlığı görülür. Kudüs başta olmak üzere Antakya, Korint ve Roma’da da etkileri göze çarpar.

Matta’ya göre İsa, kilisesini onun (Petrus) üzerine kuracağını²²⁴ söyler. Ve “Kuzularımı otlat.²²⁵ Koyunlarımı güt.”²²⁶ şeklinde mecâzî anlatımla Petrus’a önemli anlamlar yükler. İncillerde yer alan bu söylemler Petrus’un otorite olmasında önemli bir rol oynamıştır. Petrus’u otorite kılan ana sebeplerden biri de İsa’nın ölümünden ve tekrar dirilmesinden sonra İsa’yı görenlerden olmasıdır.²²⁷ Çünkü genel Hıristiyan inancına göre İsa yeniden dirilmesi olayında herkese görülmemiş sadece kendisinin değerli bulunduğu kişilere görünmüştür. Luka’nın rivayetine göre, aynı günün ortasında Petrus, İsa ile baş başa yeniden görüşür.²²⁸ Yine aynı günün akşamı İsa, Petrus’un da aralarında bulunduğu o iki havariden on birine (Yahuda İşkariyot hariç) görünür.²²⁹ Petrus o dönemde yaklaşık 120 kişiye İsa’yı ihbar eden Yahuda İşkariyot ile alakalı bir konuşma yapar.²³⁰ Yahuda İşkariyot’un havariliği düşünce, sayının yeniden 12’ye tamamlanması için bir toplantı yapılır. Bu toplantıda Petrus bir dua eder²³¹ -burada Petrus’un konumuna işaret var- ve sonunda iki kişi arasında kur’a çekilir. Böylece “Matthias” yeni 12. havari olarak seçilmiş olur.²³²

Petrus’un İsa’nın ölümünden sonraki dönemde yaptığı çalışmaları ve konuşmaları²³³ onun otoritesini artırmıştır. Otorite olarak kabul edilmesinden dolayı insanlar kendisine fikirler sormuşlar, o da onlara rehberlik etmiş ve yol göstermiştir.²³⁴ Hastalar şifa bulmak için Petrus’a başvurmuşlar ve ondan medet

²²² Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s.33.

²²³ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 396.

²²⁴ Matta, 16: 18-19.

²²⁵ Yuhanna, 21:15.

²²⁶ Yuhannn, 21:16.

²²⁷ Yuhanna, 21:12.

²²⁸ Luka, 24:34.

²²⁹ Luka, 24:36.

²³⁰ Elçilerin İşleri, 1:16-18.

²³¹ Elçilerin İşleri, 1:24.

²³² Elçilerin İşleri, 1: 26.

²³³ Elçilerin İşleri, 1:15-16.

²³⁴ Elçilerin İşleri, 2:37-40.

ummuşlardır. Luka'ya göre Petrus o dönemde hastaları tedavi etmede başarılı ve meşhur olmuştur.²³⁵

Petrusun bu dönemde başarılı ve otoriter olmasının sebeplerinden biri de, diğer havarilerin kendisine vermiş oldukları destektir. Luka'nın yazdığı *Elçilerin İşleri*'ndeki rivayetlere göre o dönemde Petrus'un yanında yine ön sıralarda bulunan havari Yuhanna bulunur.²³⁶ Havarilerin dışında aynı zamanda Yahudi kökenli Hristiyanlar²³⁷ da Petrus'a destek vermiş ve onu otoriter kabul etmişlerdir.

Havariler ve Yahudi kökenli Hristiyanlar her ne kadar Petrus'u desteklemiş olsalar da onun her görüşüne katılmamışlardır. Yeri gelince onu eleştirmesini de bilmişlerdir. Luka'nın rivayetlerine göre, Petrus misyonerlik faaliyetleri esnasında bir evde misafir iken olağanüstü bir ses duyar. Bu ses Yahudi yasasında murdar sayılan şeyleri kesip yemesini söyler.²³⁸ Mucize olarak görülen bu sese kulak veren Petrus misyonerlik faaliyetlerini Kudüs dışında sürdürürken misafir olduğu Gentile²³⁹ bölgesinde, sünnetsiz kişilerin evinde, yemek yediği yani koşer yasalarını çiğnediği için, diğer havariler ve özellikle Yahudi kökenli Hristiyan topluluklar tarafından şiddetle eleştirilmiştir.²⁴⁰

Misyonerlik faaliyetlerini sürdürürken Petrus ve diğer havariler, siyasi sebeplerden dolayı yerel ve merkezi yönetimler tarafından değişik zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Kral Hirodes'in bazı Hristiyan önde gelenlerini tutuklatması esnasında diğer bazı havarilerin yanında Petrus da tutuklanır.²⁴¹ Hirodes Petrus'un daha düzenli bir şekilde askerler tarafından korunmasını ister. Onun niyeti Petrus'u halkın önüne çıkarmaktır. Fakat tam bu sırada mucizevî anlamda bir olay olur. Petrus tutuklu bulunduğu hapisanede uyurken, Rabbin meleği tarafından uyandırılır ve kaçırılır.²⁴²

Kudüs merkezli bir hayat yaşayan Petrus, Kudüs dışında da misyonerlik faaliyetlerinde bulunduğu dair rivayetler vardır. Ağırlık Kudüs olmak üzere

²³⁵ Elçilerin İşleri, 3: 3-12.

²³⁶ Elçilerin İşleri, 3:1-6.

²³⁷ Elçilerin İşleri, 4:1-23.

²³⁸ Elçilerin İşleri, 10:10-17.

²³⁹ Gentile (Yabancı) Kitab-ı Mukaddes'te Yahudi olmayanlar için kullanılan genel bir terim. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 181.

²⁴⁰ Elçilerin İşleri, 11:2.

²⁴¹ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s. 34.

²⁴² Elçilerin İşleri, 12:3-10.

Antakya'da da uzun bir süre ikamet ettiği yönünde bir bilgiye sahibiz.²⁴³ Başka rivayetlerden elde ettiğimiz kanaat, Petrus'un Pontus, Galatya, Kapodakya, Beytanya gibi şehirlerde misyon faaliyetlerinde bulunup halka vaaz ettiği'dir.²⁴⁴ Petrus, genel olarak Kudüs, Antakya, Korint ve Roma'da etkisi görülen bir havaridir. Bu konuda Hengel, Petrus'un Kudüs Konsili'nden sonraki misyonerlik faaliyetlerini değerlendirirken şu yorumu yapmıştır. Suriye, Antakya, Roma, Efes ve Korint gibi bazı batılı cemaatlerin Petrus'u şahsen tanıyıp veya elçileriyle tanışıp onlardan etkilenmiş olmaları, Petrus'un diğer havarilerden daha büyük bir itibarının oluşmasına sebep olmuştur.²⁴⁵

Hengel, Petrus'un ilk dönem kiliselerin oluşumundaki rolünün sadece bu şehirlerle sınırlı kalmadığını da iddia etmiştir. Petrus'un ayrıca Pontus, Galata (Ankara), Kapadokya, Asya'da da otorite kabul edildiğini söyler. Ayrıca Petrus'un abisi Andreas'ın karadenizin kuzey kıyılarındaki etkinliği ile Petrus'un öğrencisi Markos'un İskenderiyye'deki cemaati kurması ile bağlantılandırıldığında bu durumu Petrus'un tebliğinin bir tesiri olduğunu belirtir. Petrus'un havarilerin konsilinden sonraki zamandan Roma'daki ikametine ve şahadetine kadarki önemi sadece Antakya ve Suriye bölgesiyle sınırlı kalmamıştır. Petrus'un Pavlus ile Antakya'daki tartışmasından sonra otoritesi daha çok batıya doğru yayılmıştır.²⁴⁶ Öyle anlaşılıyor ki Petrus Antakya misyonundan sonra daha çok batıya yönelmiştir. Bunun yanında yine öyle anlaşılıyor ki Petrus, doğu ve kuzey bölgelerini de ihmal etmemiştir. Elçileri vasıtasıyla bu bölgelerde de etkin olmaya çalışmıştır. O zaman şu sonuca varılabilir. Petrus Kudüs Konsili'nden sonra önce uzun süre Antakya'da, sonra Pavlus ile tartışmasının ardından batıya açılmıştır. Bu misyon faaliyetlerini Roma'da öldürülmesine kadar devam etmiştir.

Petrus'un Roma'da bulunup bulunmadığına dair İncil metinlerinde herhangi bir bilgi yoktur. İncil dışında ki Hıristiyan Kanonik²⁴⁷ kaynaklarında da durum aynıdır. Ama bazı Apokrif (kanonik olmayan) metinlerde ve Kilise babalarına isnat

²⁴³ Galatyalılara Mektup, 2:11.

²⁴⁴ Petrus'un 1. Mektubu, 1:2.

²⁴⁵ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 79-80.

²⁴⁶ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 81-82.

²⁴⁷ Kanonik: Doğru güvelinir ya da sahih dinsel literatürü ifade etmede kullanılan bir terimdir. Hıristiyanlık'ta dinsel doğmaları belirlemede kaynak olarak kullanılan, doğru ve otantik olarak kabul edilen literatür için bu terim kullanılmaktadır. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 274.

edilen birtakım rivayetlerde, Petrus'un Roma'ya gittiği ve burada misyon faaliyetlerinde bulunduğu kaydedilmektedir. Buradan hareketle Katolikler, Petrus'un Roma'da bulunduğu, buradaki cemaatin başkanlığını yürüttüğü ve burada öldüğü konusunda ısrar etmekte ve buna dair birçok delil ileri sürmektedirler. Papalığın merkezi sayılan Aziz Pier (St. Peter) Kilisesi'nin inşasıyla, İsa'nın "Sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kaya üzerine kuracağım."²⁴⁸ sözünün gerçekleştiğini savunabilmek için, Petrus'un Roma'da öldüğünü kabul etmek gerekmiştir.²⁴⁹ Hengel de, Petrus'un Roma'da şehit edildiğinin kabul edilebileceğini ve bu rivayetin doğru olabileceğini, ihtimal dâhilinde görür.²⁵⁰

Yine bir başka açıdan bize göre Katolik Kilisesi, kendini güçlü göstermek için Petrus ve Pavlus'un Roma'da öldürüldüğünü iddia eder. Hıristiyan kiliselerinin en değerli iki şahsiyeti, Petrus ve Pavlus'un şehit edildiği yerde bulunan bir kilise olarak Roma Katolik Kilisesi, kendisini diğer bölgelerdeki kiliselerinden daha değerli bir konumda gösterme çabasının sonucu olarak bu iddiada bulunmuştur.²⁵¹ Petrus diğer havarilerin ve tüm Hıristiyan cemaatin önderi konumunda olduğu için, Petrus'un kurduğu kilise de diğer havarilerin kurduğu kiliselerin önderi konumunda olması gerekir. Bugün Katolik Kilisesi böyle düşünür ve algılar. Katolik kilisesi kendisini Petrus'a, onu da İsa'ya bağladığı için, diğer mezheplerden daha önemli ve değerli bulur.

Miladi 60 yılına kadar Roma İmparatorluğunca, Hıristiyanlar ile Yahudiler arasında bir ayırım yapılmamıştır. Ama Yahudiler ısrarla Hıristiyanların kendilerinden olmadığını iddia etmektedir. Roma İmparatorluğu'nda miladi 60 yılından sonra bir Hıristiyanlık dininden söz etmek artık mümkündür. Bu tarihin, Hıristiyanların ilk defa devlet baskısına maruz kalmasına denk geldiği unutulmamalıdır. Bu tarihle birlikte Roma İmparatorluğu, yeni bir din haline gelmeyi başaran Hıristiyanlığı artık ciddiye almaya başlamıştır. Rivayetlere göre, Petrus ve Pavlus başta olmak üzere diğer önemli isimlerin öldürüldüğü, bu dönem miladi 64-68 yılları arasına tekabül eder. Bu dönemde yönetim Nero'nun elindedir.²⁵² İşte

²⁴⁸ Matta, 16:18.

²⁴⁹ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s.35.

²⁵⁰ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 81-82.

²⁵¹ Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 104.

²⁵² Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s.35-36.

böylece, İmparator Nero'ya rağmen öncüleri ve mimarları Petrus ve Pavlus olan yeni anlayışa sahip günümüz Hıristiyanlığın temelleri atılmış olur. Aynı zamanda Yahudi kökenli Hıristiyanlık ile Yahudi kökenli olmayan iki grup Hıristiyanlık da, ayrı bir şekilde telakki edilir hale gelmiştir.

Havarilerin ölümünden sonra onların halefleri sayılan misyonerler faaliyetlerine devam etmişlerdir. Birinci yüzyıl bitip, ikinci yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde kiliselerin ana çizgileri artık belirginleşmeye başlar. Bu yüzyılda vaftiz ve komünyonun sakramentleri özellikle göze çarpar. İlk iki yüzyılda kilisede bir hiyerarşiden söz etmek mümkün değildir. Günümüzdeki bu hiyerarşi sonraki dönemde ihdas edilmiştir. Bu sebeple dini otorite de zamanla şekillenerek günümüzdeki halini almıştır.²⁵³ Öncüleri Pavlus ve Petrus'tan ne gördüler ise, onu uygulamaya ve yaşamaya devam ettiler. Misyonerlik faaliyetlerini de bu ekseninde yürüttüler.

Miladi II. yüzyıldan sonra kilisede yönetimle ilgili birtakım yeni konular ortaya çıkmaya başlamıştır. Mesala bu dönemde Yunanca'da idareci anlamına gelen "episkopos" unvanı artık kilisedeki yönetici insanlar için de kullanılmaya başlamıştır. Bundan önceleri kiliseler bir grup heyet tarafından idare edilmiştir. Sonra bütün kiliseler aşama aşama idareciler tarafından yönetilmeye başlamıştır. Kilise idareleri konusunda bölgesel olarak farklar olsa da zamanla kutsal metinler ve ortak inançlar sayesinde ortak benzer zeminler oluşmuştur. İlk dönemdeki havarilerin kilise idaresi, sade ve karizmatik bir özellik taşıyordu. Zaman ilerledikçe büyük şehirlerdeki kiliselerle taşradaki yerel kiliseler arasında bir farklılaşma meydana gelmiştir. Roma, İskenderiyye, Antakya gibi büyük kiliseler diğer kiliselere nazaran baskın oldukları için bu kiliselerin anlayışı, sonraki dönemlerdeki konsillerde teyit edilip resmi hale gelmiştir.²⁵⁴ Görüldüğü gibi, ilk kiliseler oluşurken yapısı ve hiyerarşisi, zamanla olgunlaşarak bugünkü zeminlere oturmuştur.

Avrupa'daki birliğin etkisiyle miladi ilk yüzyılda kurulmuş olan Roma kilisesi üzerinde, Yunan medeniyetinin ve Roma siyasetinin payı büyüktür. O dönemde Romalıların siyaseti, Yunanlıların da kültürel etkileri ön planda etkili olmuştur. Böylece Hıristiyanlık bu etkilerle, Roma'da ilk olarak havariler eliyle

²⁵³ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s.36-37.

²⁵⁴ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s.37.

yayılmaya başlamıştır. Petrus ve Pavlus'un kilise anlayışları halefleri sayesinde devam ettirilir. Katolik inancına göre, Roma'daki ilk kilisenin piskoposu Petrus'tur ve ondan sonra da bu kilise hep tek bir piskopos tarafından yönetile gelmiştir.²⁵⁵ Böylece Petrus, ilk kiliselerin oluşumunda kilise yönetim hiyerarşisinin oluşmasına ilk katkıyı sağlayan kişi olduğu söylenebilir. Petrus'tan sonra Roma Kilisesine başkanlık eden üç isim, Linus (64-79); Anacletus (79-90) ve I. Clement (90-101) havarilerden sonraki kuşaktan sayılır. Bu piskoposların Petrus'u bizzat görmüş kişiler oldukları rivayet edilir.²⁵⁶ Katolik Kilisesi' anlayışına göre bu üç piskopos, hem Petrus'u görmüş hem de onu örnek alarak onun izinden yürümüşlerdir.

I. Leo (440-461) Petrus'tan sonra, büyük papaların ilki olarak görülür.²⁵⁷ O, bu dönemde Roma'nın Batı İmparator'u olan III. Valentinian (425-455) zamanında dirayetli bir papalık yapmıştır. Roma Kilisesi'nin üstünlüğü III. Valentinian tarafından onaylanmıştır. Papalık kurumsal olarak I. Leo zamanında teşkilat yapısına kavuşmuştur. Papa I. Leo, kendisini Petrus'un devamı olarak görmüştür. Roma Piskoposu, o zamanda en yüksek hükümdar, en yüksek öğretmen ve en yüksek yargıç olarak görülür olmuştur.²⁵⁸ Görüldüğü gibi, I. Leo kendisini Petrus'a dayandırıyor. Tabiri câiz ise, gücünü ve otoritesini Petrus'tan almaya çalışıyor. Hatta I. Leo, kendisini "Petrus'un layık olmayan halefi" olarak nitelendirmiştir.²⁵⁹ Leo bu düşüncesini dillendirerek aslında, Petrus'tan büyük bir referans alma beklentisi içindedir. İşte bu duygu ilk kiliselerin kurulmasında, otorite ve saygınlık kazanmak için Petrus'a dayanma ihtiyacı hep var olagelmiştir. Bu durum, sadece ilk dönemde değil daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Sonuçta Petrus, yeni kurulan kiliselerde, takip edilen ve referans olarak alınan kişi konumunda olmuştur. Yeni kurulan kiliselerin anlayışı, genellikle Petrus'un kilise anlayışına uygun devam etmiştir.

²⁵⁵ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s.38.

²⁵⁶ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s.38.

²⁵⁷ I. Leo'yu büyük yapan, Hristiyanların "Tanrı'nın Kırbağı" dedikleri Hun İmparatoru Atilla'nın Roma'yı zapt etmesini mahir bir şekilde engellemesidir. Atilla, İtalya'ya girmiştir; daha önce Vizigotlar'ın ve Vandallar'ın yağmaladıkları Roma'yı ele geçirmemesi için hiçbir sebep yoktur. Ama Leo, onu bir şekilde ikna eder ve Roma'dan uzak tutar. Bundan dolayı bazıları, Leo için, "Atilla'yı durdurmasaydı, Batı medeniyeti şu an olduğu biçimde gelişmeyebilirdi" derler. Bkz. Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s.57.

²⁵⁸ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s.57.

²⁵⁹ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, s.58.

İlk dönemlerde öğretim, toplantı ve kiliseye ait diğer faaliyetler genellikle evlerde yapılmıştır. Cemaat üyelerinin karşılıklı ziyaretleri, toplantı merkezlerine gidip gelen vaizler, maddî ve manevî yardımlaşmalar, önemli olaylar sebebiyle birbirlerine gönderdikleri mesajlar gibi birçok dayanışma işaretlerini kendi aralarında icra etmişlerdir. O dönemde bazı kiliseler özel sayılmış, üstün görülmüştür. Markos'a bağlı olarak görülen Antakya, İskenderiye ve Roma kiliseleri bu özellikte kabul edilmiştir. İlk kiliseler görünüşte birer toplantı meclisi veya küçük bir cemaat özelliği taşımaktadır. Bu ilk kiliseler hiyerarşik bir din adamı sınıfı tarafından değil bölgesel olarak seçilen sade bir heyet tarafından yönetilmiştir.²⁶⁰ Birinci yüzyılda kurulan bu kiliseler temelde havarileri örnek almışlardır. Böylece ilk kurulan kiliselerde, özellikle Petrus'un ve Pavlus'un ağırlığı göze çarpar. Bu iki havarinin özellikle misyonerlik faaliyetlerini yürüttükleri yerlerde, kendi ağırlıklarını hissettirdikleri görülmektedir.

Havariler döneminde altyapısı sade bir şekilde dizayn edilen ilk kiliseler, kardeşçe ilişkilerle birbirine bağlanmış ve küçük ve bağımsız cemaatlerden meydana gelmiştir. Havariler öğretmen, olarak algılanmıştır. Diğer hiyerarşik yapılar bu dönemde görülmemektedir. İlk kiliselerdeki hiyerarşik görev paylaşımı miladi 100-150 arası dönemde ilk olarak Roma'da yapılmıştır.²⁶¹

Petrus ve Pavlus başta olmak üzere ilk Kilise önderleri, Kudüs'te bulunan ve sade bir şekilde kendiliğinden doğal olarak oluşan "kilise ihtiyarları"ndan yardım gören kişilerdir. İlk dönemlerde yetenekli ve manevî ağırlığa sahip başka farklı kişiler de etkili olmuştur. Bu kişiler genellikle İncil vaizleri müjdeciler, öğretmenler ve peygamberler adı verilen kimselerden oluşmaktaydı. Bu kimseler o dönemde resmen atanmıyor, yaptığı fedakârlık, verdikleri emek sayesinde ve uzun yolculuklar gerektiren hizmetleri gönüllü olarak üstlendiklerinden dolayı Kilise tarafından destek görüyorlardı.²⁶² I. yüzyılda ilk kiliselerin doğuşu, biçimlenmesi ve çerçevesinin çizilmesi zamanla tekâmül etmiştir. Ancak burada kiliselerin oluşumunda Petrus ve Pavlus'un derin etki ve izlerini unutmamak gerekir. İlk kiliselerin oluşumundaki rolleri inkâr edilemeyecek bir gerçekliktir. Zira Petrus ve Pavlus'un halefleri, inaçları

²⁶⁰ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 204.

²⁶¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 356.

²⁶² Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 205.

gereği önder olarak gördükleri bu seleflerini adım adım takip etmişler ve onların izlerini sürmüşlerdir.

İlk kurulan kiliselerin temelinde öncü olarak sayabileceğimiz kişiler öncelikle tabi ki, Pavlus ve Petrus'tur. Bu başlık altında ilk kiliselerin teşekkülünde Petrus'un misyon yolculuklarını değerlendireceğiz. Pavlus'u ise üçüncü bölümde ele alacağız. İncillerimn geneline göre bir değerlendirme yapılırsa, ilk dönem kiliselerin kurulmasında sahip olduğu konumdan dolayı Petrus'un rolü, Pavlustan önce gelir. Çünkü ilk defa misyonerlik faaliyetine başlayan Petrus'tur. Luka'nın yazmış olduğu *Elçilerin İşleri*'nden de anladığımız budur. Luka, Pavlus'tan önce Fenike, Kıbrıs, Antakya, Tarsus ve Roma'da Yahudi topluluklarından, İsa'nın dinine girenler olduğunu bildirmektedir.²⁶³

İlk kiliselerin ortaya çıkış süreçlerinde bize göre iki önemli olay karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi İsa'nın çarmıhta gerilmesi ve İstefan'ın taşlanarak öldürülmesidir. Miladi 62 yılında gerçekleşen bu olay sonrasında Kudüs'teki durum siyasi olarak vahim bir hal almıştır, ikincisi de İsa Mesih'in mesajının Kudüs dışında ilgi duyulup muhatap bulmasıdır. Bu sebepler beraberinde Kudüs dışında yeni kiliselerin oluşmasına imkân hazırlamıştır.²⁶⁴ Petrus ve diğer havariler Kudüs'te misyon faaliyetlerinde ciddi engellemelerle karşılaşınca, Kudüs dışındaki bölgelerde misyonerlik çalışmalarına devam etmişlerdir. Zira havari Petrus'un da artık Kudüs'te yapabileceği bir şey kalmamıştır. Çünkü siyasi otorite tarafından bu ilk misyonerler üzerinde ciddi bir takibat başlamıştır. Havari Petrus'da bu esnada canını zaten zor kurtarmıştır. Böylece Hengel, Kudüsten sonra Antakya'da, Korint'te ve Roma'da kurulan ilk kiliselerin üzerinde etkisinin tartışılmaz olduğunu düşünür. Bu yüzden bu kiliselerde rolü olduğunu düşündüğümüz için bu kiliseler hakkında bilgi vermenin yararlı olacağı kanısındayız.

Burada ele alınacak "kilise" kavramı ile, havarilerin farklı şehir ve bölgelerdeki misyon faaliyetlerine göz atılacaktır. Bu bölümdeki konunun çerçevesi, -öncelikle Petrus olmak üzere- özellikle havarilerin etkileri yoluyla ortaya çıkan "İlk Hıristiyan Cemaatleri", "İlk Kiliseler" olacaktır. Şimdi burada misyon ve anlayış

²⁶³ Elçilerin İşleri, 11: 1-30.

²⁶⁴ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 206.

olarak öncelikle Petrus'un etkisi bağlamında ilk kiliselerin kurulması üzerinde durulması ve doğal olarak Kudüs Kilisesi'nden başlanması yerinde olacaktır.

2.3.1. Kudüs Kilisesi

Kudüs'ün adı İbranice'de Yeruşelayim (Yeruşalem) batı dillerinde adı ise Jerusalem'dir. Kudüs İncillerde önemli bir yer tutmaktadır.²⁶⁵ Markos'un rivayetlerine göre İsa, Celile bölgesinde halka tebliğ faaliyetlerine başlar ve onların olumsuz tavrı üzerine Kudüs'e yönelir, şehre girer ve mabedi temizler. Yahudi otoritelerinin tepkisiyle karşılaşınca şehrin cezalandırılacağını ve mabedin kirletileceğini haber verir. Şehrin dışında çarşıya gerildiğinde mabedin perdesi yırtılır. Bu rivayetlere diğer İnciller Kudüs'le ilgili bu bilgilere bazı ek ilaveler yaparlar. Mesela Yuhanna İncili, İsa'nın birçok defa Kudüs'e geldiğini rivayet eder. İnciller'in verdiği bilgilere göre İsa'nın dünyadaki hayatı Kudüs'te çarşıya gerilerek sona erer. İsa Mesih'ten sonra havariler de Kudüs'te Kutsal Ruh'u alırlar.²⁶⁶ Bu rivayetler ışığında bakıldığında Kudüs, Hıristiyan dünyası için kutsal ve önemli merkez bir şehir olarak telakki edilir.

Kudüs'te İsa Mesih'e ilk inananlar, yasaya bağlı Yahudiydiler ve diğer bölgelerdeki Yahudilerden farkları, anladığımız kadarıyla İsa'nın Mesih olduğuna inanmalarıydı. Sayıları az olan bu Yahudiler, ilk inanan topluluğun Hıristiyanlığı yaymak gibi bir düşünceleri olmasa da, *Elçilerin İşleri*'nde, Helenistler denen kimselerden yeni dine girenlerin bu ilk cemaatten etkilendikleri rivayet edilmektedir. Bu Yahudiler hayatlarının çoğunu Yunan şehirlerinde yaşayıp geri kalan ömürlerini de vatanlarında geçirmeye gelen insanlardı. O zaman İsa Mesih'in mesajına iltifat edenlerin, Yahudiliğe yeni katılmış, büyük dini eğitim almamış, ama Yahudi geleneğine bağlanmış fakat kutsal dili öğrenmemiş kimseler olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁷

²⁶⁵ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 127.

²⁶⁶ Ömer Faruk Harman, "Kudüs", DİA, C: 27, s. 326.

²⁶⁷ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 207.

İsa'dan sonra Kudüs Kilisesi ve cemaati üzerinde etkili olanların başında tabii ki Petrus gelmektedir. Sonra havari Barnaba, Yuhanna,²⁶⁸ İstefan, Filipus, Androni ve Yunia, gelir.²⁶⁹

Bütün kaynaklar, kilisenin teşkiline yol açan ilk hareketin başlangıç noktası olarak, Roma İmparatoru Tibere (Tiberius M.S. 30-37) nin son zamanlarında Kudüs'te yaşayan bir grup insanı göstermektedirler. Bu ilk taraftarlar, Yahudi ileri gelenlerinin telkiniyle Roma valisi Pilate'nin emri üzerine işkence edilerek öldürülmüştür. Bu insanlar İsa'ya inanan ve ona bağlı kişilerdi.²⁷⁰

Kudüs'te Petrus, diğer havariler Yakup ve Yuhanna'ya oranla daha etkili bir rol üstlenmiştir, İstefan'da miladi 62 yılında öldürülmesine kadar misyonda etkili olmuştur. Fakat o da hiçbir zaman Petrus'a denk olamamıştır. İstefan'ın Kudüs cemaatinin daha çok Helenistik kanadıyla, Petrus'un ise genellikle Aramice konuşan kişilerle ilgilendiği ileri sürülmüştür. Bu iddia pek kabul görmemiştir.²⁷¹ Hengel, ilk Kudüs cemaatinin oluşması esnasında yaşananlar içerisinde en önemli hadisenin, Luka tarafından toplanmış ve sanatsal bir şekilde sergilenmiş Petrus rivayetleri zirvesinin, ilk dönem tarihçi ve ilk etkili Gentile Hristiyanı sayılan Centurio Cornelius²⁷², un²⁷³ Hristiyanlığa kazandırılması olmuştur, iddiasında bulunmuştur.²⁷⁴ Yine Hengel, Petrus'un hem Helenistlerde hem de paganistlerde başarılı ve özgüvenli misyoner olarak, aktif Mesihçi bir cemaat oluşturulmasında bilhassa emeği olduğunu düşünür.²⁷⁵

İlk kiliselerin oluşumunda Petrus'un, sadece Kudüs'te değil Paganist bölgesinde de etkin rol oynamıştır. Bu durum inkâr edilemez bir gerçekliktir. Hengel burada bir şey daha iddia eder. Yakub'un, Kudüs'te etkisinin taşlanarak öldürülmesine kadar devam ettiğini ve hiçbir zaman Kudüs'teki değerinin

²⁶⁸ Renan, Barnaba ve Yuhanna Markos'un ihtidalarında Petrus'un etkili olduğunu, İkinci İncil'in mefruz veya gerçek müellifinin bu Yuhanna Markos olmadığı farz edilse bile onun rolünün çok önemli olduğunu, Pavlus ve Barnaba'nın ve belki de bizzat Petrus'un misyon yolculuklarına katıldığını belirtir. Bkz. Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 208.

²⁶⁹ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 207-208.

²⁷⁰ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 208.

²⁷¹ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 208.

²⁷² Elçilerin İşleri, 10:1-7.

²⁷³ Kornelkus: "Tanrı'dan korkanlar" dan olan Centurio Cornelius, Petrus tarafından Hristiyanlığa kazandırılmıştır. Etkili bir Hristiyan olarak İncillerde de ismi geçmektedir. Bkz, <https://peoplepill.com/people/cornelius-the-centurion/> 01.01.2020

²⁷⁴ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 146.

²⁷⁵ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 146.

azalmadığını söyler. Yakup, Kudüs'te lider konumundadır. O Yakub'un bu mücadelesinin M.S. 43 yılından 62 yılına kadar devam ettiği düşüncesindedir. Bunun yanında Yehi Ahit metinlerinde kendisine çok az yer verildiği notunu da düşer. Yine aynı zamanda Hengel, Yakub'un da hak ettiği değeri -taviz vermeyen tutumundan dolayı- bulamadığı düşüncesindedir. Hengel, havari Yakub'un İncillerde az yer almasının onun gerçek misyon kişiliğiyle bir tezat teşkil ettiğini de söyler.²⁷⁶ Hengel, daha sonra bu duruma yönelik gerilemenin şeriate bağlı Yahudi Hıristiyanlar ile Petrus'un otoritesini kabul eden M.S. 70 yılından sonra Kudüs'teki kilisenin çoğunluğunu teşkil eden halk arasındaki yabancılaşmanın bir göstergesi olduğunu söyler. Hengel, "Petrus klasik olarak şeriate bağlı bir Hıristiyan değildi." iddiasında bulunur. Hengel, Petrus'un Yakup ile Pavlus'un temsil ettikleri misyonun arasında durduğunu düşünür. Onun bu duruşunun büyük etkisinin ön koşulunu oluşturduğunu ifade eder.²⁷⁷ Ayrıca Hengel, Petrus'un Pavlus gibi başarılı bir organizatör ve misyon stratejisti olduğunu da söyler. Bu noktanın çok az dikkate alındığını iddia eder. Petrus'un öneminin Pavlus ile yaptığı bazı tartışmalarda ortaya çıktığı görüşündedir. O dönemin Hıristiyanları nazarında da Petrus'un Pavlus'a göre hep bir adım önde olduğu vurgusunu yapar.²⁷⁸

Sonuç olarak; Kudüs Konsili'nden sonra, Yakup Kudüs'te mücadele etmiştir. Petrus, Antakya başlangıç olmak üzere Batı'ya açılmıştır. Pavlus ise, Antakya'daki Petrus'la münakaşasından sonra misyon faaliyetlerine ayrı yol tutarak devam etmiştir. Şimdi Petrus'un misyon faaliyetlerinde ikinci basamak olarak görülen Antakya Kilisesi etkisiyle devam edilecektir.

2.3.2. Antakya Kilisesi

Havari Petrus'un etkisi açısından ikinci sırada Antakya Kilisesi ve cemaatinden bahsetmek yerinde olacaktır. İslam öncesi dönemde Roma İmparatorluğunda Antiochia (Antiochien) olarak geçen şehrin ismi İslami dönemde "Antakiye" şekline dönüşerek bu güne ulaşmıştır.²⁷⁹ Antakya, ilk Hıristiyan misyonerlerini cezbeden bir şehir olmuştur. Yahudilikle bağını koparan ilk Hıristiyan kilisesi Antakya'da kurulmuş, havariler arasındaki en büyük Hıristiyan misyonu

²⁷⁶ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 82-83.

²⁷⁷ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 82-84.

²⁷⁸ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 145-146.

²⁷⁹ Halil Sahillioğlu, "Antakya", DİA, C: 3, s. 228.

burada teşekkül ederek meşhur olmuştur.²⁸⁰ Burada bulunan cemaate hem Petrus hem de Pavlus etki etmiştir. Zira Kudüs'ten sonra yeni merkez, bir manada Antakya görülmüştür. Barnaba'nın burada Petrus ile Pavlus arasında köprü olduğunu önceden söylemiştik. Barnaba bu köprü olma görevini, Pavlus'tan ayrılıncaya kadar devam ettirmiştir.

Barnaba'nın etkisinin yanında, Antakya Kilisesi ile ilgili Luka da rivayetlerde bulunur. İsa'yı takip eden inanan bir grubun Antakya'ya gidip, Tanrı sözünü ve İsa'yla ilgili müjdeleri anlatmaya ve tebliğ etmeye başlamıştır. Sadece Antakya'ya değil Fenike, Kıbrıs ve Tarsus'a da gittikleri söylenir.²⁸¹ Burada ilk misyonerler başarılı da olurlar. Hatta henüz Kudüs'te bulunan Petrus, Barnaba'yı Antakya'ya gönderir. Antakya'da ilk Kilise'nin kurulması esnasında Barnaba, bizzat burada misyonerlik çalışmalarında bulunur. Barnaba, daha sonra Tarsus'a gider ve Pavlus'u bulur, onu Antakya'ya getirir.²⁸² Luka'ya göre, Antakya'da misyonerlere ilk defa, "Mesihçiler" adı verilir. Burada bulunan Barnaba ile Pavlus Kudüs'te baş gösteren kıtlık için, yardımları bizzat kendi elleriyle Kudüs'e ulaştırırlar.²⁸³ Kudüs'te İsa'nın mesajını ulaştırmak ve anlatmak için uygun ortam bulunamadığı için, başta havariler olmak üzere bir grup elçi Antakya'da bir manada ilk Kilise'yi kurup geliştirirler. Çalışmalarında da başarılı oldukları Kudüs için topladıkları yardımdan da anlaşılmaktadır. Çünkü eğer başarılı olmasaydılar bu kadar yardım toplamada muvaffak olamazlardı diye düşünüyoruz. Zira Luka'da, onların Antakya'da çok başarılı olduklarını yazar.²⁸⁴

Havarilerin ilk defa Antakya'ya neden Barnaba'yı gönderdikleri sorulabilir. Kutsal metinlerin ifadesine göre Barnaba manevi olarak "Kutsal Ruh ve İmanla" dolu bir havariydi. Çünkü tarlasını satarak, parasını havarilerin emrine vermişti. O, aslen Kıbrıslı ve Levili'lere mensup sayılan biriydi. Asıl adının Yusuf olduğu söylenir. "Cesaret verici" anlamına gelen Barnaba lakabı, ona sonradan verilmiştir. Yani Barnaba'nın Antakya'ya gönderilmesi tesadüfî değildi. Nitekim Barnaba,

²⁸⁰ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 208.

²⁸¹ Elçilerin İşleri, 11: 19-26.

²⁸² Elçilerin İşleri, 11: 25-26.

²⁸³ Elçilerin İşleri, 11: 25-30.

²⁸⁴ Elçilerin İşleri, 11: 21.

misyon faaliyetlerini Antakya ve çevresinde yürütmüştür.²⁸⁵ Barnaba, Tarsus'ta Antakya bölgesinin kültürüne aşina olan Pavlus'la tanışıp ve onu yanına alarak, misyonunu Antakya kültürüne uygun yürüterek gücüne güç katmıştır.

Kudüs dışındaki cemaatler gittikçe karma bir cemaate dönüşüyordu. “Lider güçler” uzun süre Yahudi kökenli Hıristiyanları oluşturmaya devam ettiyse de, yavaş yavaş pagan bölgede çoğunluk ve yoğunluk devam etmiştir. Çünkü bu bölge misyon faaliyetleri için uygun bir zemine sahipti. Genel olarak Yahudi kökenli Hıristiyanlık durağanlaşırken Gentile Hıristiyanlığı hızlı bir şekilde yayılmaya devam etmiştir. Etkisinin büyüklüğüne rağmen küçümseyen Petrus ve Barnaba bir tarafta, Pavlus'un diğer tarafta yer aldığı Antakya'da anlaşmazlık olmuştu. Pavlus bu durumu yazdığı mektupta biraz dillendirmiştir.²⁸⁶ Kudüs için şart koşulan şeriate uygunluk Gentile bölgesinde imkânsız duruyordu. Kudüs Konsili'nde birçok problem çözümsüz bırakılmıştır. Kudüs'te uygulanan şeriat kanunları, Gentile bölgesinde tavizsiz kabul edilemezdi.²⁸⁷ Hengel, Antakya'da oluşan bu anlaşmazlığın ayrılıkla sonuçlandığını ve bu ayrılığın kaçınılmaz olduğunu da düşünür. Burada Hengel Petrus'un otoritesine ve gücüne dikkat çeker. Antakya'daki kavgada oluşan bu derin kopukluk, Hengel'e göre, 52-53 yıllarında, Kudüs Konsili'nden birkaç sene sonra ikinci ve üçüncü misyon seyahatleri arasında gerçekleşmiştir. Bu nedenle Luka'nın bilinçli olarak üçüncü seyahatten önce Pavlus'un bir müddet olaysız olarak Antakya'da bulunduğunu ifade eder.²⁸⁸ Hengel, Luka'nın İncili'nde bu tür tartışmalardan bilinçli olarak bahsetmediğini, Luka'nın biraz Pavlus yanlısı bir tavır takındığını ve ortamın uygunluğuna göre rivayetlerini yazdığını söyler.²⁸⁹

Hengel, Luka'nın Pavlus'un, Barnaba'dan ayrılışını ve iki misyon arkadaşının arasındaki gerginliğe de işaret eder.²⁹⁰ Hengel, bunu da Pavlus'un Mektubu²⁹¹'nda, Barnaba'nın Petrus ve Antakya'dan gelen Yahudi kökenli Hıristiyanlara uymasıyla delillendirir. Pavlus'un üçüncü misyon seyahatinde Kudüslü misyon arkadaşının

²⁸⁵ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 209.

²⁸⁶ Galatyalılara Mektup, 2: 6-9.

²⁸⁷ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 92-93.

²⁸⁸ Elçilerin İşleri, 18: 22.

²⁸⁹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 93.

²⁹⁰ Elçilerin İşleri, 15:39.

²⁹¹ Galatyalılara Mektup, 2:13.

yanında olmayışı, ayrıca Luka'nın Antakya ile bu bağlantıdan bahsetmediğinden tartışmanın tam tarihinin bilinmemesine ve sadece tahmin edilmesine sebep olmuştur. Hengel'e göre, Pavlus'un mektubunda,²⁹² tartışmanın izahında ortaya çıkan problem tek yönlü bir anlatım ve abartıdan kaynaklanmaktadır. Yine Hengel'e göre bu tartışmada Pavlus, Petrus'a çok sert bir şekilde yüklenmiştir. Petrus'ta bu davranış karşısında sezgisiz kalmadı. Ama Petrus, burada Pavlus karşısında kendini hakkıyla da savunmadı. Hengel, Pavlus'un Petrus'a yönelik sert çıkışını her ne kadar polemik gibi olsa da bir yönde anlaşılır olduğunu söyler. Çünkü Pavlus, imani yönden daha kesin bağlanmamış paganist Hıristiyanların, Petrus ve Yakup'un elçileri tarafından kanunların, "kurtuluş için mecburi" veya en azından "kurtuluş için faydalı" olacağını savunup, onları zorlamalarından korkuyordu. Yani Pavlus yalnız İsa'ya olan inancından ve şeriate bağlılığın gerekli olmadığı için dindarlığın tehlikeye düşeceği anlayışının ortaya çıkacağından korktuğundan dolayı endişe ediyordu.²⁹³

Antakya, daha sonraki Hıristiyan misyon faaliyetleri için hep merkez olma rolü devam etmiştir. O dönemde Antakya Kilisesi, Kudüs Kilisesi ve Batı Kiliseleriyle iletişim hakkında olması doyasıyla bir köprü görevi üstlenmiştir. Balkanlara ve Anadolu'ya yaptığı bütün seyahatlerinde Pavlus Kudüs'ün yanında, seyahatinin hem başlangıcını hem de dönüşünü Antakya merkezli yapmıştır. Petrus ise, Antakya'ya üç defa önemli seyahatler yapmış ve Hıristiyanlığın teşkilatlanmasını sağlamıştır. Petrus Antakya'ya ilk seyahatinde, burada kilisenin oluşmasını sağlamıştır. Böylece Petrus ile Pavlus'un ortak olarak Antakya'yı birer misyon merkezi olarak kullandıkları söylenebilir.²⁹⁴ Miladi 44 yılında Hirodes döneminde tutuklanmış olan Petrus, daha sonraki iki yıllık dönem içerisinde ikinci defa Antakya'ya misyon için gelmiştir. Petrus'un üçüncü seyahati de Kudüs toplantısından sonra vuku bulmuştur. 53 yılından 56 yılına kadar yaklaşık üç yıl kadar Antakya'da kalmıştır. Burada Petrus Antakya kilisesini Barnaba ile birlikte bizzat kuran havaridir diyebiliriz. İsa'nın en gözde havarilerinden²⁹⁵ birisi olarak

²⁹² Galatyalılara Mektup, 2:11.

²⁹³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 94-95.

²⁹⁴ Mehmet Aydın, "Antakya ve Tarsus Eksenli İlk Dönem Hıristiyanlığına Bir Bakış", S.Ü:İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 15, s. 14-15, Konya, 2003.

²⁹⁵ Ernest Renan, Petrus hakkında şunları yazar: İsa'yı ilk defa Mesih olarak tanıyan Simon (Petrus)'du. Halkın gözünden düştüğü bir sırada İsa onlara: "Yoksa siz de mi çekilip gitmek

görülen Petrus tarafından kurulmuş olan Antakya Kilisesi, diğer havariler tarafından da yalnız bırakılmadığı aşikârdır. Pavlus dışında Yuhanna ve Thomas gibi diğer havariler de Antakya kilisesini ziyaret etmişler ve burada misyon faaliyetlerinde bulunmuşlardır.²⁹⁶

Antakya Kilisesi ilk dönemde havariler vasıtasıyla kurulmuştur. Bu yüzden etkisi ve rolü açısından Petrus, ilk Antakya patriği olarak kabul edilmektedir. Petrus Antakya'dan ayrılıp batıya doğru yönelirken, yerine burada İgnatius Nurani²⁹⁷'yi vekil olarak tayin etmiştir. Buradan anlaşıldığına göre Petrus İgnatius'u, Hıristiyanların başına bırakmıştır. Antakya'da diğer milletlerden gelen Hıristiyanlar için de Pavlus, Evodius'u vekil bıraktığı rivayeti vardır. Miladi 67 yılında Petrus Roma'da idam edilince, Antakya'daki Hıristiyanları daha çok Evodius yönetmiştir. Ondan sonra da İgnatius (Nurani) Antakya Kilisesini bir süre yönetmiştir.²⁹⁸ Görüldüğü gibi, Antakya Kilisesi'nin kurulmasında ve daha sonraları yönetilmesinde, hem Petrus'un hem de Pavlus'un rolü olmuştur. Zira her iki havari de kendilerinden sonra yerlerine vekil tayin etmiştir. O dönemde Petrus, Antakya Kilisesi'nin başpiskoposu olma makamını da elde etmiştir.²⁹⁹

2.3.3. Korint Kilisesi

Kudüs ve Antakya kilisesinden sonra Petrus'un bazı rivayetlere göre Roma'ya giderken uğradığı ve bir süre kaldığı şehir olan Korint'ten de burada bahsetmek yerinde olacaktır. Petrus'un, Korint'te bizzat bulunup misyonerlik

istiyorsunuz?" diye sormuş, Simun da: "Ey Rab! Biz kime gideceğiz? Ebedi hayatın sözleri sendendir" cevabını vermişti. İsa birçok defa ona arkadaşları arasında bir üstünlük verdi ve onu kurduğu binanın temel taşı saydığını göstermek için kendisine Suriye dilinde taş demek olan Kefa lakabını taktı. Hatta bir aralık ona "Gök Ülkesinin Anahtarını" ve yeryüzünde vereceği her hükmün göklerde de muteber olacağını vaad etmişe benzer. Petrus'un bu üstünlüğünün biraz kıskançlığa sebep olduğuna şüphe yoktur. Bu kıskançlık bilhassa istikbal, yani bütün çırakların on iki İsrail kabilesini yargılamak üzere İsa'nın sağında ve solunda oturacakları ve Tanrı saltanatı devri düşünüldüğü zaman alevleniyordu. Ozaman "insanoğlu"nun iki yanında bir nevi başvekil ve muavin gibi kinin oturacağını her biri kendi kendine soruyordu. Bkz. Ernest Renan, *İsa'nın Hayatı*, Tercüme: Ziya İhsan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964, s. 118.

²⁹⁶ Mehmet Aydın, a.g.m, s. 15.

²⁹⁷ İgnatius Nurani, ikinci yüzyıl başlarında Antakya'daki kilisenin piskoposudur. Hakkında edinilen sınırlı bilgilerin kaynağı, 110-115 yılları arasında yargılanmak üzere Roma'ya götürülürken yazdığı yedi mektuptur. İgnatius, havarilerin kendisinden üstün olduğunu kabul etmekle birlikte, kendisinin de Kutsal Ruh'un "peygamberlik" armağanına sahip olduğuna inanıyordu. Yedi mektubunu Efes, Magnesia (Manisa), Tralles (Aydın), Roma, Filedelfiya ve İzmir Kiliseleri ile İzmir Piskoposu Polikarpos'a yazmıştır. İman uğruna ölmeyi çok istediğinden, Roma'daki Hıristiyanlara beklenen ölümünü engellememeleri için yalvarmıştır. Bkz. Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 210.

²⁹⁸ Mehmet Aydın, a.g.m, s. 15.

²⁹⁹ Mehmet Aydın, a.g.m, s. 15.

faaliyetinde bulunduğu rivayet edilir. Misyon faaliyetlerinin bir kısmını bir Grek şehri olan Korint'te sürdüren Petrus'un bu seyahatini, Pavlus'un şehir halkına yazdığı olarak bilinen ilk mektubundan öğrenmekteyiz.³⁰⁰

Pavlus Korint'te bulunurken buraya başka misyonerler de önceden gelmiştir. Bu misyonerler Korint'te başarılar elde etmişler ve cemaat tarafından kabul görmüşlerdir. Bu misyonerler karizmatik, otoriter, tecrübeli ve havarilerden referanslı insanlardı. Üstün hitabet gücüne sahiptiler. Güçlerini İsa ve Petrus'tan almaktaydılar. Hengel'e göre, bu misyonerler belki İsa'nın mucizelerini ön plana çıkararak insanları Hıristiyanlığa davet etmiş olabilirler. Her ne kadar edebiyat açısından onlardan önde olsa da Pavlus bilinçli olarak bu kişilerden mektuplarında yeterli bir şekilde bahsetmez. Pavlus'a göre bu misyonerler insanları yoldan çıkarıyordu. Pavlus mektuplarında bu misyonerlerin kim tarafından yollandığı hakkında da pek bilgi vermez. Hengel'e göre Pavlus bilgi vermese de Korintliler bu misyonerlerin kim tarafından gönderildiğini pekâlâ anlamıştır. Yine ona göre bu kişiler, Kudüs'ten gelen Petrus yanlısı misyonerlerdi.³⁰¹

Kendisine ısrarla davetiye niteliğinde gelen tavsiye mektupları ile Korint'e gelen Pavlus, burada karşısında bir grup rakip görür. Hengel'e göre bunlar, Korint'teki Pavlus'un Apostolik etkinliğini sorgularlar. Havariliğini sorgulayan, şahsına saldıran ve misyonunu aşağılayan, kısmen Petrus'un misyonuyla bağlantılı olan Filistin veya Suriye'den gelen rakip Yahudi kökenli Hıristiyan misyonerlerin ortaya çıkması, Pavlus için çok büyük bir tehlikeydi. Pavlus bunlarla mücadeleye başlar ve eğer burada başarılı olursa İspanya'ya kadar misyonunu genişletebileceğini düşünür. Zira İspanya o dönemde dünyanın en uç noktası olarak algılanır. Hengel'e göre Pavlus bunu, kimsenin emeğine dokunmadan, kendi çabalarıyla yapacağını iddia eder.³⁰²

Pavlus'un havari konumunu bu kadar vurgulamasının sebebi aslında, öteden beri en önemli misyoner Petrus ve diğer havarilerin onu küçümsemelerinden kaynaklanıyordu. Petrus yanlıları ise her yerde, Petrus'un özel önem ve otoritesinden dolayı onu övmüşlerdir. Onun İsa'nın en önemli havarisi olduğunu diğer misyonerler

³⁰⁰ Korintlilere Mektup I, 1:12-13.

³⁰¹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 115-117.

³⁰² Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 149-151.

hep vurgulamıştır. Bu durum karşısında Pavlus'ta sahip olduğu özelliklerle Petrus'tan aşağı kalmak istememiştir. Havarilik tartışmaları Pavlus'u yordduğu için o, diğer üstün ve farklı özelliklerini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Örneğin Pavlus misyon faaliyetlerinde geçimini kendisi sağlardı. Pavlus için bu durum Petrus'a karşı bir avantajdı. Pavlus'un bir diğer kozu da çok çalışkan olması ve bu yörenin kültürüne aşina olmasıydı. Bunun karşısında mesleği balıkçılık olan Petrus, karısı ile birlikte yaptığı misyon faaliyetleri esnasında cemaate ekonomik olarak bağımlı kalmıştır. Bu durum da Petrus için dezavantaj olmuş, havarilik yetkisinde bir eksiklik meydana getirmiştir.³⁰³

Korint'te ilk kilisenin teşkilinde iki taraf arasında zaman zaman kesif ayrılıklar ve ciddi mücadeleler de olmuştur. Bu durum Petrus ve Pavlus'un misyonerlerini de yoruyor ve başarılarını engelliyordu. Ama her şeye rağmen iki tarafın yararına da olacak bir şey vardı. O da aralarında uzlaşma sağlamaktı. Çünkü her iki tarafta bu durumdan zarar ediyordu. Bu yüzden ara ara da olsa uzlaşma ve yakınlaşma gayretleri de olmuştur. Korint'teki bu psikolojik durum Pavlus'un mektuplarına da yansımıştır. Korintlilere yazdığı birinci mektubu bu duruma örnek verebiliriz.³⁰⁴ Kısacası; Korint'te ortaya çıkan gerginlik zamanla yumuşama yoluna gitmiştir. Korint'te ortam ve şartlar biraz farklıydı. Antakya'daki tartışmanın ve ayrılığın ana sebebi, taviz vermeyen radikal Yahudi kökenli Hıristiyanlardı. Burada radikal Yahudi kökenli Hıristiyanlar yoktu. Korint'teki birliktelik burada ilk kilisenin kurulması ve korunması için gerekliydi. Aralarındaki farklılıklara rağmen Korint'te kurulan ilk Hıristiyan cemaati birliği bir noktaya kadar korunabilmiştir.³⁰⁵ Ama her şeye rağmen, Antakya'da başlayan ayrılığın etkileri, her bölgedeki misyon faaliyetlerinde de az ya da çok görülüyordu. Burada Hengel Luka'nın, Pavlus ve Petrus'un kavgasını kilisenin birliği için hafiflettiğini, bilerek her şeyi kaleme almadığını, fakat sadece onların etkinlikleri hususunda coğrafik ve zamansal ayrılıklar hakkında bilgiler verdiğini iddia eder.³⁰⁶ Buradan anlaşılıyor ki, Luka bir İncil yazarı olarak yazdığı şeyleri Pavlus lehine yanlı, kasıtlı ve bir proje dâhilinde yazmıştır.

³⁰³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 150-151.

³⁰⁴ Korintlilere Mektup I, 15:11.

³⁰⁵ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 109-111.

³⁰⁶ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 126-129.

Sonuç olarak; ilk kilisenin kurulması aşamasında elçileri vasıtasıyla Korint'te de etkili ve başarılı olan Petrus'un, bizzat kendisi de bir ara Korint'te uğramıştır. Bir süre burada ikamet edip misyon faaliyetlerinde bulunur. Petrus Korint'ten sonra Roma'ya gitmek üzere ayrılır.³⁰⁷ Petrus'un Korint'te kalması uzun süreli değil, bir geçiş noktası olarak kısa süreli olmuş ve tıpkı Antakya'da olduğu gibi arkasına elçilerini bırakarak ayrılmıştır.

2.3.4. Roma Kilisesi

Roma Kilisesi de Petrus'un etkin olduğu kiliselerden biridir. Petrus ve Pavlus Hırsyan yazarların iddiasına göre Roma'da öldürüldükleri için burada Hıristiyanlığın iki temel figürü olmuştur. Bu iki havarinin cemaat içerisinde oluşan imajları ve düşünceleri zamanla Hıristiyan inancının merkezi haline gelmiştir.³⁰⁸ Petrus ile Pavlus arasında özellikle Antakya'da başlayan münakaşa ve gerginlik gerek elçileri vasıtasıyla gerekse kendi elleriyle Roma'da da hissedilmiştir. Pavlus'un Roma'ya gelişi ve buradaki faaliyetleri konusunda bilgi veren Apokrif "Kutsal Havariler Petrus ve Pavlus'un İşleri"ne göre de Pavlus, Roma'ya geldiğinde burada mevcut, Yahudi-Hıristiyanlar ve Gentile Hıristiyanlar vardır ve bu iki grup arasında çatışma söz konusudur.³⁰⁹ Bu metinlere göre kendilerini "Tanrının seçkinleri" ve "Tanrı tarafından nimetlendirilenler" olmakla ve Tanrının kendi soylarından olan birçok peygambere hitap etmesiyle övünen Yahudi-Hıristiyanlar, Gentileleri küçümsedikleri gözlemlenir. Pagan Hıristiyanlar ise onlara temel arguman olarak "Tanrı'nın kurtarıcısına güveniyoruz" diyerek kendilerini onlara karşı savunurlar.³¹⁰

Yeni Ahit metinlerinde bunu destekleyen bir rivayet ya da bilgi olmasa da erken dönemlere ait Hıristiyan yazarların yanında "Kutsal Havariler Petrus ve Pavlus'un İşleri" gibi Apokrif metinler de Petrus'un Roma'ya misyon için gittiğini, ve burada aktif bir şekilde faaliyetlerde bulduklarını kabul ederler. Yine aynı zamanda da Roma'da Neron döneminde öldürüldüğünü iddia ederler. Roma'da kendi

³⁰⁷ Halim Işık, *Papalık Tarihi*, Doktora Tezi, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 41.

³⁰⁸ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 78.

³⁰⁹ Julia Snyder,

https://www.academia.edu/37994662/Acts_of_John_Acts_of_Peter_Acts_of_Thekla_3_Corinthians_Martyrdom_of_Paul, Erişim (01.01.2020)

³¹⁰ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 224.

özüne has bir şekil ve anlayışta gelişen batı Hıristiyanlığı, kendisini bir taraftan Pavlus'a, diğer taraftan da Petrus'a dayandırmak istemiştir. İlk dönemlerden itibaren siyasi gücü de arkasına alma düşüncesiyle, erken dönemlerden itibaren Hıristiyanlığın diğer bölgelerdeki kiliselere anlamlı bir üstünlük tesis etmek istemiştir.³¹¹ Öyle anlaşılıyor ki, ilk dönemlerden itibaren hem Petrus, hem de Pavlus merkezli kurulmaya çalışılan İlk Roma Katolik Kilisesi, hiyerarşik açıdan diğer kiliselerden üstün ve daha temelli olduğu iddiası noktasında bir çaba içerisine girmiştir.

Pavlus Romalılara mektubunu 56-57 yıllarında Korint'te yazar. Her şeyden önce *Romalılara Mektup* 15'de Petrus yanlısı rakipleri ile olan tartışmalarda rol oynayan ve bunların bir kenar grup olmayıp, nüfuslu, malumatlı rakip misyon hareketi olduğunu gösteren bir takım problemlere değinilmektedir. Pavlus bu mektubunda ilk olarak işaret ve mucizelerin gücü ile yetkisinin esaslarını vurgular. Sonra şimdiye kadarki misyonerlik etkinliğinin coğrafik atıflarını yapar. Fakat *Romalılara Mektup* 15:23-24'te kendisini misyoner olarak değil, ancak İspanya yolu üzerinde bir yolcu olduğunu iddia eder. Bu arada Roma'daki cemaatin kurucularından hiç bahsetmez. Luka'nın *Elçilerin İşleri*'nde olduğu gibi *Romalılara Mektup* 1:10-13 ve 15:22 bu cemaatlerin uzun zamandan beri Roma'da var olduğunu gösteriyor. Kudüs ve Roma arasındaki çok yönlü ilişkilerden dolayı Roma'da bulunan elçiler, yine Kudüs cemaati tarafından kurulmuş olan Antakya'daki cemaat ile aynı dönemde misyon faaliyetlerinde bulunmuş olabilirler. Bu cemaatin Petrus ve Yahudi kökenli Hıristiyan cemaat kurucuları oldukları aşikârdır. Hengel'e göre, Petrus'un Roma'ya seyahatleri izah edilebilir bir gerçekliktir. Bu durumu Hengel anlamlı görüyor. Yine Hengel, "maalesef Petrus'un ne zaman ve kaç kere Roma'ya gittiğini bilmiyoruz" düşüncesini taşır.³¹²

Hengel'e göre Pavlus, Romalılara mektubunu kendisine sorulan sorulara cevap vermek için yazmıştır. Burada Romalı Hıristiyanların Kudüs'lü Petrus geleneğini önceden tanımış olmaları gerekir. Aksi halde Petrus sonraki Markos ve Yuhanna'nın İncil geleneğinde ve Luka'nın *Elçilerin İşleri*'nde böyle merkezi bir rol oynayamazdı. Muhtemelen Pavlus'tan önce Petrus'un, Roma'da bulunmuş olması

³¹¹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 81.

³¹² Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 152-153.

gerekir. Hengel'e göre: Kudüs'te ana cemaatin, sonra Suriye ve Antakya'da lider kişi olan Petrus, neden Roma'ya da Pavlus'tan önce gitmiş olmasın ki? Yine Hengel'e göre Petrus'un çoğunluğu pagan Hıristiyan olan Roma'da, biraz Yunanca bilmesine rağmen, Yunancayı iyi konuşabilen yardımcı bir misyon tercümanı olması gerekir. Aynı zamanda yoldaş bulması açısından bakıldığında Petrus, üçüncü misyon seyahatine yoldaş bulamayan Pavlus'tan bir anlamda daha avantajlı konumdaydı. Zira, sahip olduğu özellikler açısından Gentile bölgesindeki misyon cemaatlerinde Petrus'un etkinliği ve itibarının, Pavlus ile kıyaslandığında daha büyük olması gerekir. Bu durum, Roma cemaati üzerindeki itibarı için de geçerlidir.³¹³ Hengel bu yorumunda da Petrus'u ön plana çıkararak onun önemine işaret etmek istemektedir.

Roma'da kurulan ilk kiliseler'in yapısı hakkında Hengel şöyle bir yorum yapar. Muhtemelen büyük şehir olan Roma'daki kiliseler dağınık ev cemaatleri ve aynı zamanda "Öğreti cemaatleri" şeklindeydiler. Örneğin, *Romalılara Mektup*, 16:3-5 te zikredilen Prista (Priska) ve Aquila'nın durumuna bakılırsa, ilk kiliselerin ev kilisesi ve cemaati şeklinde olması gerekir. Nitekim bu kişilerin evleri ilk dönemde kilise vazifesi yapıyor, bu şahıslar cemaati evlerinde ağırlıyorlardı. Bunların dışındaki diğer misyonerler de Petrus hatta Yakup taraftarı idiler. Hengel'in iddiasına göre, 70 yılına kadar Roma'da manevi cemaatin liderliği, Yahudi kökenli Hıristiyanlarda olduğu görülür. Petrus'un misyonu -gerek kendisi gerekse elçileri vasıtasıyla- Roma'da da etkili olmuştur. Petrus yalnız üstün bir otorite olmakla kalmıyor, aynı zamanda çok becerikli bir organizatör ve misyon stratejisti olarak göze çarpıyor.³¹⁴ Görülüyor ki, Petrus teolojisini yaymak için çok çaba sarfetmiştir. O sadece belirli bir bölgede sınırlı kalmayıp, misyonunu evrensel bir boyuta taşımak istemiştir.³¹⁵ Petrus'un o günün şartlarında, özellikle Roma'da dahi Pavlus ile misyonerlikte rekabet ettiği söylenebilir.

Hengel Roma Kilisesi'nin kurulması aşaması hakkında şu yorumları da yapar. Roma'da kurulan ilk kiliseler sadece Pavlus vasıtasıyla olmamıştır. Petrus'un ağırlığını da unutmamak gerekir. Roma Kilisesi'nde sadece Pavlus yanlısı misyonerler yoktu. Bugün elde mevcut kaynaklar sebebiyle Pavlus'un etkinliğini

³¹³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 154.

³¹⁴ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 155.

³¹⁵ Markos, 13:10.

açıkça biliyoruz. Fakat Petrus hakkında bilgilerimiz sınırlı olduğu için belki çok emin konuşmuyoruz. Ne hazindir ki Petrus'tan bize genel olarak fazla kaynak ulaşmadığı için onun teolojisi, Hıristiyan yazarlar tarafından savunulamamıştır. Çünkü Petrus'un Kudüs Konsili'nden 48/49'dan ölümüne kadar 64/66 kadar ki 16 yıl hakkında pek bilgi sahibi değiliz. Hatta bu dönem Petrus için karanlık kalmış ve aydınlatılamamıştır. Bu yüzden tarihi uzmanlığı ön plana çıkan araştırmacı akademisyenler eliyle bu kayıp yılları aydınlatılması gerekir. Bu yıllar içerisinde özel olarak sadece 52/53 de Pavlus ile tartışmasından haberdarız. Her şeye rağmen bu son 16 yıl gitgide paganistlerin alanı olan batı dünyası kiliseleri için büyüyen bir etkisi açısından önemli idi. Yine de bütün bunlara rağmen bu bilinmeyen 16 yıldan dolayı Petrus, Pavlus'a nazaran küçümsenmemelidir.³¹⁶

Misyon faaliyetlerinde bazı yörelerde Petrus Pavlus'a nazaran daha hızlı ve seri hareket etmiştir. Bu yörelerden biri de Roma Kilisesi'dir. Petrus, henüz Pavlus Roma'ya gelmeden önce burada misyon faaliyetlerine çoktan başlamıştır. Petrus Roma'da yoğun ve başarılı bir misyon faaliyeti sürdürür.³¹⁷ Petrus ve talebeleri zaman zaman Pavlus'a yardım etmiştir. Her ne kadar -Antakya'da başlayan aralarında zaman zaman anlaşmazlıklar yaşansa da, sonuçta birbirlerine destek oldukları da olmuşlar. Aralarındaki fikir ayrılıkları düşmanlık seviyesine ulaşmamıştır.

Roma kilisesinin Petrus ve Pavlus tarafından bizzat kurulmuş olması, bu kilisenin değerini bir kat daha artırmıştır. Aynı zamanda Roma'nın bu iki havarinin ölümüne sahne olması ve mezarlarının orada bulunması da bu kilisenin değerini artırmıştır. Roma Kilisesi, erken dönemden itibaren özel bir öneme ve değere sahip olmuştur. Bu yüzden diğer kiliseler, gelenekleri ve teolojileri hakkındaki konuları, Roma Kilisesi'ne rahatlıkla havale etmiştir. Kilisenin oluşumunda Roma şehri bir merkez olarak, havariler zamanından sonra da büyük etkilerde bulunmuştur. Roma Kilisesi'ndeki cemaat, en eski zamanlardan beri başına gelen bütün şiddeti yüksek, katlanması zor takibatlarda bitmez bir sabır göstermiştir. Zaman içinde, Petrus ve Pavlus vasıtasıyla üstünlük kuran Roma Kilisesi, asırlarca süren bir merkezileştirme hareketi sayesinde yavaş yavaş öbür kiliselerin önderi haline gelmiştir. Burada

³¹⁶ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 156-157.

³¹⁷ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 81-82.

Petrus'un halifesi sıfatıyla zamanla Katolik kilisesi anlayışının ortaya çıkmasıyla da bütün kiliselerin başkanlığını kendi elinde toplamaya başlamıştır.³¹⁸

Roma'da Pavlus ile Petrus arasında bir yakınlaşma oldu mu? Hengel, sonunda Petrus ile Pavlus barıştı mı? diye bir soru sorar. Hengel'e göre tam bilgiye sahip olunmadığı için bu konunun aydınlatılması gerekir. Hengel, bu iki önemli havari Petrus ve Pavlus'un barıştıklarını ummak arzusunu taşır. Ona göre bu iki havari zaman zaman büyük hatalar da yapmıştır. Örneğin, Biri İsa'yı üç defa inkâr etmiştir. Diğeri ise İsa döneminde keskin Hıristiyan düşmanlığı yapmıştır. Fakat yine de onların Hıristiyanlık dünyası için değerleri tartışılmaz. Sonuç itibariyle ikisinde Hıristiyanlığa büyük hizmet etmiştir. İsa tasavvuru noktasında ikisi de aynı görüşteydi. İsa'nın ne kadar affedici olduğunu ikisi de biliyordu. Teoloji ve uygulamada, ne kadar farklılık olsa da, İsa tasavvurunda hemfikirdi.³¹⁹ İkisi de Roma'da aynı zamanda aynı yerde aynı gaye için öldürülmüştür.³²⁰

Kısaca özetlemek gerekirse, Petrus'un bizzat etkili olduğu kiliseler olduğu gibi, bu kiliselerin dışında etkileri ve izleri bulunan diğer kiliselerde mevcuttur. Bu kiliselerdeki etkisi doğrudan değil, elçileri vasıtasıyla olmuştur. Burada bizzat Petrus'un etkisi olan kiliseler ele alınarak incelendi. Onun dolaylı olarak etki ettiği kiliseler ise ele alınmadı.

Sonuç olarak; Petrus, yaşamı boyunca misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş en önemli havaridir. Önce Kudüs'te ve Antakya'da, sonra kısa veya orta süreli sayılabilecek kadar Korint'te, en sonda da, Roma'da aktif bir şekilde, İlk Kilise'nin oluşumunda, etkin bir rol oynamış ve kendisinden sonra gelen Hıristiyanlara öncülük etmiştir. Zikrettiğimiz bu şehirlerde bizzat kendisi bulunmuş ve daha sonraları ise, elçileri ve takipçileri vasıtasıyla misyonunu devam ettirmiştir. Ölümünden sonra da halefleri olan misyoner elçileri vasıtasıyla Petrus'un kilise anlayışı ve rolü devam ettirilmiştir. Petrus'un İsa'dan sonraki gayreti onu, İsa'dan sonraki Kiliselerin manevi önderi ve Katolik Killisesi anlayışında da "İlk Başpiskopos, İlk Papa" konumuna yükseltmiştir. Özetle, Petrus'u bu makamlara götüren ana unsurun, genel olarak bizzat İsa Mesih'in İncillerde şu ana kadar gördüğümüz ifadeleri olduğu da

³¹⁸ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 227.

³¹⁹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 158.

³²⁰ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 160-161.

unutulmamalıdır. Bu bölümde sunduğumuz bilgiler ışığında, Hıristiyanlığın ilk doğuşunda, yayılmasında ve ilk kilise'nin oluşumunda Petrus'un büyük bir rolü olduğu aşikârdır. Bunun en büyük delili de bugün varlığını ve üstünlüğünü devam ettiren “Roma Katolik Kilisesi”dir. Zira Roma Katolik Kilisesi, siyasi ve dini meşruiyet kazanma çabasının bir sonucu olarak kendisini bizzat Petrus'a dayandırır.

2.4. Martin Hengel'e Göre Petrus'un Hıristiyanlık Misyonu Stratejisi ve Önemi

Petrus misyon faaliyetlerini devam ettirirken uzlaşmacı tavrını hep korumuştur. O I. yüzyılda kısmen birbirleriyle kavga eden ve savaşıyan grupların dağılmasına engel olmuştur. Hengel, bu farklı cemaatlerin ilk dönemde dağılmamasını, bir mucize olarak görür.³²¹ Hengel, Petrus'un Pavludan farklı olarak, yeni kurulan cemaatleri ziyaret ettiğini ve bu cemaatler için birer ilham kaynağı olduğunu düşünür.³²² Petrus misyon faaliyetlerinde bazı prensiplerle hareket etmiştir. Bu prensipler ışığında yoluna devam etmiştir. Pavlus kadar ortada ve kaynaklarda yer almasa da, Hıristiyanlığın ilk dönemindeki oluşumunda önemli etkileri olmuştur.

Martin Hengel, Petrus'un teolojik misyon stratejisini ve önemini on maddede özetlemiştir. Bununla Hengel, Petrus ile ilgili kitabında bu maddeleri yazarken özellikle Petrus'un otoritesini, ağırlığını ve önemini vurgulamak istemiştir.

1. Tarihsel İsa tarafından “Kaya adam” olarak vaiflandırılan Petrus, diğer havarilerin içinde en önemlisi ve ön planda olması sayesinde misyonerlikte başarılı olmuştur. Petrus gerek organizatör olarak gerekse stratejik olarak diğer 11 havariden daha etkili olmuştur.³²³
2. Petrus'a sağlam kaya manasına gelen Kepha (Kifas) ismini, önemine binaen, bizzat İsa vermiştir. Petrus'un bu isimle, manevi olarak sağlam bir temel olma özelliği anlaşılmıştır.³²⁴
3. Hengel'e göre Petrus'a verilen bu isim, kaynağını bizzat İsa'dan gelen rivayetten almıştır. Kudüs'ün merkezinden batıya kadar Helenist (Gentile) bölgesine yayılmıştır.³²⁵

³²¹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 148.

³²² Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 148-149.

³²³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 162.

³²⁴ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 162-163.

4. Hengel'e göre İsa'nın Petrus'a kaya adam demesi, Petrus'un İsa sonrası yaklaşık 35 senelik hayatı ve mücadelesi, Roma'daki öldürülmesine kadar, bu ismin kendisine verilmesinin haklı delilidir.³²⁶
5. Petrus, Yahudilik ve Hıristiyanlığı birleştirip yeni bir dinin oluşmasına öncülük etmiştir. Önce Kudüs'te etkin olmuştur. Kudüs'ü terk ettikten sonra Filistin dışında Antakya başta olmak üzere, batıya açılarak hem Yahudi kökenli Hıristiyanlara hem de Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanlara liderlik yapmıştır.³²⁷
6. Petrus Yahudi kökenli Hıristiyanları kırmamıştır. Onları korumuştur. Aynı zamanda Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanların sayısının da artması için etkin bir misyon faaliyeti yürütmüştür. Kudüs Konsili'nde Hıristiyan olabilmek için sünnetin şart olmadığını ve misyonerlik faaliyetlerinde de sünnet şartının gereksiz olduğunu savunmuştur. Bu konuda Pavlus'a destek olmuştur. Ancak bir zaman sonra Antakya'da tavrını değiştirerek Pavlusla büyük bir kavgaya tutuşmuştur. Burada Kudüs'teki Yahudi kökenli Hıristiyanların ve havarilerin kalplerini kırmamak için Pavlus'u karşısına almıştır.³²⁸
7. Hengel'e göre Antakya'daki kavga, Pavlus'un mektupları ile daha da günyüzüne çıkmıştır.³²⁹ Burada Pavlus, Petrus'un misyonerliğe atandığını, İsa'nın sünnetini ve geleneğini iyi bildiğini anlatır. İsa'nın hayatına şahit olduğu için hem Yahudi kökenli Hıristiyanlar hem de Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanlar tarafından sevildiğini ve değer verildiğini söyler. Pavlus özellikle Korint'te bulunan Petrus yanlılarını buna örnek olarak verir.³³⁰ Hengel'e göre Pavlus burada, Petrus'un misyon stratejisine yönelik pozitif bir değerlendirme yapmıştır.
8. Petrus İsa'nın sünnetine, geleneğine ve sözlerine garantör olmuştur. Bu tecrübeyi talebesi Markos ile aktarmış ve devam ettirmiştir. İlk zamanlarda Markos'un önemi anlaşılmamış, bu önem daha sonradan fark

³²⁵ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 163.

³²⁶ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 163.

³²⁷ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 163.

³²⁸ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 163-164.

³²⁹ Galatalılara Mektup, Korintlilere Mektup 2, Romalılara Mektup.

³³⁰ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 164.

edilmiştir. Bu yüzden o, Hıristiyan dünyasında hak ettiği yeri ancak II. yüzyılda almıştır.³³¹

9. Her ne kadar Petrus, okuma, yazma ve kültürel olarak Pavlus'tan geride olsa da bu durum onun misyonerlik çalışmalarında bir engel teşkil etmemiştir. Yine Petrus'un bu durumu, havariler içerisinde ön plana çıkmasına engel olmamıştır. İsa ile kurtulmanın sağlanması ve vaftiz sakramentinin temelinde de Petrus vardır. Misyonerlikte her şeye rağmen Petrus, Pavlus'u Kudüs'ten Roma'ya kadar geçmiştir.³³²
10. Hengel'e göre "Biz Petrus ve Pavlus'a çok şey borçluyuz. Pavlus'un mektupları bize büyük bir katkıda bulunmuştur. Markos, Matta ve Luka'nın kaynaklarının yazılmasına bu iki büyük adam vesile olmuştur. Yine havari Yakup'un külliyatı "Corpus" olmasaydı sinoptik İncillerin yazılması pek mümkün olmazdı. Zira havari Yakup, Pavlus ve Petrus'tan sonra üçüncü şahittir. Bu üç şahıs bütün kilisenin ve Hıristiyanlığın kaynağı olmuşlardır. Bu konuda herkes hemfikirdir."³³³

Bu bölümde, Hengel'in Petrus ile alakalı görüşlerinin bir amacının olduğu tespit edildi. Bu bağlamda onun amacı, Pavlus'un kurguladığı günümüz Hıristiyanlığını Petrus ile desteklemek ve böylece Hıristiyanlığa yöneltilen ciddi eleştirileri de kendince bertaraf etmektir. Kısaca burada Hengel'in, Petrus'tan ziyade Pavlus'un Hıristiyanlıktaki konumunu sağlamlaştırma amacı taşıdığı söylenebilir.

Havari Petrus'un ele alındığı bu bölümde, onun Hıristiyanlık için ne ifade ettiği irdelenmeye çalışıldı. Bu başlıkta Hengel'e göre Petrus'un bugün hâlâ dünya üzerinde sayısal olarak birinci sırada olan Hıristiyanlığın temel taşı olduğu görüldü. Yine Hengel'e göre, Pavlus'un başarı elde etmesi ve ön plana çıkmasında da Petrus'un rolü gözler önüne serildi ve Pavlus'un başarısının temelinde, Petrus'un önemli etkisinin olduğu anlaşılmış oldu. Zira Pavlus'un havari olarak tanınmasında - Kudüs Konsili'nden Antakya'daki münakaşaya kadar, hatta Roma'da- Petrus'un, Pavlus'a yönelik referansının etkili olduğu söylenebilir. Aksi halde Pavlus'un havariliği konusu büyük problem oluşturur ve Pavlus bu kadar başarılı olamazdı.

³³¹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 164-165.

³³² Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 165-166.

³³³ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 166.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MARTİN HENGEL'E GÖRE PAVLUS VE KİLİSENİN OLUŞUMUNDAKİ ROLÜ

3.1. Pavlus'un Hayatı

Hıristiyan kaynaklarının verdiği bilgilere göre, Pavlus'un doğum tarihi olarak belirlenen net bir bilgi yoktur. Sadece tahminler yürütülür. Genel olarak Pavlus'un miladi ilk 10 yılda doğmuş olduğu konusunda konsensüs vardır.³³⁴ Kilise babası Aziz Jerome (347-420), Pavlus'un miladi ilk on yıl içerisinde doğduğunu söyler.³³⁵ Başka değişik rivayetlerde ise, Pavlus'un M.Ö. 8-7 ya da 9-8 yıllar olduğunu söyleyen de olmuştur. Diğer bazı Hıristiyan yazarlar da Pavlus'un doğumunu, İsa'nın doğum tarihi ile hemen hemen aynı olduğunu söyler.³³⁶ Bu rivayet farklılıkları, onun tam olarak ne zaman doğduğu bilinmiyor olmasından kaynaklanıyor.

Pavlus'un hayatı ile ilgili genel olarak iki kaynakla karşılaşıyoruz. *Elçilerin İşleri* ve Pavlus'a ait olduğu iddia edilen mektuplar. Başka kaynaklarda Pavlus'un hayatıyla ilgili zaten fazla bir bilgi mevcut değildir. Martin Hengel'e göre Pavlus'un hayatı hakkındaki bilgilerin birçoğu, Luka'nın *Elçilerin İşleri*'ndeki rivayetlerden alınmaktadır. Hengel, bu konuda şöyle düşünür. "Pavlus'un orijinal altyapısındaki eksiklikleri Luka tarafından tamamlanmıştır. Pavlus'un kendi yazdıkları yanında, Luka'nın *Elçilerin İşleri* kitabında da sayısız veriler tarafından desteklenmiştir."³³⁷ Sanki burada Hengel, Luka'nın Pavlus'un yakınında bulunan insan olarak, Pavlus'un hayatına dair bazı hayat boşluklarını, kendi zihninden doldurduğunu ifade ediyor. Zira Hengel, antik tarihçilerin çoğunluğunun düşüncesi, eski zamanlardaki tarihi hadiseleri yazarken aynen olduğu gibi değil de, biraz kendi fikirleriyle süsleyip dizayn ettikleri düşüncesindedir.³³⁸ Yani biraz objektiflikten uzak olduğunu iddia etmektedir. Eğer bu iddia doğruysa o zaman Pavlus ile alakalı

³³⁴ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011, s.32

³³⁵ Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 58.

³³⁶ Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 59.

³³⁷ Martin Hengel, *Paulus und das antike Judentum. Der vorchristliche Paulus*, s. 183-184, Mohr Paul Siebeck, Tübingen, 1991.

³³⁸ Martin Hengel, *Der vorchristliche Paulus*, s. 181.

bazı hadiseler Luka tarafından masa başında yazılmış rivayetlerden ibarettir. Hatta Hengel, günümüzde bazı araştırmacıların Luka'nın yazdığı *Elçilerin İşleri* kitabına çoğunlukla veya tamamen kuşkuyla baktıklarını söyler. Ama Hengel, *Elçilerin İşleri*'ne kimlerin kuşkuyla baktıklarını söylemez.³³⁹ Buna rağmen Hengel, havarilerin hayatları hakkında tarihi yazılara sahip olmasaydık, Pavlus'u tarihin hangi bölümüne koyacağımızı bilemezdik, diyor. Böylece Hengel, Luka'nın rivayetlerini bu açıdan da çok değerli buluyor.³⁴⁰ Ayrıca Hengel'e göre Pavlus da mektuplarında geçmiş yaşantısının bir kısmından ve özellikle Filistin'de bir Ferisi olarak geçirdiği zamanlardan bahsetmeye değer görmemiştir.³⁴¹ Bize göre Pavlus'un geçmiş yaşantısının bir kısmından bahsetmemesinin ana nedeni pagan misyonerliğine zarar verir endişesidir. Çünkü Pavlus için artık geçmişi değil, zihninde var olan dini anlayışını paganist dünyaya hızlıca yayması daha önemliydi. Kısaca Pavlusun odaklandığı nokta artık çok önemsedığı misyonerliği idi. O bu misyonerliğine zarar verecek herşeyden vazgeçmeye hazırdı.

Hıristiyanlık kaynaklarına göre Pavlus, Tarsus'ta Yahudi bir aileden Roma vatandaşı olarak dünyaya gelmiştir. Onun hakkında genel olarak kabul gören bilgilerden biri, açıkça söylenmemiş olmasına rağmen doğum yerine dair olanıdır. Pavlus'un mektubundaki ifadesine göre doğum yeri, Yunan toprağı olan Kilikya'nın bir büyük ve başşehri olan Tarsus'tur.³⁴² Tarsus o günün şartlarında yüksek kültürüyle ünlü büyük Helenistik bir kenttir. Hengel, Luka'ya dayanarak, Pavlus'un Kilikya'nın başkenti Tarsus'ta doğduğunu kabul eder. Hengel'e göre Pavlus'un Tarsus'ta ne kadar yaşadığı konusunda net bir bilgi mevcut değildir. Pavlus'un hem Roma hem de Tarsus vatandaşı olduğunu söyler. Hengel, Pavlus'un doğduğu bölgenin kültürüne aşina ve o bölgede yaşayan insanların haklarını savunan biri olduğunu düşünür.³⁴³ Böylece Hengel'e göre Pavlus'un Tarsus'ta doğduğu kesindir. Fakat Hengel, Pavlus'un Tarsus'ta doğduğu konusunda Hıristiyan yazarlar tarafından hiç şüphe edilmemesinin de ayrıca dikkat çekici olduğunu söylemektedir. Çünkü

³³⁹ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 177-178.

³⁴⁰ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 179-180.

³⁴¹ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 1.

³⁴² Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 57.

³⁴³ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 180.

Pavlus mektuplarında Kudüs'ü sıkça zikretmesine rağmen, doğduğu şehir olan Tarsus'tan neredeyse hiçbir şekilde bahsetmez.³⁴⁴

Hengel, Pavlus'un ailesi hakkında da yorum yapar. O, Pavlus'un ailesinin seçkin bir soydan geldiğini söyler: "Pavlus sadece Tarsus'ta doğmakla kalmamış aynı zamanda da önemli bir statüsü olan bir ailenin çocuğu olarak da dünyaya gelmiştir."³⁴⁵

Hengel'e göre, günümüzdeki bazı araştırmacıların modern eğilimleri her ne kadar Pavlus'u Helenistik diaspora Yahudisi olarak görmek yönündeysen de, onun kendi mektuplarındaki Ferisi'liği ile bağlantılı olarak Yahudi Filistin bölgesi her zaman ön plana çıkmış ve onun için Kudüs, diğer bölgelerden daha önemli olmuştur.³⁴⁶ Belki de aile kökeninin Kudüs'e dayanmasından dolayı, Kudüs onun için ilgi odağı olmuştur. Tabii burada aşağıda değineceğimiz gibi eğitimini de Kudüs'te almasının da etkisi büyüktür.

Martin Hengel, Pavlus'un kökeninin Yunanlı olmasına ilişkin bazı rivayetlerin yanlış olduğunu iddia eder. O, eğer Pavlus, -zayıf bir ihtimal de olsa- Tarsus dışında bir yerde doğmuş ise, bu ancak Kudüs olabilir görüşünü savunur. Tarsus dışında doğduğu iddialarını da zaten biraz mesnetsiz bulur.³⁴⁷

Bulunduğu konum itibarıyla o dönemde Anadolu ile Şam arasında Tarsus, bir geçiş noktası ve önemli ticaret yolları üzerindedir. Bu konumu sebebiyle kısa sürede Antakya, Filistin, Şam, Mısır, Kıbrıs, Yunanistan, Roma, Kapadokya, ve Fenike'den insanları bir arada bulundurabilecek ticari bir merkez oldu.³⁴⁸ Tarsus büyük ve zengin bir şehir olarak tanınıyordu. Sadece maddi değil kültürel olarak da zengin bir şehirdi.³⁴⁹

Pavlus'un Roma vatandaşı olup olmadığı ya da vatandaşlık hakkının nasıl alındığına yönelik Hıristiyan yazarlar arasında farklı yorumlar yapılmıştır. Hengel, burada olması muhtemel ilginç bir yorum yapar. Pavlus ve ailesinin Roma vatandaşlık hakkını para ile satın alarak elde ettiklerini mümkün görür. Hatta o dönemde imparatorların Yunan devlet sermayesini zenginleştirmek için, vatandaşlık

³⁴⁴ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 201-202.

³⁴⁵ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 201-202.

³⁴⁶ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 180.

³⁴⁷ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 183-187.

³⁴⁸ Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 60.

³⁴⁹ Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 60.

hakkını parayla sattıklarını söyler. Kısaca o dönemde siyasi otorite tarafından imparatorluğun ekonomisini güçlendirmek için Tarsus'ta Roma vatandaşlığı 500 dragma karşılığında para karşılığı satılmıştır. Burada Hengel, Tarsus'ta bu meblağ karşılığında Roma vatandaşlığı hakkının verilmesini mantıklı bulmaktadır.³⁵⁰ Hengel, vatandaşlık konusunda ikinci olarak şu görüşe de sahiptir. Tarsus'un Augustus ile yakın ilişkisi vardı. Pompei ve Augustus arasındaki dönemde Tarsus'un Roma'ya karşı olumlu tutumundan dolayı, Hengel, çok sayıda Tarsuslu'ya Roma vatandaşlığının verildiğini ifade eder. Augustus'a felsefe öğreten, Sandon'un oğlu olan Athenodorus, Tarsuslu idi. Athenodorus zamanla Tarsus'un lideri olmuştur. Hengel'e göre Roma vatandaşlığı nasıl alındığı konusunda kesin bir şey söylemek oldukça zordur. Ama rivayetlere göre, kesin olan bir şey var. O da, Pavlus ve ailesi bir şekilde Roma vatandaşlığını elde ettiğidir.³⁵¹

Tarsus, diğer özellikleri itibariyle de dikkat çeker. Şimdi de Tarsus'un kültürel ve dini yapısı hakkında da kısaca bilgi verelim. Tarsus Helenizmin hâkim olduğu, iyi bilinen ve tanınan bir kültür, felsefe, değişik katmanlı eğitim merkezi ve üniversite şehriydi. Özellikle Augustos zamanında üniversiteler çok yaygındı. Halk, bilge olarak gördükleri birçoğu felsefeci olan şehirdeki hocalarının söylediklerine büyük değer atfediyordu. Antik tarihçi Strabon, o dönemde Tarsus'daki okulların Atina'dan daha iyi olduğunu ve öğrencilerinin Kilikya'nın yerlilerinden olup yabancı olmadığını rivayet eder. Tarsus'ta bulunan bu filozoflar, çoğunluk Stoa³⁵² okuluna mensup olan filozoflardan meydana gelmekteydi.³⁵³

O zaman Tarsus gerçekten kültürel olarak da önemli bir şehirdi. Sadece yerel değil Helenizmin etkisiyle daha çeşitli bir kültür ve eğitim yapısına sahipti. Hengel, dini ve kültürel olarak Tarsus'un, Yahudi Filistin arasındaki bir bağdan da söz eder. Bu bağın, sadece politik, ekonomik ve kültürel olmadığını bunun yanında, bireysel bağların da güçlü olduğunu ifade eder.³⁵⁴ Tabii olarak o dönemde Tarsus'ta yaşayan insanlar yakın çevresinde bulunan şehir ve ülkelerin siyasi, ekonomik ve kültürel özelliklerinden olumlu ya da olumsuz olarak etkilenmiştir.

³⁵⁰ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 192-193.

³⁵¹ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 190.

³⁵² Stoacılık: Eski Yunan'da Zeno (MÖ 335-263) tarafından kurulan felsefe ekolü. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 447.

³⁵³ Fuat Aydın, *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*, s. 61.

³⁵⁴ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 191.

Tarsus hakkında Pavlus döneminin dini yapısı hakkında bilgi vermek gerekirse, o dönemde Tarsus ve yöresine daha çok “sır dinleri” hâkimdi. Sözü edilen bu sır dinleri, devletin siyasi düşüncesi ve felsefeyle iç içe giren dinlerdi. Bu dinler gizemli ve büyük halk kitlelerini peşinden rahatlıkla sürüklüyordu. Çünkü halkın maneviyatı zayıftı. Yaşan ortam ruhsuzlaşmış ve halkın manevi ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaklaşmış, ruhsuz ve kuru törenlerden ibaret bir şekle bürünmüştü. Bu tablonun en bariz örneklerine Hıristiyanlığın doğuşundan sonraki ilk üç asırda Roma Eyaletleri’nin hemen hemen tamamında raslanılmaktaydı.³⁵⁵

Hıristiyanlıktaki kilise anlayışını oluştururken Pavlus’un bu dönemde, Tarsus’ta yaşadığını ve yaşadığı şehrin inançlarından etkilendiğini de unutmamak lazımdır. Hıristiyanlığa girdikten sonra teolojisini oluştururken zihninde yer eden bazı dini motiflerden etkilenmediği düşünülemez. Zira Pavlus, Yahudi, Helenistik geleneğin ve çeşitli sır dinlerinin etkin olduğu bir çevrede yetişti.³⁵⁶ Tarsus’da o dönemde meşhur olan sır dinleri oldukça yaygındı. Sonuçta Pavlus teolojisinin ilk temellerini atarken bu inançlardan etkilenmiştir.³⁵⁷ Burada Pavlus, o dönemde var olan Yahudilik, Helenizm ve “Sandan”³⁵⁸ kültürüne dayanan sır dinlerinin dışında, Yunan felsefesinden de etkilendiği göze çarpar. İlk dönem Yahudi Hıristiyanlığının yazarı Schoeps, Pavlus’un yaşadığı ortamın Helenistik Yahudi çevresi olduğu kanaatinde. Schoeps’e göre Pavlus, her ne kadar Helenizmden etkilenmiş bir diaspora Yahudisi olsa da ondaki Helenistik unsur Philo gibi Yahudilerde olduğu

³⁵⁵ Mehmet Çelik, *Sır Dinleri*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8. sayı, s. 213, Atatürk Üniversitesi Basımevi. Erzurum, 1988.

³⁵⁶ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 96.

³⁵⁷ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 97.

³⁵⁸ Sandan Kültü: Tarsus’ta hâkim olan tanrıların menşesine inildiğinde onların yerel kökenli olmakla birlikte Grek, Roma, Ortadoğu ve İran Pers karakterlerini de yansıttığı anlaşılmaktadır. Tarihsel süreçte Tarsus’un dini yapısında ilk olarak Pagan kültürünün izlerini taşıyan inançlar ortaya çıkmıştır. Bunlar içerisinde en önde gelenlerden biri “Sandan” kültürüdür. Tarsus’un yerli kültürü olarak da kabul edilen bu inanç bir “sır” dini olarak kabul edilir. Sandan kültürü, bir sır dini olarak ifade edilmekle birlikte, Yunanlıların Herkül’ü ile Romalıların Herakles’ine tekabül eden verimlilik tanrısı Tarsuslularca “Sandan” olarak isimlendirilir. Bu tanrı, Tarsus şehrinin kurucusu olarak kabul edilmiş ve Tarsus halkı onun adına yıllık anma festivali düzenlemiştir. Tarsuslu halkın geniş katılımı ile gerçekleşen bu festivalde bitki tanrısının yıllık ölüp dirilmesini temsil eden tören yapılır.¹⁸ Grek kültüründe görülen tipik koruyucu ziraat tanrısı¹⁹ sandan kültüründeki yıllık kutlanan ölüp-dirilme festivali ile Tarsus’ta kendini gösterir. Bkz. Münir Yıldırım, *Tarsus’un Dini Tarihine Tarihsel bir Yaklaşım*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 6, 2006 s. 101-122.

kadar etkili değildir. Çünkü Philo³⁵⁹ ile Pavlus karşılaştırıldığında Pavlus daha muhafazakâr kalır.³⁶⁰

Philo Helenistik Yahudiliğin etkisi altında yetişen ve Helenistliğin en önemli temsilcisi sayılır. Pavlus ile aynı dönemde yaşamıştır. Her ikisi de Filistin'den sürülmüş diaspora Yahudisi'dir. Tarsus ve İskenderiye gibi Helenistik düşüncenin hâkim olduğu yerlerde yaşamışlardır. Philo ile Pavlus'un en önemli özelliği, yaşadıkları dönemlerde Yahudiliğin karşılaştığı problemlere karşı çözüm aramalarıdır. Bundan dolayı bu iki teolog benzer özellikler taşır.³⁶¹ Pavlus, Philo'ya göre, daha muhafazakâr, Philo ise, daha çok felsefî fikirleri ağır basan birisidir.

Hengel, Pavlus'un kökeni hakkında da bilgiler vermiştir. Ona göre Bünyamin kavminden gelen İbraniler gerçek Yahudiliğe bağlı idi. Bu kavim Aramice bilen Yahudilere de saygı duyuyorlardı. Pavlus'un da bu kavme bağlı olup ailesinin titiz bir biçimde Yahudiliğe inandığı düşünülmektedir. Pavlus'un Bünyamin'in soyunu kendi mektuplarında övmesi bu millete çok bağlı olduğunu göstermektedir. Hengel'e göre, Saulus isminin Pavlus için kullanılır olması da Filistinli dînî literatürden dolayı Helenistik diaspora Yahudiliğine bağlı olduğuna işaret etmesinden dolayıdır.³⁶² Yine burada Pavlus'ta kendisinin ne kadar değerli olduğunu hem Yahudi kökenli Hıristiyanlara hem de Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanlara karşı vurgulama çabası vardır. Kısaca Pavlus'un kökeni hakkındaki açıklamaları, onun misyonuna uygunluk arz eder.

Pavlus Tarsus'ta yaşayan ve Yahudi diasporasına ait olan bir ailenin ferdidir. Nitekim *Elçilerin İşleri*'nde onun kendi diliyle "Kardeşler ben Ferisi oğlu Ferisiyim"³⁶³ olarak ifade etmesi ve ayrıca isminin Saul olarak zikredilmesi de onun Yahudi kimliğine işaret eder.³⁶⁴ Çünkü Saul ismi Yahudilerde önemli bir isimdir. Bu isim ilk İsrail kralının adıdır. Rivayetlerden öyle anlaşılıyor ki; Pavlus'un Saul ismiyle müsemma olması, onun Yahudi kökenine en büyük delildir. Zaten kendisi de

³⁵⁹ Philo: M.Ö. 20-M.S. 50 yıllarında yaşamış, İskenderiyeli Yahudi bilgindir. Kitab-ı Mukaddes yorumcusudur. Helenistik Yahudiliğinin önemli bir siması olan Philo, çok eser bırakan yazardır. Eski Ahit'e Yunan düşüncesinin uyarlamasına dayalı olarak yaptığı alegorik kutsal metin yorumları oldukça önemlidir. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 398.

³⁶⁰ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 98.

³⁶¹ Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, s. 362, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.

³⁶² Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 215-216.

³⁶³ Elçilerin İşleri, 23:6.

³⁶⁴ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 32.

Yahudi olduğunu açık açık söylemektedir. Sonuç olarak Saul isminden Paul ismine geçiş, aslında Gentile Hıristiyanlığına dair misyonun bir belirtisi olarak da değerlendirilebilir. Zira artık Pavlus kendisini Gentile havarisi ve misyoneri olarak görüyordu. Önünde günün şartlarında güçlü bir imparatorluk olan Roma İmparatorluğu ve içinde yaşayan insanları misyon³⁶⁵ faaliyetinin yegane alanı olarak değerlendiriyordu.

Elçilerin İşleri'nde Pavlus için hem Saul hem de Pavlus (Paul) ismi kullanılır.³⁶⁶ Bir ara Kıbrıs'ta misyonunu yürütürken Pavlus'un, öğretilerine alaka duyan vali Sergius, Beryeşu isimli bir Yahudi büyücüyle Pavlus'un huzurunda olan mücadelesi anlatılırken, kendisinden "Saul, Pavlus" şeklinde her iki isminden zikredilir.³⁶⁷ Pavlus ismini, özellikle kendi mektuplarında kullanır. Saul ismini ise daha çok Luka, *Elçilerin İşleri*'nde kullanır. Yahudiler içerisinde Pavlus'a temeli sağlam bir konum sağlamak ve önemsetmek için Luka, Saul ismini kullanmıştır.³⁶⁸ Yine Luka Pavlus'u önemseydiğinden dolayı, özellikle Yahudiler arasında önemini artırmak için, Saul ismini kullanmak istemiştir. Hengel'e göre ise, Saul ismi daha çok Luka tarafından, onun Yahudi kökenine atıf yapmak için kullanılmıştır. Pavlus ismi ise, daha çok Hıristiyan olduktan sonra kendisine verilmiş bir isimdir.³⁶⁹

Pavlus'un isimlerinin kullanımı hakkında Fuat Aydın'ın nakli bize göre en isabetli olanıdır. Ona göre, "Luka tarafından Pavlus için bu iki ismin kullanılması iki şekilde açıklanır. Birincisi: Hıristiyan oluşuyla, Saul yerine Pavlus kullanılmakla birlikte, bu Saul'un bir daha kullanılmadığı anlamına gelmez, Pavlus'un farklı isimler kullanması da onun Hıristiyan olmasıyla isminin değiştiği yaklaşımlarının doğru olmadığını gösterir. İkincisi ise, Pavlus'un hayatına dair daha sonraki olayların anlatımında Saul'u yine kullanmış olmasıdır; ancak bu ismin kullanımı, Luka'nın kullandığı eserlerin farklılığından kaynaklanır görünmektedir."³⁷⁰ O zaman Saul ismi doğarken verilmiş olmalıdır. Pavlus ismi de Hıristiyan olduktan sonra kendisine verilmiştir. Saul ismi Yahudiliğe dayanırken, Pavlus ismi Roma'ya aittir. İki isim de

³⁶⁵ Günümüzde kazandığı anlamıyla misyon, bir kimsenin öteki insanlara kendi dini görüşlerini anlatarak onları kendi dininin bir mensubu yapmak ve etkilemek üzere organizeli bir çabadır. Bkz. Dursun Ali Aykıt, *Misyon ve İnciller*, s. 3, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üni. Matbaası, Sivas, 2012.

³⁶⁶ *Elçilerin İşleri*, 13:9.

³⁶⁷ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 33.

³⁶⁸ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 33.

³⁶⁹ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 194-206.

³⁷⁰ Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 56, Eskiye Yayınları, Ankara, 2011.

Pavlus için zaman zaman kullanılmıştır. Ancak sonraki zamanda Pavlus ismi daha çok öne çıkmıştır.

Kişisel özellikleri hakkında genel olarak kendi mektupları üzerinden bir değerlendirme yaptığımızda Pavlus, ruhsal olarak sıkıntılı ve çelişkili biri olarak karşımıza çıkar. Örneğin; “Korint’e zayıflık ve korku içinde geldiğini ve titremekte olduğunu³⁷¹” söyler. Yine “Güçsüz bir insan olduğunu ve bununla övündüğünü”³⁷² kendi ifadesinde yer alır. Pavlus, Korintlilere yazdığı birinci mektubunda “aldığı esinler sebebiyle gururlanmaması için bedenine bir diken ve yumruklamak için bir şeytan meleği verildiğini, bundan kurtulmak için Tanrı’ya üç kez yalvardığını ancak bunun verilmediğini”³⁷³ de yazar.

Tarsus’ta yaşayan Pavlus’un babası Ferisi mezhebine³⁷⁴ bağlı, Roma vatandaşı, Yahudi bir sanatkar ve tüccardır.³⁷⁵ Rivayetlere göre Pavlus’un babası önemli, zengin ve ayrıcalıklı bir konum sahibiydi. Zira o dönemde Roma vatandaşlığını elde etmek pek kolay değildi. Pavlus’un babası sanat olarak çadır, halı ve ayakkabılar için Tarsus’ta keçi kılından kumaşlar ile meşgul oluyordu. Pavlus da babasından halı dokumacılığını öğrenmişti. Ancak, Pavlus’un bu mesleği öğrenmesi, ailesinin fakirliğinden daha çok din adamı eğitimi görenlerin bir el sanatı öğrenmeleriyle ilgili o dönemde var olan geleneğin bir sonucuydu.³⁷⁶

Hengel, Pavlus’un ailesi hakkında şu tespitte bulunur. Eğer Pavlus’un ailesi, Hieronymus’un verdiği bilgilere dayanarak, tutuklanıp ardından serbest kalmış ise, o zaman Roma vatandaşlığını, istemeyerek de olsa elde etmiş olacağını söyler. Yine Hengel, ailesinin Gisela’da yaşarken Tarsus’a sürgün edilme ihtimalinin olduğunu, bu yüzden Roma vatandaşlığını aldığını, ihtimal dâhilinde görür.³⁷⁷

Hıristiyan yazarlar arasında Pavlus’un evliliği konusunda herhangi bir fikir birliği yoktur. Bazı araştırmacılar onun evlenmiş, hatta bir çocuk sahibi olmuş olduğunu ancak sonradan dul kaldığını iddia ederler. Bazı rivayetlerde Pavlus’un evli ve en az bir çocuk sahibi olduğunu, ancak sonradan karısını ve çocuğunu kaybettiği de savunulur. Pavlus’un mektuplarındaki bu konudaki bazı ifadeler, onun evlendiği

³⁷¹ Korintlilere Mektup, I, 2:3.

³⁷² Korintlilere Mektup, II, 12:5-7.

³⁷³ Korintlilere Mektup, II, 12:7-9.

³⁷⁴ Elçilerin İşleri, 23:6.

³⁷⁵ Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 65.

³⁷⁶ Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 65.

³⁷⁷ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 206-207.

ile ilgili iddiaları çürütür. Mesela Pavlus mektuplarında, evlenmemiş olanların kendisi gibi kalmalarını önermektedir. Ancak kendilerini hâkim olamayanların ise evlenebileceğini düşünmektedir. Bu rivayetlerden Pavlus'un evlenmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Pavlus diğer taraftan mektuplarında bekâr kalmayı övmekte ve herkesi buna teşvik de etmektedir.³⁷⁸ Dolayısıyla Pavlus'un mektuplarındaki ifadelere aykırı olarak evlendiğine yönelik rivayetlerin gerçekliği yoktur. Burada Hıristiyanlığın örnek ve önderi olarak görülen Pavlus'un, evlilik konusunda da örnek bir yaşama sahip olduğunu ortaya koyma çabası yattığı bariz bir şekilde görülmektedir.³⁷⁹

Hengel de Pavlus'un evliliği konusunda bir yorum yapmaz ve onun Pavlus'un evliliğiyle alakalı geniş bir araştırması yoktur. Hengel sadece bu konuda şu yorumu yapar ve Pavlus'un evlilik konusundaki şu görüşünü paylaşır. "Pavlus insanların evlenmesine karşı değildir. Ancak misyonerlik yapan Hıristiyanların bekâr kalmasının bir avantaj olduğunu savunur. Çünkü evliliğin ve çocukların misyon yolculuklarında yük olduğunu iddia eder."³⁸⁰ Pavlus sonuçta evlenmenin yasak olmadığını, bu düşüncesinin sadece kendi tavsiyesi olduğunu söyler. Sonuç olarak, elimizdeki mevcut kaynakların verdiği bilgilere göre biz, Pavlus'un evlenmediği kanaatindeyiz.

Pavlus meslek olarak deri işlemeciliği yapmıştır.³⁸¹ Hengel'e göre kimi tarihçiler Pavlus'u bir fabrika sahibinin oğlu, kimileri çok varlıklı bir aileye mensup biri, kimileri ise tanınmış bir sanatkâr olarak anlatır. Hengel'e göre Pavlus gerçekten sürgün edilen bir ailenin evladı ise, bu tahminleri bir kenara bırakmamak gerekir. Ona göre Pavlus havari olarak hayatına koymuş olduğu dönüm noktası ile ailesi, sahip olduğu meslek olmasına birçok sorun yaşamıştır. Havari olarak atanması sonrası bu kutsal görevi inşa edebilmek için dünyevi varlığından da vazgeçmiştir.³⁸² Kısaca Pavlus Şam vizyonu sonrası misyon görevine başlayınca onun mesleği de ikinci planda kalmıştır.

Hengel'e göre kendi mesleğinin yanında Yunan ve Yahudilik ilmi üzere bilgili olduğu için Pavlus, sıradan bir işçi değildi. Kendisi ya az varlıklı küçük

³⁷⁸ Korintlilere Mektup II, 7:8-9.

³⁷⁹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 38-39.

³⁸⁰ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 184-185.

³⁸¹ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 208-209.

³⁸² Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 209.

burjuva yani Hıristiyanlığın kuruculuğuna ve yayılmasına büyük önem veren sınıfa, ya da zengin olup da hürriyetini satın alan aileler sınıfına aittir. Mesela uğraştığı mesleğinin öğrenilmesi için de biraz mal varlığına ihtiyacı vardı. Yoksa o dönemde bu mesleği öğrenmesi oldukça zordu.³⁸³

Luka'nın verdiği bilgilere göre Pavlus, hem mesleğini, hem de kutsal görevini beraber yürütmüştür.³⁸⁴ O dönemdeki hahamlar dahi II. yüzyıldan itibaren bu yöntem ile hem kutsal görevlerini yerine getirmiş hem de geçimlerini kendileri sağlamıştır. Böylelikle din adamları emekleriyle kazanarak ekonomik bağımsızlık elde etmişlerdir. Öğrencilerden para almak zorunda kalmayarak topluma kendilerini daha çabuk kabul ettirmiş ve sevdirmişlerdir. R.F.Hock'un verdiği bilgilere göre Pavlus, mesleğini iki üç sene içerisinde babasından öğrenmiştir. Ama kendisinin bu mesleği kutsal görevi inşa ederken öğrendiği de tahmin edilebilir. Yine Pavlus Hengel'e göre mesleğini icra ederken 13-15 yaşlarında ticareti de babasından öğrenmiştir.³⁸⁵

Mesleğinde oldukça becerikli olarak anlatılan Pavlus'un birkaç parça eşya ile çalışabildiği söylenmektedir. Yoğunlaştığı malzemeler daha çok savaşlarda korunma amaçlı işlenen keçi derileri, çadır bezi ve Tarsus'a özel olan gömlek kumaşlarıdır. Hengel Pavlus'un ticarete oldukça başarılı olduğunu ve bu konuda sanatkâr olarak iyi işler çıkardığını düşünür. Ona, üretim yapmak için bazı kesici aletler, iğneler ve iş yapacağı büyük bir masa yeterliydi. İşte bu yüzden misyonerlik faaliyetlerini sürdürürken aynı zamanda seyyar olarak sanatını icra ederdi. Hengel Pavlus'un bir "Çadırcı" olarak öncelikle deri işinde çalıştığını ileri sürer. Bununla birlikte askeri amaçlara uygun ürünlerin yanında, binaları yağmur ve rüzgârdan koruyacak malzemeler, denizciler için de kıyafetler üretiyordu. Bu ürünleri üretmek için bazen Kilikya keçisi kılından da istifade ediyordu. Deriden ürettiği çadırları Roma imparatorluğu ordusuna veriyordu. Hengel çadır ustası olarak Pavlus'un bu mesleğinin basit görülmemesi gerektiğine dikkat çeker. Çünkü bu üretilen malzemelerin birçok işlerde kullanıldığını, Pavlus'un sadece bir hayvan eğeri üreten basit bir usta olmadığını ifade eder.³⁸⁶ Böylece bu mesleği sayesinde Pavlus ekonomik bağımsızlık elde ederdi. Bu durum Pavlus için büyük bir avantajdı. Havari

³⁸³ Martin Hengel, *Der vorchristliche Paulus*, s. 209-210.

³⁸⁴ Elçilerin İşleri, 18:3.

³⁸⁵ Martin Hengel, *Der vorchristliche Paulus*, s. 209-211.

³⁸⁶ Martin Hengel, *Der vorchristliche Paulus*, s. 210-212.

Petrus'a karşı en büyük avantajlardan birinin de Pavlus'un ekonomik bağımsızlığı olduğu söylenebilir.

Pavlus hangi eğitimden geçti? Ne tür eğitimleri aldı? Nerelerde eğitim gördü? Yahudi kökenli olduğu için öncelikle Yahudi okullarında eğitim aldı. Bu sayede kutsal metinler üzerinde bilgi sahibi oldu. Pavlus, ilk eğitimini Tarsus'ta tamamlamasının ardından Kudüs'te Yahudi okuluna gönderildi. Böylece Eski Ahit ile alakalı metinler konusunda iyi bir bilgi birikimine sahip oldu.³⁸⁷ Kudüs'te aldığı eğitim sebebiyle burada, Yahudi kültürünün yanında Yunan-Grek kültürünü de az yâda çok öğrenmesi gerekir. Çünkü o dönemde bu bölgede Yunan kültürünün baskın bir ağırlığı vardı. Yunan kültürü deyince Yunan felsefesinden bahsetmemek tabiki olmaz. Pavlus derin düşünen bir yapıya sahipti. Doğuştan getirdiği zeka ve yeteneklerini eğitimle de geliştirmişti. Diğer havariler ancak Filistin içinde tebliğ yapabilecek bilgiye sahip, eğitim görmemiş olmasına rağmen, o dönemin tüm eğitim imkânlarından yararlanmıştı.³⁸⁸

Hengel, diğer rivayetlerden farklı olarak Pavlus'un o günün şartlarında yüksek sayılabilecek kaliteli bir eğitimden geçtiğini düşünür. Burada Hengel, Pavlus'un sosyal kökenine işaret ederek, hem Yahudi hem de Yunan eğitiminin avantajlarını kullanarak eğitimini tamamladığını iddia eder. Hengel özellikle antik dönemde Yunan eğitiminin çok değerli olduğunu iddia eder. Bu eğitimini alırken maddi olarak devlet desteğinin yanında kendi aile katkılarıyla Yunan gramer öğretmeninden özel dersler de almıştır. Hengel, Pavlus'un ailesinin özel ders ücretini verebilecek kadar orta sınıf küçük bir burjuva sınıfına ait olduğunun bilinmesinin gerektiğini de düşünür.³⁸⁹ Böylece Pavlus Tarsus'ta doğu, batı ve sonradan da Kudüs ve çevresinde bulunan (Mısır, Babil) kültürü tanımıştır. Yeni dini inancını oluştururken bu kültürlerin etkileri bariz bir şekilde kendisinde ortaya çıkmıştır. Zira Pavlus'un, Hıristiyanlığın mimarı olarak misyon faaliyetlerinde başarılı olmasının sebeplerinden biri de, o dönemin zengin kültürüne sahip olmasıydı.

Hengel Pavlus'un eğitimiyle alakalı Luka'nın vermiş olduğu rivayetlere göre, şu yorumları yapar. Pavlus Tarsus'tan sonra eğitimini Kudüs'te tamamlamıştır. O Yunan dili ve edebiyatına vakıf idi. Kudüs Yahudilik için bir merkezdi ve Pavlus

³⁸⁷ Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 65.

³⁸⁸ Fuat Aydın, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, s. 67.

³⁸⁹ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 212-216.

burada Yahudilik üzerine derin bilgiler elde etmiştir.³⁹⁰ Hengel Pavlus'un Kudüs'te eğitimini tamamladığında, Yahudi âlimi olarak telakki edildiğini de söyler.³⁹¹ Bize göre, Pavlus'un eğitimi üzerine, şu yorumu yapmamız mantıksız olmaz. Pavlus gördüğü eğitim esnasında, eğitimin tüm imkân ve avantajlarını kullanmıştır. Hem Yahudi kökenli olması hem de ailesinin kendisine bu konuda maddi ve manevi desteği sağlaması, onun kaliteli ve seçkin bir eğitim almasını sağlamıştır. Bu eğitiminin, ileride yapacağı misyon faaliyetlerine büyük katkıları olmuştur. Özellikle rakibi sayılan havari Petrus'a karşı avantajlı bir konuma geçmiştir. Zira Pavlus'un hitabetinin paganistler üzerindeki etkisinde, aldığı eğitimin rolü küçümsenemez.

Pavlus'un yetişmesi esnasında etkili olan eğitimi, kendisine çok yönlü özellikler kazandırmıştır. Örneğin Pavlus kendisini şöyle tarif etmiştir. "Ben ki; sekizinci günü sünnetli, İsrail cinsinden, Bünyamin soyundan, İbranilerden bir İbrani, Şeriata göre Ferisi, gayrete göre kiliseye eza eden, şeriatte olan salaha göre, kusursuzdum"³⁹² Burada Pavlus kendi özellikleri sayarken zengin bir kültüre sahip olduğunu ifade eder. O tam anlamıyla Yahudi geleneklerine göre yetiştirildiğini de söyler. Düşünce tarzında Yahudiliğin ağır basmasına rağmen, Romalı ismini kullanması, Eski Ahit'in İbraniceden Grekçeye tercümesi olan Septuagint'e müracaat etmesi ve mektuplarını Grekçe yazması gibi özellikler onun bir diaspora Yahudisi olduğunu açıkça ortaya koyar. Pavlus'un Yunancayı iyi anlaması ve kullanması onun Helenistik kültüre de vukufiyetini gösterir. Zaten iyi bir Yunanca eğitimi aldığıнын işaretlerini sık sık kendi mektuplarında görülür.³⁹³ Hengel, Pavlus'un konumuna vurgu yapmak amacıyla, onun sadece entellectüel dini bir figür değil, diğer insani ve ahlaki özellikleriyle, zamanının öncü olma özelliğine sahip bir lideri olduğunu ileri sürer.³⁹⁴ Pavlus Hristiyan olduktan sonra misyonerlik faaliyetlerine başladığı andan itibaren, aldığı eğitiminin de katkısıyla, sahip olduğu bütün altyapısını hem mektuplarına hem de davranış tarzına yansıtmıştır. Bu özelliklerini mektuplarında bariz bir şekilde görmek mümkündür.

³⁹⁰ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 71, Calwer Verlag, Stuttgart, 1979.

³⁹¹ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 72.

³⁹² Filipelilere Mektup, 3:5.

³⁹³ Fuat Aydın, *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*, s. 75-76.

³⁹⁴ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 212-214.

3.2. Martin Hengel'e Göre Hıristiyanlık Öncesi Pavlus

Tarsus'ta doğup büyüyen Pavlus, ilk eğitimini burada tamamlamıştır. Daha sonra ailesinin desteğiyle eğitimine devam etmek için Kudüs'e gitmiştir. Onun Kudüs'te bulunduğunu ve burada eğitim gördüğünü İncil yazarı Luka'dan öğrenmekteyiz. Bu konuda en geniş bilgiyi Luka verir. Yalnız Luka'nın verdiği bu bilgilerin bir kısmı bazı Hıristiyan yazarlar tarafından eleştirilmiştir.

Pavlus'un, ailesi tarafından eğitiminin sürmesi için Kudüs'e gönderildiği kabul edilir.³⁹⁵ Hıristiyan yazar Pollock, onun miladi 14'te Kudüs'e yüksek eğitim için gönderildiğini ve orada 5 yıl süreyle Hiller'in torunu Gamaliel³⁹⁶'in dizinin dibinde eğitim gördüğünü iddia eder.³⁹⁷ Hengel, Pavlus'un Kudüs'teki eğitimi hakkında W.C.van Unnik'e dayanarak ve onun görüşünü önemseyerek, Pavlus'un hahamlık eğitimini Kudüs'te aldığını söyler. Hengel, Pavlus'un daha küçükken ailesiyle birlikte Tarsus'tan Kudüs'e geri döndüklerini de ihtimal dâhilinde görür. Ona göre Pavlus hem ailesinin yanında, hem de toplum içerisinde Eski Ahit'i öğrenmiştir. Yahudilik ve Yunanca eğitimini ise Kudüs'te tamamlamıştır. Edebiyat sanatına bir hayli önem vererek kendisini bu alanda geliştirmiştir. Özellikle Gamaliel okulunda Ferisilik üzerine eğitimini daha da geliştirmiştir.³⁹⁸

Hengel, Pavlus'un ana dilinin Aramice olduğunu iddia eder. Yahudiliğe bağlı bir Yunan okulunda da edebiyat eğitimi aldığı tahmininde bulunur. Onun yazdıklarına göre de bu eğitiminin dini terimlere ağırlık veren bir eğitim okulu olduğunu söyler. Yalnız Hengel, Yunan edebiyatına bağlı bir okula gidip gitmediği konusunda kesin bilgi olmadığı için bu eğitimini, sadece ihtimal dâhilinde görür.³⁹⁹

Pavlus'un Kudüs'te eğitim aldığı rivayetini özellikle Luka'da bulmaktayız. "Gamaliel'in ayakları dibinde bu şehir Kudüs'de yetiştirildim."⁴⁰⁰ Gamaliel Luka'ya

³⁹⁵ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 34.

³⁹⁶ Gamaliel: Hıristiyanlık öncesi Kudüs'te Pavlus'un hocası olan ünlü Yahudi rabay. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 175.

³⁹⁷ Pollock Jackson, *The Apostle: A Life of St Paul*, Oxford Lion Publ. Plc. 1969, s. 6.

³⁹⁸ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 217.

³⁹⁹ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 217-218.

⁴⁰⁰ Elçilerin İşleri, 22:3.

göre saygın bir Ferisi alimidir.⁴⁰¹ Pavlus'un eğitimi burada 4-5 yıl sürer. Kudüs'te aldığı eğitimin onu önemli bir yere getirdiğini Luka'dan öğrenmekteyiz.⁴⁰²

Hengel de, Pavlus'un eğitimiyle alakalı bilgilerin, ana kaynağının Luka olduğunu kabul eder. Luka, rivayetlerinde biraz Pavlus yanlısıdır. Mesala Luka Pavlus'u bir havari emrine vermemiş onu müstakil bir havari gibi görmüştür. Luka'ya göre, Şam vizyonu nedeniyle Pavlus 13. havari'dir. Hengel de Luka'nın bu rivayetini isabetli görerek, Pavlus'un İsa Mesih tarafından görevlendirilen 13. havari olduğunu iddia eder. Hengel, aynı zamanda Luka'nın zaman zaman kritiğini yapsa da, Luka'yı önemser ve onun rivayetlerine güvendiğini söyler. Yine o, Luka'nın Hıristiyanlık için tarihi rivayetlerde bazı boşlukları doldurduğu için değerli olduğunu da yine zaman zaman dile getirir.⁴⁰³

Luka'ya göre Pavlus, Kudüs'te Hıristiyanlara karşı alınan kararlara destek olur. Onlara karşı yapılan infazlar Pavlus tarafından takip edilir. Pavlus, İstefan'ın yargılanmasını izlemiş ve onun için verilen taşlanarak öldürülmesi kararına olumlu bakmıştır. İsa'nın taraftarı olan ve birçok mucizeler yaptığı iddia edilen İstefan Yahudilerce kentten dışarı çıkarılıp dövülmüş ve taş yağmuruna tutulmuştur. Bu dönemde daha genç olan Pavlus, olan biteni ilgiyle izlemektedir. O ölüm esnasında "Rab İsa, canımı al"⁴⁰⁴ diye inleyen İstefan'ın feryadını işitmektedir.⁴⁰⁵ Bu rivayet ile Pavlus'un Şam vizyonu sonrası konumuna baktığımızda bir değişim göze çarpar. Burada değişim derken onun önceden İsa düşmanı iken sonradan onun elçisi olması anlaşılmalıdır. Bu durum ilerleyen zamanlarda Pavlus için hep problem oluşturmuştur.

Pavlus, Hıristiyanlık öncesi döneminde İsa'yı görmüş müdür? Görmemiş midir? Şimdi bu soruya cevap aramaya çalışırken, burada Pavlus'un İsa'yı görüp görmediği ve İsa'nın öğretisi hakkında bilgi sahibi olup olmadığı hakkında kısaca açıklama yapmak yerinde olacaktır.

⁴⁰¹ Elçilerin İşleri, 5:34.

⁴⁰² Elçilerin İşleri, 26:10.

⁴⁰³ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 75.

⁴⁰⁴ Elçilerin İşleri, 7:59.

⁴⁰⁵ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 37-38.

Pavlus'un kendi mektuplarına bakılırsa, Pavlus'un yaşarken tarihsel İsa'yı görmediği anlaşılmaktadır.⁴⁰⁶ Görmeden tanımış olmasının dostluk mahiyetinde değil düşmanlık bağlamında olması daha mantıklı bir iddia olur. Eğer Pavlus tarihsel İsa ile bir irtibat kurmuşsa, bu bağlantı yakın bir ilişki değil, düşmanlık kapsamında olmuştur.⁴⁰⁷ Hengel bu konuda bir görüş belirtmemiş ve herhangi bir yorum yapmamıştır. Zaten Pavlus, bizzat kendi ifadesinde tarihsel İsa'yı görmediğini ve tanımadığını âdeta itiraf eder gibidir: "Biz Mesih'i bedene göre tanısak bile, artık onu böylece tanımıyoruz."⁴⁰⁸ Zaten Pavlus genel olarak tarihsel İsa ile pek ilgilenmez. O daha çok, Şam vizyonunda iddia ettiği gibi ilham kaynağı, Rab olarak gördüğü ve Mesih olarak nitelendirdiği İsa ile ilgilenir.⁴⁰⁹

Pavlus'un İsa'nın havarileri ile tanışmaması ve havarilerin de Pavlus'u tanımaması dolayısıyla buradan Pavlus'un tarihsel İsa'yı hiç görmediği anlamı da rahatlıkla çıkarılabilir. Zira Pavlus tarihsel İsa'yı gördüyse eğer, başta Petrus olmak üzere diğer havarilerin onu Kudüs'e gelişinde onu tanınması gerekirdi. Ama onların Pavlus'u tanımadığını⁴¹⁰ Kudüs konsilindeki rivayetlerden anlamaktayız. Özellikle kendi mektuplarında Şam vizyonu sonrası Kudüs'e Petrus'la tanışmak için gittiğini ve on beş günlük bu ziyareti esnasında diğer havarilerden Yakup dışında hiç kimseyi görmediğini söylemektedir. Onun bu rivayeti, Pavlus'un daha önceden Havari Petrus'u tanımadığına da işaret etmektedir.⁴¹¹ Pavlus'un Petrus'u ziyaret etmesi onunla tanışmasından dolayı değil, Petrus'un meşhur bir havari olmasından kaynaklanır.

Bazı Hıristiyan yazarlar Pavlus'un tarihsel İsa'yı gördüğünü iddia eder. Bu düşüncelerine delil olarak onun İsa hakkındaki bazı anlatımlarını öne sürerler. Ancak bize göre Pavlus'un mektuplarında İsa hakkında yukarıda dile getirdiğimiz bazı alıntılarda bulunması onun tarihsel İsa'yı gördüğü anlamı çıkmaz. Zira Pavlus mektuplarında tarihsel İsa'dan nadiren bahseder. Onun hayatındaki bazı olaylardan ve birkaç sözünden nakiller yapar. Bu durum onun tarihsel İsa'yı daha önceden tanımış olduğuna delil olmaz. Peki o zaman tarihsel İsa ile alakalı rivayetleri Pavlus

⁴⁰⁶ Korintlilere Mektup II, 5:16.

⁴⁰⁷ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 204.

⁴⁰⁸ Korintlilere Mektup II, 5:16.

⁴⁰⁹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 205.

⁴¹⁰ Galatyalılara Mektup, 1:18-19.

⁴¹¹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 205.

nereden aldı? Bize göre tabî ki Tarsus ve Antakya yöresinde yaşayan İsa'yı tanıyan diğer Hıristiyan cemaatlerin sözlü geleneğinden elde etti. Pavlus burada bazı rivayetlerini sanki doğrudan yaşamış gibi anlatır. O bu konudaki rivayetlerinde daha çok tarihsel İsa'nın yaşamına ilişkin olan özellikle İsa'nın eza görmesi, çarmıha gerilmesi ve ölümden sonraki dirilişine yönelik rivayetleri ön plana çıkarmıştır. Sözü edilen bu rivayetlerin, özellikle kendisine ait İsa Mesih anlayışına zemin hazırlamak amacıyla yönelik olduğu düşünülebilir.⁴¹² Bu bağlamda şu sonuca ulaşmak mümkündür. Pavlus'un tarihsel İsa'dan ara sıra rivayetlerde bulunması yaşadığı çevreden elde ettiği duyumlardan ibaret olmalıdır. Bu rivayetler onun İsa'yı gördüğünü ispat etmez. Zira geçmiş tarihte birçok yazar görmediği insanlardan doğrudan rivayetlerde bulunmuştur.

Pavlus tarihsel İsa'yı görmüş ve onunla tanışmış olmayı çok isterdi. Çünkü diğer havarilerin ondan bir üstünlüğü de İsa'yı tanımış olmalarıydı. Bu durum diğer havariler için onun sahip olmadığı bir ayrıcalıktı. Bu sebepten dolayı Pavlus, tarihsel İsa'nın hayatını görmemezlikten gelir.⁴¹³ Onun bu sessizliğinin bir diğer sebebi de tarihsel İsa'ya ilgi duymamasından kaynaklanır. Çünkü onun gayesi ve tebliğinin asıl merkezi, tarihsel İsa değil bilakis Rab İsa Mesih'tir. Zira kendi iddiasına göre Pavlus, İsa Mesih'ten bilgi alır ve her zaman İsa Mesih'le bağlantılı ve iletişim hâlinindedir.

Pavlus Hıristiyanlık öncesi Ferisilik mezhebine bağlı bir Yahudi idi. Yahudilik üzerine eğitim aldığını ve aldığı eğitimle önemli bir konuma geldiğini önceki bölümlerde yazmıştık. O Kudüs'te aldığı eğitimden sonra Tarsus'a geri dönmüştü. Tarsus'ta Yahudilik hakkındaki ilmini daha da geliştirmişti. Eğitiminden dolayı keşfettiği hatiplik özelliği ile verdiği vaazlar halkın dikkatini çekmişti. Pavlus'un zeki olması, kendisine hedef koyarak doğru bildiği yolda ilerlemesi ve elde ettiği konum onu, etrafındaki bazı insanlar tarafından kıskanılır hale getirmiştir.

Pavlus bir süre sonra tekrar Kudüs'e geri döner. Bu dönemde Kudüs'te tarihsel İsa taraftarları ile Yahudiler arasında çeşitli çatışmalar yaşanmaktaydı. Yahudiler, İsa taraftarlarının kendi dinlerine saygısızlık yaptıkları ve zarar verdiklerini bahane ederek İsa taraftarlarına karşı mücadele ediyorlardı. Bu mücadele esnasında Kudüs'te İsa'nın öğretini yaymaya çalışan Stephan, tutuklanır, yargılanır ve öldürülüp kentten dışarıya sürüklenerek çıkartılır. Olaya tanık olanlar elbiselerini

⁴¹² Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 206.

⁴¹³ Fuat Aydın, a.g.e, s. 113.

çıkartıp Stephan'ın cesedini Saul (Pavlus) adlı bir gencin ayakları dibine koydular.⁴¹⁴ Stephan öldürüldükten sonra elbiselerinin Pavlus'un önüne atılması, Pavlus'un o dönemde Yahudiler arasındaki konumunu gösterir. Yine Luka burada, Stephan'ın ölümüne bizzat Pavlus'un onay verdiğini rivayet eder.⁴¹⁵ Bu rivayet kapsamında Pavlus hangi konumuyla Stephan'a ölüm onayı vermiştir. Luka'nın hadiseyi bu şekilde rivayet etmesiyle, Kudüs'te bulunan Pavlus'a önemli bir şahsiyet kazandırma çabası oldukça dikkat çekicidir.

3.3. Martin Hengel'e Göre Şam Vizyonu ve Hıristiyanlığa Geçiş

Pavlus Hıristiyanlığa geçmeden önce İsa taraftarlarına karşı, çok acımasız ve zalimce mücadele eder. Kapı kapı, sokak sokak dolaşarak kadın, yaşlı ve çocuk demeden bütün İsa taraftarlarını toplayıp zindana atıyordu.⁴¹⁶ Pavlus Şam civarındaki İsa taraftarlarını tutuklayıp Kudüs'e getirmekle görevlendirilecek kadar güvenilen bir şahsiyet haline gelmişti.⁴¹⁷ Pavlus bu arada Kudüs'teki başkâhinin yanına giderek, ondan Şam'daki Hıristiyanları da tutuklamak ve Kudüs'e gidip İsa taraftarlarını toplayıp getirmek üzere yetki mektubu ister.⁴¹⁸ Başkâhin yetki mektubunu Pavlus'a verir vermez o vakit kaybetmeden bir grup insanla Şam'a doğru yola çıkar.⁴¹⁹ Pavlus bu Şam yolculuğu esnasında ilginç bir tecrübe yaşar. Hıristiyanlık tarihinde bu olaya Şam vizyonu adı verilir. Şam yolculuğu sırasında Pavlus'un başına gelenler, hem Hıristiyanlık dini mensupları ve hem de dünya tarihi için önemli sonuçlar doğurur.

Şam vizyonu hadisesi Luka'nın yazdığı *Elçilerin İşleri*'nde nasıl anlatılıyor? Pavlus, bu yolculuğunda Şam'a yaklaştığı bir sırada bir öğle vakti birdenbire gökten gelen ve adeta gözleri kör eden bir ışığın çevresini aydınlattığını görür. Işık o kadar güçlüdür ki Pavlus'un gözleri görmez olur. Bunun etkisiyle yere serilen Pavlus'a bir ses "Saul, Saul, bana neden zulmediyorsun?" der. Bunun üzerine Pavlus'un, "Ey efendim, sen kimsin? sorusuna aynı ses "Ben senin zulmettiğin İsa'yım" der.⁴²⁰ Luka

⁴¹⁴ Elçilerin İşleri, 7:58.

⁴¹⁵ Elçilerin İşleri, 8:1.

⁴¹⁶ Elçilerin İşleri, 8:3.

⁴¹⁷ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 39.

⁴¹⁸ Elçilerin İşleri, 9:1-2.

⁴¹⁹ Elçilerin İşleri, 9:2-3.

⁴²⁰ Elçilerin İşleri, 9:3-5, 22:6-9, 26:13-15.

bu olayı *Elçilerin İşleri*'nde üç yerde anlatır. Bunların ilk ikisinde vizyon esnasında İsa, Pavlus'a yalnızca "Haydi kalk ve kente gir, ne yapman gerektiğini sana bildirilecek" der.⁴²¹ Üçüncü rivayette ise İsa, Pavlus'a oldukça uzun bir konuşma yapar:

*"Haydi, ayağa kalk. Seni hizmetimde görevlendirmek için sana göründüm. Hem gördüklerine, hem de kendimle ilgili sana göstereceklerime tanıklık edeceksin. Seni kendi halkının ve öteki ulusların elinden kurtaracağım. Seni, ulusların gözlerini açmak ve onları karanlıktan ışığa, Şeytan'ın hükümranlığından Tanrı'ya döndürmek için gönderiyorum. Öyle ki, bana iman ederek günahların affına kavuşsunlar ve kutsal kılınanların arasında yer alsınlar."*⁴²²

Pavlus ile birlikte bulunan diğer insanlar Luka'nın anlatımına göre, yaşanan bu olaya bir anlam veremez ve çok şaşırır.⁴²³ Göklerden gelen sesi işitiyor fakat kimseyi görmüyorlardı.⁴²⁴ Pavlus yaşadığı hadisenin şokunu atlatınca ayağa kalktı ancak gözleri görmez olmuştu.⁴²⁵ Yanında bulunan grup, Pavlus'a yardım edip Şam'a götürdüler. Fakat burada Pavlus üç gün boyunca ne gördü, ne yedi ve ne de içti.⁴²⁶

Pavlus Şam'a varınca Yahuda'nın evinde konakladı. Evde kaldığı günler sürecinde gözleri açılsın diye dua etti. Pavlus Hananya adlı birisinin gelip gözlerinin üzerine ellerini koyduğunu gördü.⁴²⁷ Pavlus'un dua esnasında gördüğü Hananya adlı adam da Mesih İsa tarafından seçilmiş ve ona Pavlus'u iyileştirmesi için yetki verilmişti.⁴²⁸ Ancak Hananya, Pavlus'un Kudüs'te Hıristiyanlara karşı yaptığı düşmanlıktan haberdardı. Hananya İsa'dan görevi alınca İsa'ya şöyle dedi: "Ya Rab, bu adamın Kudüs'te senin kutsal yaşamlılarına karşı işlediği bunca kötülüğü birçoklarından duydum. Üstelik şu anda senin adına bağlılığıyla bilinenlerin tümünü tutuklaması için başkâhinlerden kendisine yetki verilmiştir."⁴²⁹ Bunun üzerine İsa Hananya'ya şöyle dedi: "Sen oraya git, çünkü o uluslarla krallar ve İsrailoğulları önünde adıma tanıklık etmek için seçilmiş bir alettir. Adıma bağlılığı yüzünden

⁴²¹ Elçilerin İşleri, 9:5, 22:10.

⁴²² Elçilerin İşleri, 26:16-18.

⁴²³ Elçilerin İşleri, 9:7.

⁴²⁴ Elçilerin İşleri, 9:7.

⁴²⁵ Elçilerin İşleri, 9:8.

⁴²⁶ Elçilerin İşleri, 9:9.

⁴²⁷ Elçilerin İşleri, 9:12.

⁴²⁸ Elçilerin İşleri, 9:10-11.

⁴²⁹ Elçilerin İşleri, 9:13-14.

çekeceği işkencelerden tümünü kendisine göstereceğim.”⁴³⁰ Bu emir üzerine Hananya Yahuda'nın evine gitti. Pavlus'la tanıştı ve ona şöyle dedi: “Saul kardeş, yolda gelirken seninle karşılaşan Rab İsa beni gönderdi. Gözlerin görsün ve Kutsal Ruh'la dolasin diye.”⁴³¹ Hananya bu sözlerden sonra Pavlus'un gözlerini mucize göstererek açtı. Pavlus vaftiz edildi. Yeme içmeye başladı ve kendisine geldi.⁴³²

Hengel'e göre Pavlus, Şam vizyonu sonrası yaşadığı tecrübeden dolayı gözlerini Gentile topluluğunun misyoneri olarak açtı. Pavlus kurtuluşun sadece iman yoluyla olduğunu müjdeleyerek misyonuna başladı. Pavlus'un Şam'da başlayan misyonu, pagan dünyasına açılmasıyla birlikte Roma'ya kadar devam etti. Pavlus'un tarihsel İsa'yı görmemesi de onun havari olmasına engel teşkil etmedi. Çünkü havarilik görevini kendisine bizzat İsa Mesih vermiştir.”⁴³³ Bu yorumunu Hengel aynı zamanda Pavlus'un kendi rivayetlerine⁴³⁴ de dayandırır.

Pavlus'un yaşadığını iddia ettiği Şam vizyonu hadisesi, kendisini tamamen değiştirmiştir. Şimdiye kadar yapmış olduğu çalışmalarından ve fikirlerinden dönerek yeni bir yola, kendi iddiasına göre seçilmişlerin yoluna girmiştir. Çünkü Pavlus Şam vizyonu ile kendisinin İsa Mesih tarafından elçi olarak seçildiğini düşünüyordu. Artık Pavlus İsa Mesih tarafından görevlendirilmiş bir havariydi ve elçi olarak Gentile bölgesinde misyon faaliyetlerine başlaması gerekiyordu. Şam vizyonu öncesi kendisini günahkâr olarak gören Pavlus, İsa Mesih'in dünyaya gelmesi ve çarmıha gerilmesiyle -onu vesile ederek- günahlarından kurtulduğuna inanıyordu. Böylece Pavlus yeni aldığı görevle birlikte kendine göre heretik saydığı Hıristiyanlarla da mücadele etmeye başlamıştır.⁴³⁵

Hengel'e göre Pavlus, -Luka'ya dayanarak- bu vizyon esnasında aldığı görev gereği ilk olarak Şam'da misyonuna başlar ve sinagoglarda vaazlar verir. Hengel'e göre bu esnada ilk etapta Şam'da Yunanca konuşulan Yahudi Hıristiyan sinagoglarda tam olarak nasıl davranıldığı bilinmemektedir. Yine ona göre Yahudi Hıristiyan Ananias o dönemde dini bir önderdi ve belki de Ananias Pavlus'un halkla iletişim

⁴³⁰ Elçilerin İşleri, 9:15-16.

⁴³¹ Elçilerin İşleri, 9:17.

⁴³² Elçilerin İşleri, 9:18-19.

⁴³³ Martin Hengel. *Paul between Damascus and Antioch The Unknown Years*, s. 47-48, Westminster John Knox Press. Louisville, Kentucky, 1997.

⁴³⁴ Galatyalılara Mektup, 1:1-4, 11-12.

⁴³⁵ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 73.

kurmasına yardımcı olmuştur.⁴³⁶ Ama Ananias'ın bu çabası yeterli olmamıştır. Bu yüzden Pavlus Şam'da birtakım zorluklarla da mücadele etmiştir.⁴³⁷ Zira ilerleyen zamanda Yahudiler Pavlus'a çok kızdı ve onu öldürmek istediler.⁴³⁸ Hengel burada Yahudilerin Pavlus'un misyonuna ciddi bir şekilde itiraz ettiklerini ve karşı hamleler yaptıklarını düşünür. O bu iddialarını genelde Pavlus'un kendi mektuplarına dayandırır.⁴³⁹ Hengel'e göre Pavlus'un Hıristiyanlık öncesi ve sonrası rolü bağlamında değerlendirildiğinde, onun sinagoglarda verdiği vaazlar bu yüzden Yahudiler arasında bir şaşkınlığa sebep olmuştur.⁴⁴⁰

Pavlus böylece vizyon sonrası misyon faaliyetleri esnasında başta Yahudi din adamlarıyla sık sık tartışmıştır. Hatta öyle ki bir seferinde arkadaşları onu sepetle aşağıya sarkıtarak kaçırmışlardır.⁴⁴¹ Çünkü Yahudiler tüm yolları ve giriş çıkış yerlerini tuttular. Pavlus'un öğrencileri kale duvarından sarkıtarak onu kurtardılar. Yaşanan bu hadiseden sonra Pavlus Şam'dan uzaklaşarak kurtuldu.⁴⁴²

Pavlus'un yaşamında bir dönüm noktası olan Şam vizyonu, genelde Luka tarafından ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Pavlus, *Galatyalılara Mektup* 1:16-17'de bu hadiseye kısaca değinir. Pavlus, İsa Mesih'ten aldığı görev gereği hemen Kudüs'e gitmediğini ve kısa bir süre Arabistan'da kaldıktan sonra Şam'a gittiğini söyler. Bunun dışında Pavlus, *Korintlilere Birinci Mektup* 9:1'de muhaliflerine Rab İsa Mesih'i gördüğünü, *Galatyalılara Mektup* 1:12'de ise öğretilerin kendisine İsa Mesih tarafından açıklandığını iddia eder. Ancak Pavlus'un mektuplarının hiçbirinde, "özel bir görevle Kudüs'ten Şam'a gittiği, Şam yakınlarında vizyon yaşadığı ve ışık içerisinde İsa'nın kendisine hitap ettiği" şeklinde cereyan eden hadiseden bahsedilmez. Kısaca ifade etmek gerekirse Luka, *Elçilerin İşleri*'ndeki şekliyle bu vizyonun ayrıntılı tek kaynağı sayılabilir.⁴⁴³ Luka'nın İncili ve diğer rivayetleri incelendiğinde onun zaten açıkça Pavlus yanlısı olduğu anlaşılır.

⁴³⁶ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 73.

⁴³⁷ Martin Hengel, *Paul between Damascus and AntiochThe Unknown Years*, s. 49-50.

⁴³⁸ Elçilerin İşleri, 26:16-18, 22:15-16.

⁴³⁹ Galatyalılara Mektup, 1:23.

⁴⁴⁰ Martin Hengel, *Paul between Damascus and AntiochThe Unknown Years*, s. 91.

⁴⁴¹ Elçilerin İşleri, 9:25.

⁴⁴² Elçilerin İşleri, 9: 20-25.

⁴⁴³ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 40.

Şam vizyonunu Pavlus, “...Tanrı milletlere müjdelemem için Oğlunu bana/bende göstermeye razı oldu”⁴⁴⁴ şeklinde ifade eder. O bu gaye için seçilişini, Eski Ahit’teki peygamberlerin Tanrı tarafından peygamber olarak çağrılışına benzeyen ifadelerle anlatır. Burada Pavlus, kendisinin İsa Mesih’in mesajını diğer milletlere duyurmak için seçildiği iddiasındadır. Hatta o, kendisinin milletlere elçi olarak seçilmesi ve görevlendirilmesini, ana rahmine kadar dayandırır. Pavlus’a göre bunun güncellik kazanması ise Şam vizyonu ile gerçekleşmiştir.⁴⁴⁵ Bundan sonra Pavlus kendisini aslında, Tanrı’nın İsa aracılığıyla görevlendirilen bir elçisi gibi görür. Böylece o bundan sonraki konumunu ve iddiasını, havariler başta olmak üzere diğer cemaat üyelerine de ispat etmek gayretinde olmuştur.

Miladi 36 yılında Şam vizyonu hadisesinin yaşandığı ileri sürülür.⁴⁴⁶ Şam vizyonu ile birlikte Pavlus’un ileride Hıristiyanlık olarak adlandırılacak olan dinin mimarı oluşu, onun hayatının dönüm noktası olmuştur. Şam vizyonu onun, dirilen İsa Mesih’le tanışmasıdır. Bu tanışma elçilik iddiasının ana unsurunu oluşturur. Havariliğini sorgulayanlara, “Elçi değil miyim? Rabbimiz İsa’yı görmedim mi?”⁴⁴⁷ diyerek, “havarilik” iddiasının haklılığını ortaya koymaya gayret eder.⁴⁴⁸ Böylece Pavlus, kendisini İsa Mesih’in daimi elçisi olarak değerlendirir. Ölümünden sonra dirilen İsa, onun anlayışında artık Mesih olarak algılanmıştır. Bu olaydan sonra Pavlus’un teolojisinin temel taşlarını oluşturan Mesih doktrini, eskatoloji-apokaliptik anlayışı, kefarete düşüncesi, haç ve diğer unsurların doğuşunda, bu vizyon bir başlangıç olarak kabul edilir.⁴⁴⁹ Böylece Pavlus’un Hıristiyanlığın mimarı olma yolu, Şam vizyonu ile açılmış olur. Yine aynı zamanda Şam vizyonu ile birlikte aslında bugünkü Hıristiyanlığın doğuşu da başlar.

Pavlus, Şam vizyonu ile birlikte tarihsel İsa’ya, farklı bir mana yüklemek suretiyle Hıristiyanlığı Yahudi temelinden uzaklaştırmıştır. Pavlus geliştirdiği bu teolojisi sayesinde Hıristiyanlığı diğer milletlere yani pagan toplumuna açma fırsatını yakalamıştır. Pavlus, Hıristiyanlığa bir hız katmakla beraber, aynı zamanda onu değiştiren, dönüştüren ve ona bir anlayış getiren kişidir. Hıristiyanlık anlayışına göre

⁴⁴⁴ Galatyalılara Mektup, 1:16.

⁴⁴⁵ Fuat Aydın, a.g.e., s. 84.

⁴⁴⁶ Fuat Aydın, a.g.e., s. 85.

⁴⁴⁷ Korintlilere Mektup, I, 9:1.

⁴⁴⁸ Fuat Aydın, a.g.e., s. 85.

⁴⁴⁹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 45.

Pavlus, bu konumu ile Yahudiliği ve onun yasalarını öteleyerek İsa Mesih'in mesajlarını tüm dünyaya açmak suretiyle Hıristiyanlığı bir manada evrensel boyuta taşımıştır.⁴⁵⁰

Şam vizyonu sonrası eski hayatının aksine Pavlus'un yeni bir yol tutmasının ana sebebi nedir? Hıristiyan kaynaklarında iddia edildiği gibi Pavlus'un gerçekten İsa Mesih tarafından elçi seçilmesi ve o doğrultuda hareket etmesi midir? Yoksa kişisel bir sebep mi vardır? Pavlus önceden Hıristiyanlara karşı düşmanca tavır sergilerken nasıl oldu da sonradan Hıristiyan oldu. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Şam vizyonu öncesi İsa'nın taraftarlarına karşı verdiği mücadelesini anlatan rivayetlerini aktarmıştık. Yine onun tarihsel İsa taraftarlarına nasıl düşmanca tavırlar sergilediğini görmüştük. Kendisinin iddiasına göre Pavlus'un düşünce dünyası İsa'yı Şam vizyonunda görmesiyle değişmiştir. Pavlus, İsa'yı Şam vizyonu ile gördüğünü iddia etmiş, böylece, İsa'yı merkeze koyup yeni bir din anlayışı geliştirmiştir. İsa'yı insanüstü bir varlık haline getirip adeta ona "Rab İsa Mesih" diyerek, onu farklı bir boyuta taşımıştır.

Pavlus Şam vizyonu ile yeni bir yola çıkmıştı. Bir hedefi ve gayesi vardı. Başarılı olabilmek için bazı sebeplere dayanmalıydı. Teolojisi ve tebliğinin başarılı olabilmesi için insanlara kendisini kabul ettirmeliydi. Bu yüzden oldukça dikkatli adımlar atmaktaydı. Örneğin Hıristiyanlığa geçerken Pavlus, kendisini Yahudilikten ayrılmış biri olarak telakki etmiyordu. Pagan bölgesine elçi olarak atanmış olan aslı bir Yahudi olarak görüyordu.⁴⁵¹ Bu anlayışından dolayı Pavlus "yabancıların havarisi" olarak adlandırılmıştır.⁴⁵² Pavlus'un kendisi de bizzat, "Tanrı'nın müjdeyi sünnetlilere bildirme işini Petrus'a, sünnetsizlere bildirme işini ise kendisine verildiğini söyler.⁴⁵³ "İnsanlarca ya da insan aracılığıyla değil, ölümden diriltmiş olan İsa Mesih ve Baba Tanrı aracılığıyla Havari olarak atandığını" iddia etmektedir.⁴⁵⁴ Misyonunda başarılı olmak için Pavlus, muhataplarına göre konuşmuştur. Romalıların ortalığı karıştıran bir Yahudi olarak suçlamalarına⁴⁵⁵ karşı,

⁴⁵⁰ Bekir Zakir Çoban, *Yahudilerden Sonra Hıristiyanlardan Önce Hz. İsa*, s. 146.

⁴⁵¹ Fuat Aydın, a.g.e, s. 82.

⁴⁵² Bekir Zakir Çoban, *Yahudilerden Sonra Hıristiyanlardan Önce Hz. İsa*, s. 145.

⁴⁵³ Galatyalılara Mekrup, 2:7.

⁴⁵⁴ Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 26, İsam Yayınları, İstanbul, 2018.

⁴⁵⁵ Elçilerin İşleri, 16:19-22.

kendini Romalı olarak takdim eder.⁴⁵⁶ Yine Yahudi Meclisi üyeleri tarafından sorgulanırken, Ferisi-Saduki sürtüşmesini kullanmak amacıyla, kendisinin Ferisi olduğunu dillendirir. Ayrıca Yahudilere Yahudi'ymiş gibi, paganlara paganmış gibi davrandığını bizzat kendisi dile getirmiştir.⁴⁵⁷

Pavlus'un Şam vizyonu Şam yakınlarında vuku bulur.⁴⁵⁸ Bu hadiseden sonra Pavlus ne yaptı? Onun kendi mektuplarına bakılacak olursa, Pavlus vizyon sonrası önce Hıristiyan oluşunun ardından Arabistan'a gitmiştir. Arabistan derken o dönemde geniş bir coğrafi alanı kapsayan "Nebat krallığı"⁴⁵⁹ anlaşılıyordu. Burada üç yıl kalır.⁴⁶⁰ Daha sonra ise Pavlus üç yıl aradan sonra Şam'a geri döner.⁴⁶¹ Burada misyonuna başlar. Fakat yeni misyonu dolayısıyla özellikle Yahudilerden büyük tepkiler alınca, havari Petrus ile görüşmek için Kudüs'e gitmeye karar verir.⁴⁶²

Pavlus'un Şam vizyonu sonrası Hıristiyan oluşunun akabinde gittiği Arabistan'da ne yaptığı konusu Hıristiyan yazarlarca fazla irdelenmemiştir.⁴⁶³ Pavlus'un Arabistan'da kaldığı yıllar tabii ki, merak konusu olmuştur. Hıristiyan kaynaklarına göre Pavlus'un Hıristiyanlık sonrası hayatının ilk üç yılı, onun hayatının kayıp yılları olarak değerlendirilir. Luka'da Pavlus'un bu yılları hakkında fazla bir bilgi vermez. Tahminlere göre bu üç yıllık inziva döneminde Pavlus, fikirlerinin temellerini atmıştır.⁴⁶⁴

Pavlus Arabistan'da ne yaptı? Arabistan'a niçin gitti? Hengel bu sorularının cevabının tam olarak bilinmediğini söyler. Pavlus'un kendisi hicret ettikten üç yıl sonra Kudüs'e tekrar geldiğini söylüyor. Luka'nın verdiği bilgiye göre, Şam'da birkaç gün kalıyor. Pavlus'un verdiği başka bir bilgiye göre ise, iki üç senelik ömrünü Şam ve çevresinde geçirmiştir. Hengel bu rivayetlerin doğruluğunun mümkün olabileceğini ihtimal dâhilinde görüyor. Pavlus da Şam vizyonu sonrası kendi mektuplarında üç yıldan sonra tekrar Kudüs'e döndüğünü söyler. Pavlus bu üç yıl boyunca ne yaptı? Bu konu henüz tam olarak ne yazık ki aydınlatılamamıştır.

⁴⁵⁶ Elçilerin İşleri, 16: 37.

⁴⁵⁷ Korintlilere Mektup 1, 9:19-22.

⁴⁵⁸ Fuat Aydın, a.g.e, s. 86.

⁴⁵⁹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 46.

⁴⁶⁰ Fuat Aydın, a.g.e, s. 87.

⁴⁶¹ Galatyalılara Mektup, 1:17.

⁴⁶² Galatyalılara Mektup, 1:18.

⁴⁶³ Fuat Aydın, a.g.e, s. 86.

⁴⁶⁴ Fuat Aydın, a.g.e, s. 87.

Hengel, Pavlus'un mektupları ve Luka'nın rivayetleri üzerinden yorumlayarak bu kayıp üç yılı, Pavlus'un Şam ve çevresinde de geçirmiş olabileceği ihtimalinin de göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünmektedir.⁴⁶⁵

Hengel, Şam vizyonu ve Arabistan'daki yıllarının ardından Pavlus'un misyonerlik faaliyetine önce Kudüs'ten başladığını ifade edip ve bu konuda şöyle der: "Pavlus'un misyonerlik kariyeri ilk olarak kutsal şehir olan Kudüs'te başladı. Sonra Şam'a gitmek üzere Kudüs'ten ayrıldı. Şam'a ulaşmadan kısa bir süre önce yolda kendisine Mesih görünerek, müjdecinin habercisi olmaya çağrıldı. Bu vizyondan sonra Şam, Arabistan ve Kudüs arasında adeta bir daire çizerek misyonuna devam etti. Kısaca Şam ve Arabistan bölgesi onun ilk görev alanlarıydı."⁴⁶⁶ Hengel de kökeni ve misyonu itibarıyla Pavlus'u Kudüs'le ilişkilendirir. Pavlus'un misyonunun bu bölgeden başladığını iddia eder. Zira Pavlus'un meşru bir havari olabilmesinin yollarından biri de, aslında Kudüs ile bağlantı kurmasından geçer.

Pavlus miladi 39'da⁴⁶⁷ Hıristiyan cemaatle tanışmak için Kudüs'e gelir. Kısaca o Kudüs'e özellikle Petrus ile tanışmak için gitmiştir.⁴⁶⁸ Kudüs'te yaklaşık 14-15 gün kalır. Burada o sadece İsa'nın havarilerinden Petrus ve Yakub'u gördüğünü bu iki havariden başka kimseyle görüşmediğini söyler.⁴⁶⁹ Luka ise Pavlus'un Kudüs'te kimlerle nasıl görüştüğü konusunda farklı rivayetlerde bulunur. Luka'ya göre Pavlus, Kudüs'te İsa'nın havarileri ile görüşerek onların arasına katılmak arzusundadır. Fakat Petrus dışındaki havariler Pavlus'a pek yakınlık göstermek istemezler. Çünkü bu havariler açıkçası Pavlus'tan biraz çekinmektedir. Barnaba bu konuda diğer havarilerin aksine Pavlus'a Kudüs'te yardımcı olmak ister.⁴⁷⁰ Bu konuda Pavlus ile *Elçilerin İşleri*'ndeki Luka'nın rivayetleri arasında, bariz farklar göze çarpar. *Galatyalılara Mektup*'unda Pavlus Kudüs'te sadece havari Petrus ile Yakub'u gördüğünü söyler. Pavlus burada Barnaba'dan hiç söz etmez. Luka ise Pavlus'un Barnaba vasıtasıyla diğer havarilerle tanıştırıldığı iddiasında

⁴⁶⁵ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 73.

⁴⁶⁶ Martin Hengel, *Der vorchristliche Pavlus*, s. 219-220.

⁴⁶⁷ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 48.

⁴⁶⁸ Galatyalılara Mektup, 1:18

⁴⁶⁹ Galatyalılara Mektup, 1:18-19.

⁴⁷⁰ Elçilerin İşleri, 9: 26-28.

bulunmuştur.⁴⁷¹ Bu iki farklı rivayetin aynı zemine oturmaması bizi biraz şüpheye düşürmektedir.

Pavlus'un Şam'dan sonra Kudüs'e gidişi hakkındaki yorumları Hengel de değerlendirir. Ona göre Pavlus, Şam'da bulunduğu dönemde Yahudi bir din adamı gibi davranmadı. Pavlus burada Şam'lı bir Yahudi gibi davranabilirdi. Fakat öyle yapmadı. Açık açık yeni fikirlerini ortaya koydu. Yahudilerin hoşuna gitmeyen bu fikirleri sebebiyle mecburiyetten dolayı Şam'dan kaçarak ayrıldı. Çünkü Yahudiler ona zarar verebilirdi. Bu kaçıştan sonra Petrus'a ulaşmak için Kudüs'e gitti. Hengel, "Pavlus neden Kudüs'e gitti? sorusuna Petrus'tan referans almak için"⁴⁷² cevabını verir. Ona göre Pavlus Helenist ve pagan misyonerliğinin ilk başlangıçta istediği gibi başarılı bir şekilde ilerlemeyişinden dolayı bir çıkış yolu bulmak için Kudüs'e gitmiştir. Diğer bir sebebi de Kudüs'teki sinagoglarda onun kendi misyonunu yayma düşüncesidir.⁴⁷³

Hengel, Pavlus'un Kudüs ziyareti konusunda Luka'ya ve Pavlus'un mektuplarına dayanarak kendi görüşünü ortaya koyar. Pavlus'un burada iki hafta kaldığını, diğer havarilerle tanışmasının olup olmadığının bilinmediğini ama onun, sadece havarilerden Yakup ve özellikle Petrus ile beraber bu vakti daha çok geçirdiğinin kesin olduğunu iddia eder.⁴⁷⁴

Hengel burada Pavlus'un Kudüs'e yaptığı ziyaretinde iki hafta boyunca sadece Petrus'un konuğu olmasına dikkat çeker. Pavlus ile Petrus'un 15 gün boyunca baş başa görüşmüş olmasını manidar bulur. Ona göre Kudüs'te ortaya çıkan bu misafirperverlik, Hıristiyanlığın ilk yıllarından beri, hem Hıristiyan toplumlarının uyumu, hem de misyonerlik faaliyetlerinin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için önemli bir erdem olmuştur. Zira kimin tarafından yazıldığı belli olmayan tarihsel metin Didache'ye göre Hıristiyan gezginler misafirlikte 2 veya 3 günden daha fazla kalamazlardı. Eğer kalma durumu söz konusu olursa karşılığında çalışmaları gerekirdi. Bu durumun istisnası sadece gerçek elçilerdi. Bu elçiler misafirlikte para

⁴⁷¹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 49.

⁴⁷² Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 73-74.

⁴⁷³ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 74.

⁴⁷⁴ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 96.

veya hediye isterlerse de dikkate alınmazdı.⁴⁷⁵ Bu yüzden Hengel, Pavlus'un Petrus'u 15 günlük ziyaretini ilginç ve o döneme göre uzun süreli ve değerli bulur.

Hengel'e göre bu ziyaret, oluşum aşamasındaki kiliselerin sorunlarından ziyade öncelikle Petrus ve Pavlus'un kendi kişisel misyon sorunlarındaki problemleri aşma ve çözüme kavuşturma çabasıdır. Yani Petrus, öncelikle Pavlus'u kendi kişisel çıkarı için misafir olarak ağırlamıştır. Pavlus'un durumu dikkate alındığında, bu ilgi daha da açıktır. Zira o dönemde Pavlus'un Petrus'a daha çok ihtiyacı vardı. Ona göre aksi takdirde Pavlus, Kudüs'e gelmezdi. Aynı zamanda Pavlus, bu ziyaretini inzivaya çekilme olarak da değerlendirmiştir.⁴⁷⁶

Hengel'e göre Pavlus'un Hıristiyanlık öncesi hayatındaki etkinliği ile Şam vizyonundan sonra Arabistan yılları arasında bir karşılaştırma yapıldığında, Kudüs'te Petrus ile geçen iki haftalık beraberlik, tezat teşkil eder. Bu tezat Pavlus'un kendi havariliğine yönelik mutlak bağımsızlık arayışı anlamına gelir. Örneğin Pavlus'un önceden Hıristiyan topluluklara düşmanlık yapan birisi olduğunu Petrus pekâlâ biliyordu ve Pavlus'u sadece *Galatyalılara Mektup* 1:2 den tanııyordu. O aynı zamanda Yahudilerin ve liderlerinin tarafsız olmalarına mani olan ve ayrıca Pavlus'un İsa taraftarlarına yaptığı zulmü de biliyordu. Pavlus da Petrus hakkında yeterli ön bilgiye sahipti. Açıkçası her ikisi de birbirlerinin konumundan ve öneminden haberdardı. Aksi takdirde birbirlerinin yüzüne bakmazlardı. Kudüs'teki bu iki haftalık süre hem güven temeline dayalı bir ilişki tesis etmek, hem de her iki taraf için önyargıların ortadan kaldırılması için iyi bir fırsattı. Kısacası bu ziyaret, sadece kişisel sorunları çözme ve -yarım günlük bir nezaket ziyareti değil- aynı zamanda ilk Hıristiyan toplumlarının gelişmesi için gerçek bir karşılaşma ve değerlendirmedir. Hengel'e göre bu iki şahsiyetin unutulmaz 15 günü beraber geçirmesi, hem birbirlerini yakından tanımaları hem de birbirlerinden çok şey öğrendikleri sonucu, göz ardı edilmemedir.⁴⁷⁷

Hengel'e göre Kudüs'te gerçekleşen bu ziyaret esnasında Pavlus ile Petrus arasında geçen pazarlıklar ve konuşmalar ise bir sır olarak kalmıştır. Hıristiyanlığın bu iki mimarı aralarında çok ciddi konuları konuşmuş ve tartışmışlardır. Pavlus bu

⁴⁷⁵ Martin Hengel. *Paul between Damascus and Antioch The Unknown Years*, s. 144-145.

⁴⁷⁶ Martin Hengel. *Paul between Damascus and Antioch The Unknown Years*, s. 145.

⁴⁷⁷ Martin Hengel. *Paul between Damascus and Antioch The Unknown Years*, s. 145-148.

esnada Petrus'a ait İsa geleneğini anlamaya çalışmıştır. Petrus ise Pavlus'tan Yunanca konuşulan kiliseler hakkında bilgiler edinmiştir. Pavlus daha sonra mektuplarında Petrus'u genelde Kephas olarak anar. Havari Yakup'ta Pavlus'un mektuplarında geçer fakat Petrus, Pavlus'un öncelikli muhatabı olmaya devam etmiştir. Çünkü Pavlus bu sürede Petrus'tan oldukça etkilenmiş ve yararlanmış. Hengel'e göre Luka'nın bu konudaki rivayetleri biraz Pavlus yanlısı olmuş ve o Pavlus'u diğer havarilerin emrine vermek ve havari olmayarak ikincil sayılan bir konuma düşürmek istememiştir. Zira Luka Şam vizyonu sonrası Pavlus'u 13. havari olarak görür. Bu durum onun gözünde Pavlus'u diğer havarilerle eşit konuma getirir.⁴⁷⁸

Luka rivayetlerinde, Pavlus'un 15 günlük Kudüs ziyaretini verimli ve başarılı bir mücadele şeklinde aktarır. O Pavlus'un, canı pahasına Yahudilerle mücadele ettiğini ve İsa'nın mesajlarını anlatmaktan çekinmediğini iddia eder.⁴⁷⁹ Luka'nın rivayetlerini doğru kabul ettiğimizde şu sonuca varabiliriz. Kanaatimize göre, Pavlus için o dönemde Kudüs'te tanınmak ve kabul görmek önemliydi. Çünkü Kudüs Yahudiliğin ve yeni oluşan Hıristiyanlığın merkezi sayılırdı. Bir de İsa'nın havarileriyle yakından tanışmak için gittiği Kudüs'te kendisini kanıtlamak zorundaydı. Zira havariler ona açıkça mesafe koymuşlardı. Pavlus burada gerçek ve samimi bir Hıristiyan olduğunu ispat etmek zorundaydı.

Hengel'e göre Şam vizyonu sonrası Kudüs'e giden Pavlus'un burada misyonerlik yaptığına dair çeşitli ipuçları vardır. *Romalılara Mektup* 1, 1:16-19 ve *Korintlilere Mektup* 1, 9:20 ye göre Pavlus sadece Gentile değil aynı zamanda Yahudileri de kazanmak gerektiğini düşünüyordu. Ona göre Pavlus Kudüs'ten Roma'ya kadar Hıristiyanlığı yaymaya çalışmıştır. Bu yüzden Pavlus mektuplarında Kudüs'deki misyonerlik faaliyetlerini de yazmıştır. Şam'da bulunan "enkyklö" adındaki eser Arabistan ve Kudüs'deki Pavlus'un etkisini dile getirmektedir.⁴⁸⁰ Öyleyse Şam vizyonu sonrası Kudüs ve Şam çevreleri, Pavlus'un ilk misyonuna başladığı bölgeler olduğu söylenebilir.

⁴⁷⁸ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 74-75.

⁴⁷⁹ Elçilerin İşleri, 9:28-30.

⁴⁸⁰ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 75.

Hengel'e göre Pavlus misyonunun ilk yıllarında Kudüs'teki Yahudi vatandaşlarına olan sevgisinden dolayı⁴⁸¹ onları Yahudiliğin yeni yorumu olan Hıristiyanlığa davet ederek büyük bir özveride bulunmuştur. O, asıl görevi olan Gentile misyonuna zarar vermeden bunu gerçekleştirmek istemiştir. Fakat Pavlus başlangıçta sayılı kişilerin inanmasına rağmen Yahudi kökenli Hıristiyanlardan pek rağbet görmemiştir.⁴⁸² O *Korintlilere Birinci Mektup* 2:20 da Kudüs misyonu hakkında büyük bir hayal kırıklığına uğradığını yazar. Burada Yahudilerden çok, sinagog çevrelerinde yetişen Tanrıdan korkanlar (Gottesfürchtige) kendisine inanmıştır. Ama Yahudilere göre Tanrıdan korkanlar hala dini bütün kişiler değildir. Pavlus'un çabalarıyla Hıristiyanlığa geçişte Tanrıdan korkan insanların sayısı Şam'da artmış ve burada etkili olmuşlardır. Yahudi kökenli Hıristiyanlar ise Kudüs'ten sonra daha çok Antakya'da güçlü hale gelmiştir.⁴⁸³

Luka, Şam vizyonu sonrası Pavlus'un başka vizyonlarda gördüğünü iddia eder.⁴⁸⁴ Bu vizyona göre İsa Mesih, artık Pavlus'un Kudüs'ü terk etmesini ister. Çünkü Kudüs'teki halkın Pavlus'un misyonunu kabul etmesi söz konusu değildir.⁴⁸⁵ Bir rivayete göre Pavlus, Kudüs'te 15 gün kaldıktan sonra, buradan ayrılır. Suriye ve Kilikya bölgesine gider.⁴⁸⁶ Tarsus'ta bir süre kalan Pavlus, Barnaba tarafından Antakya'ya getirilir⁴⁸⁷ ve misyonerlik faaliyetine başlarlar. Aynı zaman diliminde Antakya başta olmak üzere Fenike ve Kıbrıs'ta da Yahudi kökenli Hıristiyan birkaç kişi Kudüs'ten gelip, misyonerlik faaliyetlerine başlamışlardır.⁴⁸⁸ Barnaba Pavlus'la birlikte cemaati eğitmeye başlar. Belli bir zaman sonra Pavlus Antakya'da etkin rol oynayarak belirli bir konuma ulaşır. Yaklaşık bir yıl⁴⁸⁹ Barnaba ile Pavlus Antakya'da uyumlu ve verimli bir şekilde çalışır. Bu dönemde Barnaba hem Kudüs hem de Pavlus taraftarları arasında artık önemli bir konuma sahiptir.⁴⁹⁰ Barnaba, bu iki cemaat arasındaki iletişimi sağlar. Barnaba'nın Pavlus'un yaşamındaki önemli rolü sonraları da devam etmiş ve Pavlus daha sonraları ondan hep olumlu bir şekilde

⁴⁸¹ Romalılara Mektup, 11:14.

⁴⁸² Romalılara Mektup, 10:21.

⁴⁸³ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 76.

⁴⁸⁴ Elçilerin İşleri, 9:30.

⁴⁸⁵ Elçilerin İşleri, 22:17-21.

⁴⁸⁶ Galatyalılara Mektup, 1:21.

⁴⁸⁷ Elçilerin İşleri, 11: 25-26.

⁴⁸⁸ Elçilerin İşleri, 11: 19.

⁴⁸⁹ Elçilerin İşleri, 11: 19.

⁴⁹⁰ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 52.

bahsetmiştir. Daha sonraki yıllarda Pavlus, Barnaba ile olan beraberliğini ondan ayrıldığı an olan ikinci misyon hareketine kadar devam ettirir.⁴⁹¹

Hengel'in yorumuna göre ise Pavlus, Kudüs ziyareti ve oradaki misyonu sonrası Tarsus'a geri döner. O burada etkin ve başarılı misyonerlik çalışmaları yapar. Misyonerlik ile ilgili ilk deneyimlerini, Kudüs sonrası Tarsus'ta yaşar. O dönemde Pavlus sayesinde ilk Hıristiyanlık teşkilatı Tarsus'ta kurulmuştur. Pavlus'un burada ne kadar başarılı olduğu tam olarak bilinmemektedir. Çünkü bu bilgiler sadece Luka'dan gelmektedir. Pavlus Tarsus'ta artık misyonunu tamamladığını düşününce ve Barnaba'nın da davetinin etkisiyle Antakya'ya geçer. Böylece bugünkü Hıristiyanlığın ilk temelleri, Kudüs dışında, önce Tarsus'ta sonra Antakya'da atılmıştır.⁴⁹²

Hengel'e göre Pavlus, Tarsus'ta bir müddet kaldıktan sonra Barnaba tarafından bizzat Tarsus'tan alınıp Antakya'ya getirilir. Pavlus, Barnaba tarafında Tarsus'tan alınıp Antakya'ya getirilmesiyle Şam vizyonundan sonra hayatında yeni bir dönüm noktası daha yaşamıştır. Bu dönemdeki misyonerlik tecrübesinde o, kendisini oldukça geliştirmiştir. Adeta çıracılık dönemi bitmiş kalfalık dönemine geçiş yapmıştır. Zira Antakya'da yaptığı çalışmalar bunu kanıtlamaktadır. Pavlus Antakya'da misyonerlik faaliyetlerini çok daha iyi öğrenmiş ve geliştirmiştir. Özellikle Antakya ve Şam çevresinde etkin olan "Kerygmas" adlı Yunanca konuşulan Yahudi kökenli Hıristiyan teşkilatlarında etkili misyonu gözden kaçırmamaktadır. Çünkü Pavlus bu yörenin kültürüne, Yahudi geleneklerine ve Yunancanın inceliklerine hâkim bir misyonerdi. Bu dönem iki ile dört yıl arası sürmüştür.⁴⁹³

3.4. Martin Hengel'e Göre Pavlus'un Kilise Anlayışı

Bu başlık altında özellikle Hengel'e göre, Pavlus'un misyonerlik faaliyetlerinde bulunurken gerek kendi mektuplarında, gerekse İnciller ve kendisini takip eden cemaatlerde, kilise anlayışı görüşlerine yer verilecektir.

⁴⁹¹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 53.

⁴⁹² Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 78.

⁴⁹³ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 78.

Pavlus'un kilise anlayışı bağlamında düşünüldüğünde; o önce insanları kendi misyonuyla Hıristiyanlığa çağırır. İnsanlar bu çağrıya kulak verir ve kabul ederse kiliseye katılmış sayılır. Bu katılım, İsa Mesih ve onun inayeti ile tamamlanır. Bu anlayışa göre Kiliseye katılan Hıristiyanlar seçilmiş ve aklanmış olurlar. Pavlus'un kilise anlayışında İsa Mesih, Rab'dır ve onunla birlikte olup ona inanan herkes kurtulacaktır. Bu anlayışını Pavlus, kendi mektuplarında dile getirmiştir. "Günahkârların Tanrı'nın egemenliğini miras almayacağını bilmez misiniz? Aldanmayın! Ne cinsel ahlaksızlık yapanlar, ne puta tapanlar, ne zina edenler, ne cinsel sapıklar, ne sövücüler, ne de soyguncular Tanrı'nın egemenliğini miras alacaklardır. Bazılarınız böyleydiniz, ama yıkandınız, kutsal kıldınız, Rab İsa Mesih'in adıyla ve Tanrımızın Ruhu aracılığıyla aklandınız."⁴⁹⁴ Hıristiyanlığa geçen inananlar Pavlus'a göre seçilmiş ve aklanmış sayıldıkları için artık Yahudi-paganist ayrımı yapılmaksızın eşit sayılması gerekirdi. Zira Pavlus'un kilise anlayışındaki bu prensip çok önemliydi. Pavlus Kudüs'ten sonra özellikle bu prensibi pratikte de uygulamaya özen göstermiştir.

Pavlus kendisini Şam vizyonu sonrası ulusların havarisi olarak görmesiyle birlikte, Kudüs'ten sonra Anadolu'daki ilk misyonuna başlar. O misyonunu sadece Helenist ve Yahudiler üzerine değil, -ırki ve kültürel farkları bir kenara bırakarak tüm halka yönelik devam ettirir. Hengel'e göre Kudüs ve Şam çevresi sonrası Pavlus, daha sonraki misyonerlik faaliyetlerini Gentile bölgesindeki paganist topluma yoğunlaştırmıştır. Pavlus için Helenist, Yahudi ya da paganist olması fark etmiyordu. İman eden ve misyonunu kabul eden her topluluğa yönelik çalışmaları ayırım gözetmeden devam ettiriyordu. Böylece Pavlus sayesinde Hıristiyanlık, evrensel bir din olma yolunda yürüyordu.⁴⁹⁵

Pavlus'un ilk misyon faaliyetlerini yürüttüğü mekanlar genellikle sinagoglar olmuştur. Bu bağlamda onun mekân tercihi açısından tarihsel İsa'yı takip ettiği söylenebilir. Pavlus Şam vizyonu ile kendi misyon alanının tayin edildiğini iddia ederek Yahudi kökenli olmayan uluslara yönelir.⁴⁹⁶ Pavlus muhataplarını ikna etmek

⁴⁹⁴ Korintlilere Mektup I, 6:11.

⁴⁹⁵ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s.77.

⁴⁹⁶ Galatyalılara Mektup, 2:7.

için ortama uygun konuşarak⁴⁹⁷ ve gerek Yahudi kökeni olsun gerekse Roma vatandaşlığı olsun, her kimliğini kullanarak o, kendi kilise anlayışının yerleşmesini sağlama çabasında olmuştur.

Şam vizyonu sonrası Pavlus, Hıristiyanlığı Yahudi ekseninden uzaklaştırıp farklı bir anlayışa götürerek bu dini, bütün dünyaya açmak amacı gütmüştür. Pavlus din anlayışında Yahudilik içerisinde kalmak yerine, Mesihî bir anlayış değişikliği yaparak farklı bir mecraya yönelmiştir. Bu anlayışıyla Pavlus yasanın, Hıristiyanlığı Yahudi olmayan diğer insanlara açma noktasında belki engel teşkil ettiğini düşünüyordu. Bu yüzden yasayı öteleyerek o, iki toplum arasındaki farkın azalmasını amaçlamış olmakla birlikte, yeni oluşan dini tasavvurunun pagan dünyasına hızlıca yayılmasını da sağlayacaktı.⁴⁹⁸ Bu bağlamda o, bu din için artık Yahudi şeriatını değil, İsa Mesih'i vesile kılarak sadece Tanrı'ya imanı önceler. Böylece Pavlus, bu yeni kilise anlayışı ile İsa'nın mesajının sadece Yahudilere değil, tüm insanlığa ulaştırılması ve bunun için her çabanın sarfedilmesi gerektiğini düşünür. Özetle Pavlus burada, Hıristiyanlığı evrenselleştirmek için öncelikle Yahudi yasalarının aşılması gerektiğini düşünüyordu. Onun kilise anlayışında İsa sadece Mesih değil aynı zamanda o, artık "Tanrı'nın Oğlu" idi.⁴⁹⁹ Burada Tanrı'nın aşkınlığını kabul eden Pavlus'un, bu düşünceyi daha çok, ete kemiğe büründürdüğü İsa Mesih tasavvuru ile çözümleme çabası içerisinde olduğu söylenebilir.⁵⁰⁰

Hengel'e göre sinagogların çevresinde bulunan Tanrıdan korkanlar⁵⁰¹ın yanında Helenist Yahudiler de Pavlus'un misyon faaliyetlerine aktif olarak katılmışlardır. Pavlus'un ilgilendiği bu Helenistler sadece Yahudi olmayanlar değil, aynı zamanda Yahudi olup da kendi geleneklerine bağlı olmayanlar da olmuştur. Pavlus açısından Yahudilikteki kıyamet inancı ve "monoteizm" düşüncesini de

⁴⁹⁷ Bekir Zakir Çoban, *Yahudilerden Sonra Hıristiyanlardan Önce Hz. İsa*, s. 146.

⁴⁹⁸ Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, s. 260.

⁴⁹⁹ Bekir Zakir Çoban, *Yahudilerden Sonra Hıristiyanlardan Önce Hz. İsa*, s. 146.

⁵⁰⁰ Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, s. 242.

⁵⁰¹ "Tanrıdan korkanlar" (İbranice Yero Yiho) cemaatidir. Bu cemaat Az. Pavlus'un Anadolu'da Hıristiyanlığı yayma teşebbüsünde bulunduğu dört ana gruptan bizce en önemli alanıdır. Az. Pavlus'un Anadolu misyonu temel olarak diaspora Yahudileri, Gentileler, Proselitler ve God-fearers arasında gerçekleştirilmeye çalışıldı. Bunların içinde Az. Pavlus, özellikle God-fearers grupları arasında başarılı oldu. God-fearers grupları tam Yahudi olmamakla birlikte Yahudi tanrısına tapan, bazı Yahudi geleneklerini kabul eden, Yahudilerce Nuh oğulları statüsünde kabul edilen gentilelerdi. Bkz. Kürşad Demirci, *1. yüzyılda Anadolu'daki "god-fearers" grupları ve hıristiyanlığın yayılması*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2002.

Tanrıdan korkanlara kabul ettirmek kolay olmuştur. Fakat Pavlus, aynı düşünceyi Helenistlere kabul ettirmekte biraz zorlanmıştı. Tanrıdan korkanlar, Pavlus ve elçilerinin misyon faaliyetlerine değer vermişler ve ona fazla zorluk çıkarmamışlardır. Yalnız bu insanlar Yahudi geleneklerine uyma noktasında biraz dikkatsiz davranmışlardır. Hatta Yahudi şeriatında geçen sünnet olayını inkâr etmeleri de onları Yahudi kökenli Hıristiyanlar nazarında ikinci sınıf insan haline getiriyordu. Tanrıdan korkanlar olarak isimlendirilen bu insanlar, o dönemde Yahudi mezarlıklarına bile alınmıyor ve ölenlerinin oraya defnedilmesine izin verilmiyordu. Çünkü Yahudiler sünneti ve vaftiz olmayanları dinsiz olarak kabul ediyorlardı.⁵⁰² Tabi Pavlus, yasaları ötelediği için bu durum bir sorun oluşturmamıştır.

Pavlus ilk dönemde kilise görevleri açısından da eşitlik üzerine kilise anlayışını kurgulamıştır. Ancak günümüz Hıristiyanlığında kilise görevleri bağlamında birçok mevki ve makamlar mevcuttur. Bu makam ve mevkiler o zaman Pavlus'un kilise anlayışında yer almamaktaydı. Zira Pavlus'un mektuplarının hiçbirinde kilise görevlilerinden bahsedilmez. Kısaca Pavlus dönemindeki kiliselerde, Hıristiyan cemaati içerisinde bugün bilinen sabit makamlar bulunmuyordu. O dönemde Kilise'yi yöneten liderler, tahminen ev sahipleri, idari görevli memurlar ve manevi ağırlığı olan ruhani insanlardan oluşuyordu.⁵⁰³ Bu görevleri yerine getirenlere yönelik verilen ve kilisedeki ilk hiyerarşiyi ifade eden isimler Pavlus'un mektuplarında yer alır.⁵⁰⁴

Şimdi Pavlus'un Kilise anlayışının doğuşu ve gelişimi sürecine yönelik konuya geçebiliriz. Pavlus'un kendi mektuplarındaki ifadesindeki kilise anlayışına göre Yahudi yasaları ve geleneği iyi olanlar için değil, günahlar ve kötü olan insanlar içindir.⁵⁰⁵ Ona göre önceden şeriat yasaları, bizi aklamak için İsa Mesih'in gelişine zemin hazırladı. Fakat şimdi İsa Mesih vesilesiyle iman geldiğinden, artık şeriate gerek yoktur. Yasa insanı günahattan korumaz. Yasa sayesinde insan sadece günahının farkına varır. Burada insanları kurtaracak olan sadece İsa Mesih'e imandır. Bu iman insanları bir, beraber ve kardeş yapar. Çünkü ona göre Mesih'in kendisi bizzat

⁵⁰² Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 77.

⁵⁰³ Korintlilere Mektup I, 12:28.

⁵⁰⁴ Fuat Aydın, a.g.e, s. 279.

⁵⁰⁵ Timoteyus'a Mektup I, 1:8-10.

esenliktir.⁵⁰⁶ Bu esenlik beraberinde kardeşliği getirmiştir. Bunun gerisinde kalan tefarruata ihtiyaç yoktur. Pavlus burada Yahudi şeriatına gerek olmadığını açıkça iddia etmektedir. O aynı zamanda bu yasalara da karşı çıkar. Bu anlayışın sonucunda iman öne alınıp önemsendirken, kısa ve süreli olan yasa ise geri plana atılır.⁵⁰⁷ Pavlus, kendi mektuplarında ortaya koyduğu imanla aklanmanın sonucunu şöyle yorumlar: “Öyleyse ne diyelim? Aklanma peşinde olmayan uluslar (pagan) aklamaya, imandan gelen aklanmaya kavuştular. Aklanmayı sağlayacak bir yasanın ardından giden İsrail ise, o yasayı yerine getiremedi. Neden? Çünkü imanla değil, iyi işlerle olurmuş gibi aklanmaya çalışırlar ve sürçme taşında sürçtüler.”⁵⁰⁸ Bu pasajda Pavlus, yasalara sahip olan insanların bu yasaları hakkıyla yerine getirmediği için elde edemediği kurtuluş ya da aklanmayı, pagan toplumunun yasalara bağlı olmamasına rağmen, sadece İsa Mesih’in inayetiyle ve Tanrı’ya imanla kurtuluşa ulaşmayı başardığını iddia eder.⁵⁰⁹

Yukarıda ifade edilen iman-yasa kapsamında, Pavlus ilk kiliselerin oluşması esnasında kiliseyi yönetecek cemaatin yaşlılardan olmasını istediği gibi onların Yahudi yasaları tutkunu da olmamasına dikkat etmiştir.⁵¹⁰ Pavlus kendi mektuplarında aynı zamanda Yahudi yasalarının kendi kurduğu kiliselerde uygulanmamasını istemiştir. “O halde Rab Mesih İsa’yı nasıl kabul ettinizse, öylece O’nda yaşayın. Şükranla dolup taşarak O’nda köklenin ve gelişin, size öğretildiği gibi imanda güçlenin.”⁵¹¹ Bu nedenle yiyecek ve içecek, bayram, yeni ay ya da Sept günü konusunda hiç kimse sizi yargılamasın. Bunlar gelecek şeylerin gölgesidir, aslı ise Mesih’tedir.⁵¹² Pavlus Yahudi yasalarında önemsenen Yahudi kimliği anlamına gelen sünneti maddi alandan alıp onu manevi alana taşır. O, bu konudaki görüşünü kendi mektuplarında dillendirir. “Bakın, ben Pavlus size şunu söylüyorum, sünnet olursanız Mesih’in size hiçbir yararı olmaz. Mesih İsa’da ne sünnetlilik ne de sünnetsizlik bir işe yarar; yalnız sevgiyle etkin olan imanın değeri vardır.”⁵¹³ Hatta

⁵⁰⁶ Efeslilere Mektup, 2:14-20.

⁵⁰⁷ Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, s. 258.

⁵⁰⁸ Romalılara Mektup, 9:30-32.

⁵⁰⁹ Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, s. 259.

⁵¹⁰ Titus’a Mektup, 1:5-12.

⁵¹¹ Koloselilere Mektup, 2: 6-7.

⁵¹² Koloselilere Mektup, 2: 16-17.

⁵¹³ Galatyalılara Mektup, 5: 2-6.

Pavlus sünneti kurtuluş için zararlı görür.⁵¹⁴ İşte bu yüzden onun teolojik anlayışını benimseyen Hıristiyanlar sünnet olmak istemez.

Pavlus'un kilise anlayışında ve Hıristiyanlığa yeni bir yön vermede kullandığı en önemli argümanı hiç kuşkusuz "Tanrı'nın lütfu"na olan vurgusu olmuştur. Onun anlayışında Tanrı-insan arasındaki münasebette insanın Tanrı'ya mutlak bağlılığının işareti olarak "lütf" terimi önemli bir yer tutar. Aynı zamanda ona göre insanların yaptıkları iyilikler veya iyilik yapmalarını sağlayan unsur, Tanrı'nın insana sağladığı lütuf sayesinde.⁵¹⁵

Pavlus'un kilise anlayışında "Tanrı'nın lütfu" ön plana çıkarken, bu lütfü güvenerek günah işlemeye yol açacak bütün düşüncelerin kapıları da kapatılmaya çalışılır. Pavlus'un kendi mektuplarında geçen "Günah size egemen olmayacaktır. Çünkü Kutsal Yasa'nın yönetiminde değil, Tanrı'nın lütfü altındasınız. O halde ne diyelim? Yasa'nın yönetiminde değil de, lütfü altında olduğumuz için günah mı işleyelim? Kesinlikle hayır."⁵¹⁶ sözü günahattan sakınmaya işaret eder. Bu anlayışa göre Tanrı'nın lütfuna sahip olan bir Hıristiyan, ben aklandım dilediğim şekilde yaşarım gibi günah işleme noktasında serbest olduğu anlamına gelecek tasavvurlardan da uzak durmalıdır.⁵¹⁷

Pavlus, "Lütuf" doktrinini çarmıha gerilmiş Mesih biçiminde apokaliptik ve eskatolojik bir bağlamda ele almıştır.⁵¹⁸ Bu yüzden Pavlus'un teolojisi ve kilise anlayışını değerlendirirken Hengel de Tanrı'nın lütfü anlayışının apokaliptik ile eskatolojinin, beraber değerlendirilmesi gerektiğini, aynı zamanda o, bu iki anlayışı ayırmanın bir faydasının olmayacağını düşünür. Çünkü ona göre bu iki terim birbirini tamamlar. Hengel, aynı zamanda Pavlus'un apokaliptik bir düşünceye sahip olduğunu da söyler.⁵¹⁹ Pavlus'un kilise anlayışında, -yukarıda ifade ettiğimiz gibi- İsa'nın insanların günahlarından kurtulması için gerçekleşen kefarete ölümü ile Yahudi yasaları kurtuluş yolu olarak anlamlarını tamamen kaybetmiştir. Hengel'e

⁵¹⁴ Bekir Zakir Çoban, *Yahudilerden Sonra Hıristiyanlardan Önce Hz. İsa*, s. 148-149.

⁵¹⁵ Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, s. 253.

⁵¹⁶ Romalılara Mektup, 6: 14-15.

⁵¹⁷ Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, s. 244.

⁵¹⁸ Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, s. 253.

⁵¹⁹ Martin Hengel, *Pavlus und Jakobus*, Kleine Schriften, Mohr Siebeck, Tübingen, 2002, s. 1-2.

göre bu kapsamda Pavlus, bu düşüncelerini kendi mektuplarında⁵²⁰ açık açık dillendirmiştir. Pavlus böyle düşünürken Kudüs'te Petrus aynı görüşte değildi. Pavlus'un böyle düşünmesi diğer havarileri tabii ki rahatsız etmiştir. Ona göre bu havariler kendi kilise anlayışlarını Pavlus karşısında çok fazla savunmadıkları ya da savunamadıkları da ortadadır. Hengel'e göre Kudüs'te havarilerin düşüncelerinin farklı olmasına rağmen ortada bir özür ya da kendi fikirlerini savunmada ve bu fikirlerin izahında öne çıkma diye bir şey söz konusu olmamıştır.⁵²¹ Kudüs'te kilise anlayışı bağlamında havariler arasında bir farklılık olduğu açıktır. Bu fikir farklılıkları zamanla değişim gösterdiği de söylenebilir. Tabii ki Pavlus ile Petrus arasında ciddi rekabetler olduğu gibi zaman zaman da yakınlaşmalar da olmuştur. Kudüs'te iki haftalık beraberlikleri ve fikir alışverişinde bulunmaları, bu durumun kanıtı sayılabilir.

Pavlus'un kilise anlayışı bağlamında düşünüldüğünde onun mektuplarında Yahudi yasalarının artık sonunun geldiği ve artık geçerliliğinin kalmadığı yönündeki vurgular yapması ilginç olmuştur. Yahudi yasalarına artık gereksinimin olmadığı yönündeki bu anlayışın ana sebebi, onun İsa Mesih ile yeni bir döneme, yani "Mesihî çağa" girildiği iddiasıdır.⁵²²

Pavlus'a göre İsa, Mesih ve kral⁵²³ olarak tasavvur edilir. Bu bağlamda İsa Mesih'in gelişi ile yazılı yasalar bir anlam ifade etmez. Artık Kutsal Ruh'un liderliği ve onun sağladığı yeni yaşam, yazılı yasanın yerine geçmiştir.⁵²⁴ Burada Pavlus'un, İsa için Mesih-kral sıfatlarını farklı kültürlerden etkilenerek kullandığı görülür. O halde Pavlus'un Mesih terimini Yahudi kültüründen, kral terimini ise Helenlerden aldığı ihtimali göz ardı edilmemelidir.⁵²⁵

Pavlus Yahudi yasalarına karşı çıkmasına rağmen kendisi de kilise anlayışı bağlamında yeni kanun ve kurallar koymaktan da çekinmemiştir. Onun kendi mektuplarına bakıldığında, bazen yasa denilebilecek bazı kuralları, pagan toplumu için uyarı niteliğinde işlediği görülür. Yani o Yahudi yasalarını anımsatan bir takım

⁵²⁰ Galatyalılara Mektup, 1:8; 2:3-5.

⁵²¹ Martin Hengel, *Der unterschätzte Petrus*, s. 97-98.

⁵²² Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, s. 245.

⁵²³ Timoteyus'a Mektup I, 6:14-15.

⁵²⁴ Romalılara Mektup, 7: 6.

⁵²⁵ Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, s. 250.

çağrılarda bulunur. Pavlus'a göre cinsel ahlaksızlık yapanlar toplumdaki dışlanmalıdır.⁵²⁶ Erkeklerin evlenmemesi daha evladır. Ancak evlenenlerin de boşanmaması gerekir.⁵²⁷ Putlar adına kesilen kurbanlar yenmez.⁵²⁸ Erkek başı açık olarak, kadın da başını kapatarak dua etmelidir.⁵²⁹ Pavlus'un ortaya koyduğu bu kuralların kısmen Yahudi yasalarını çağrıştırdığı da söylenebilir.

Hengel'e göre Pavlus, Şam vizyonundan sonraki üç yıla yakın bir sürede, misyonunda temel kabul edilecek kilise anlayışını olgunlaştırır. Yeni dini anlayış prensiplerinin çerçevesini özellikle bu dönemde çizer. İsa Mesih'ten aldığı görev gereği teolojik anlayışı üzerine çok yoğun bir çaba sarfeder. Hengel burada Pavlus'un üç yılına dair fazla bir bilgiye sahip olmadığını ve bu durumun onun hayatını bilme noktasında, büyük bir boşluk oluşturduğunu, öncelikle altını çizer. Hengel, Arabistan (Nebati Krallığı) sonrası onun ilk olarak Şam'a geldiğini ve burada ilk misyonuna başladığında genç ve coşkulu bir şekilde vizyon öncesi fikirlerinden tamamen değişmiş bir şekilde misyonuna başladığını söyler. O dönemin merkezi bir metropol şehri olan Şam, dini akımlar için de merkezi bir özellik taşıyordu. Ona göre Pavlus Şam'daki ilk misyon faaliyetlerini sinagoglarda vaazlar vererek başlar. Bu vaazlarından dolayı Yahudilerin büyük bir tepkisiyle karşı karşıya kalır. Bunun dışında Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanlar da ona tepki gösterir. Pavlus söz konusu kişilerin tepkilerini "Bir zamanlar bize zulmeden adam, önceleri yıkmaya çalıştığı iman şimdi yayıyor."⁵³⁰ şeklinde tarif eder.⁵³¹

Hengel'e göre Pavlus, Şam'da bulunduğu ilk misyonunda etkili bir dil ve üslup kullanmıştır. O yeni mesajında kendi kültürünü ortaya koyduğu gibi Eski Ahit ve Yahudi geleneğinin özelliklerini de konuşmalarına yansıtmıştır. Tabii Pavlus burada yeni kilise anlayışıyla yola çıktığı için misyonunda bazı eksik noktaların olduğunu tesbit etti. O, bu dönemde "İsa Mesih'in havarisi" olduğunu kabul ettirmede ve diğer taraftan özellikle insanlara kendi elçiliğini ve apokaliptik inancını kabul ettirme noktalarında sıkıntılar çekiyordu. Çünkü o, bu konuları istediği gibi başarılı ve ikna edici olarak anlatamıyordu. Onun yaşadığı bir diğer problem de, İsa

⁵²⁶ Korintlilere Mektup I, 5:1-2.

⁵²⁷ Korintlilere Mektup I, 7:1-11.

⁵²⁸ Korintlilere Mektup I, 8:1-13.

⁵²⁹ Korintlilere Mektup I, 11:4-6.

⁵³⁰ Galatyalılara Mektup, 1:23.

⁵³¹ Martin Hengel. *Paul between Damascus and Antioch*The Unknown Years, s. 91-92.

Mesih'in yeni konumu ve onun Tanrı'nın oğlu olduğu düşüncesinin izahıydı. Bu yeni anlayış, her ne kadar Yahudi olmayan bazı sempatanlar tarafından ilgiyle karşılanırsa da diğer bazı cemaatte şaşkınlığa sebep olduğu için ciddi eleştiriler alıyordu. Hengel'e göre Şam'daki cemaatten bir kısmının ona karşı çıkmasının bir diğer sebebi de Pavlus'un sinagoglarda verdiği vaazlarında, onun yeni kilise anlayışına vurgu yapmak isterken, biraz ısrarcı bir tutum sergilemesi olmuştur. Pavlus'un bu tutumu - yaşadığı ve gördüğünü iddia ettiği- Şam vizyonu esnasında Tanrı'dan aldığı görev gereği olmuştur. Hengel'e göre Pavlus'un bu tutumunun ana sebebi, onun yeni kilise anlayışıdır. O vizyon sonrası durumunu, mektuplarında şu şekilde açıklar. "Ama beni daha annemin rahmindeyken seçip lütfuyla çağırın Tanrı, uluslara müjdelemem için Oğlunu bana göstermeye razı oldu. Ben de hemen insanlara danışmadım. Kudüs'e, benden önce elçi olanların yanına da gitmedim. Arabistan'a gittim, sonra yine Şam'a döndüm."⁵³² Şam vizyonu sonrası misyonuna başladığı Şam'da yaşadığı bu engeller karşısında Pavlus, çare olarak Kudüs'e gitmeye karar verdi.⁵³³

Hengel'e göre Şam'daki misyonu esnasında Pavlus'un, *-Galatyalılara Mektup* 1:15-16 bağlamına göre olan- yeni kilise anlayışı şekillenmeye başlamıştır. Pavlus'un bu esnada sinagoglarda vaaz etmesine izin verilmesi ve ayrıca yeni kilise anlayışını buralarda dillendirmesi, bir devrim niteliği taşıyordu. Ancak bu fikirlerin Yahudiler tarafından kabul edilmesi mümkün değildi. Nasıl oldu da eski Ferisi olan Pavlus, yeni İsa Mesih iddiasıyla böyle bir zihin değişimi yaşardı. Pavlus'un bu değişimi, yaptığı vaazlarından dolayı Yahudiler tarafından kolayca hissediliyordu. Bu yüzden Yahudi geleneklerine uymayan bu misyon sebebiyle, Pavlus'u en sonunda öldürmek istediler. Luka bu durumu *Elçilerin İşleri*'nde "Aradan günler geçti. Yahudiler, Saul'u öldürmek için bir düzen kurdular. Ne var ki, kurdukları düzenle ilgili haber Saul'a ulaştı. Yahudiler onu öldürmek için gece gündüz kentin kapılarını gözlüyorlardı. Ama Saul'un öğrencileri geceleyin kendisini aldılar, kentin sınırlarından sarkıttıkları bir küfe içinde aşağı indirdiler."⁵³⁴ şeklinde rivayet eder. Hengel'e göre Pavlus'un ilk misyonuna Kudüs yerine Şamda başlamasının ana sebebi, buradaki etkili ve öncü sinagogların bazı üyelerinden destek alacağı ümidiydi. Fakat Şam vizyonu sonrası onun bu kadar fikir değiştirmiş olarak gelmesinden

⁵³² Galatyalılara Mektup, 1:15-16.

⁵³³ Martin Hengel. *Paul between Damascus and Antioch*The Unknown Years, s. 91-92.

⁵³⁴ Elçilerin İşleri, 9:23-25.

dolayı, sonraki temasları kendisine yakın olan insanlar bile, bu durumdan dolayı hayal kırıklığına uğradılar. Bu yüzden bu kişiler Pavlus'un beklediği desteği kendisine vermeyince Pavlus da aynı şekilde hayal kırıklığına uğradı. Aynı zamanda Pavlus, Şam'da Yahudilerden dayak yediğini bile "Yahudilerden beş kez otuz dokuz kırbaç yedim."⁵³⁵ rivayet eder.⁵³⁶

Arabistan dönüşü Pavlus'un doğrudan Kudüs'e gitmemesinin sebepleri vardır. Hengel'e göre birinci sebep, Şam vizyonu öncesi Pavlus'un Kudüs'te, İsa'nın taraftarlarına bir Yahudi olarak zulmetmesi ve onlara düşman olmasıdır. İkinci sebep, Şam vizyonuyla aldığı iddia ettiği görevi yerine getirmede Pavlus'un Kudüs'te uygun ortamın olmadığını görmesidir. Üçüncü sebep, Pavlus'un, yeni kilise anlayışını Yahudiler dışındaki paganlara ve "Tanrıdan korkanlara" gecikmeksizin daha büyük bir coşkuyla duyurmak istemesidir.⁵³⁷ Dördüncü sebep ise gördüğünü iddia ettiği Şam vizyonunda aldığı görev gereği, artık dünyanın sonu, kıyamet geliyor. Zamanın dar olması sebebiyle yeni misyonerlik görevini diğer coğrafyadaki insanlara bu mesajları bir an önce duyurması gerekiyordu. İşte bu yüzden o, Kutsal Ruh'un desteğinde kısa süreyle sınırlandırılan misyon görev bölgesini, dikkatli bir şekilde seçmek zorunda kalmasıdır.⁵³⁸ Hengel'e göre bunların dışında ve her şeyden önce Pavlus'un, Kutsal şehir Kudüs'e yeni kilise anlayışıyla dönüş yapması onun hayatı için tehlikeli olabilirdi. Çünkü o zamanlar Yahudi yasasıyla aynı gayretten olan arkadaşları Kudüs'te onu görebilirlerdi. Yahudilere göre yoldan sapma olarak değerlendirilecek yeni teolojik anlayışı, onun ciddi anlamda ceza almasına veya ölümüyle sonuçlanacak tepkiye sebep olabilecek ve dönmek istese de dönememe tehlikesi oluşturabilecekti. İşte bu sebeplerden dolayı Pavlus, en temel kilise anlayışı olan İsa Mesih'in "Tanrı'nın Oğlu" olduğu doktrinini öncelikle Yahudi kökenli olmayan toplumlara duyurmak zorunda kaldığı da söylenebilir.⁵³⁹

Hengel'e göre Pavlus'un, Kudüs yerine Şam'da misyon faaliyetlerine başlamasının sebeplerinden biri de orada bir beklentisinin olmasıydı. Ona göre Pavlus'un ilk etapta Kudüs'ü tercih etmemesinin sebebi ise orada bulunan havarilerden çekinmesiydi. Şam misyonunda Pavlus, hedeflediği başarıyı elde

⁵³⁵ Korintlilere Mektup II, 11:24.

⁵³⁶ Martin Hengel. *Paul between Damascus and Antioch*The Unknown Years, s. 93.

⁵³⁷ Martin Hengel. *Paul between Damascus and Antioch*The Unknown Years, s. 94.

⁵³⁸ Martin Hengel. *Paul between Damascus and Antioch*The Unknown Years, s. 94.

⁵³⁹ Martin Hengel. *Paul between Damascus and Antioch*The Unknown Years, s. 94-95.

edemeyip ve gerekli desteği göremeyince, bir çıkış yolu olarak sadece Petrus ile görüşmek gayesiyle Kudüs'e gitmeye karar verdi. Çünkü o dönemde tarihsel İsa sonrası havariler vasıtasıyla Kudüs, dini merkezli bir şehir özelliği taşıyordu. Bu yüzden ana cemaatin neredeyse tamamı gözünü Kudüs'e dikiyor ve oradan gelen elçilere değer veriyordu. Havarilerin bu öneminden dolayı Pavlus, kendi havariliğine dikkat çekmek için diğer havarileri de önemser görünür. O, Korintlilere yazdığı mektubunda buna yönelik açıklamalar yapar. "...Kutsal yazılar uyarınca Mesih, günahlarımıza karşılık öldü, gömüldü ve Kutsal Yazılar uyarınca üçüncü gün ölümden dirildi. Kifas'a sonra Onikilere görüldü. Daha sonra da beş yüzden çok kardeşe aynı anda görüldü."⁵⁴⁰ Bu rivayetiyle Pavlus, kendi havariliğini meşrulaştırmak için diğer havarilere nasıl göründüyse, bana da İsa Mesih görünmüştür, iddiasını taşır. Bu iddiasıyla Pavlus kendisini, diğer havarilerle özdeşleştirmiş ve aynı konuma yükseltmiş olur.⁵⁴¹ Hengel burada tüm havarilerin, İsa Mesih'in günahlarımız için Mesih'in ölümüne ve onun yeniden dirilişine şahit olarak onun mesajlarını, yani müjdeyi ilan ediyor olmaları, onları bizim nazarımızda hep eşsiz kılar, iddiasında bulunur. Bu görüşünü o, Pavlus'un kendi mektubundaki "İşte gerek benim yaydığım, gerek diğer elçilerin yaydığı ve sizin de iman ettiğiniz bildiri budur."⁵⁴² rivayetiyle destekler.

Hengel'e göre her halükarda Pavlus, İsa Mesih'ten aldığı yeni elçilik göreviyle birlikte Kudüs'teki havariler gibi, o da yeni bir konum kazanarak "İsa Mesih'in havarisi" olarak adlandırılır. Pavlus'un bu yeni görevindeki hedefi, İsa aracılığıyla Tanrı'nın lütfuna ve kendi havariliğine vurgu yaparak, bütün milletlerdeki misyonu ile Tanrı'nın lütfu armağanını, İsa Mesih tarafından kendisine bildirildiği mesajlardaki yeni inancın, itaatini sağlamaktır.⁵⁴³

Hengel'e göre Pavlus, bir zamanlar Eski Ahit ve Yahudilik geleneklerine nasıl kendini adadıysa, Şam vizyonu sonrası da İsa Mesih'in mesajlarına adamıştır.⁵⁴⁴ Romalılar yazdığı mektupta Pavlus, adeta yeni görevinin çerçevesini çizmiştir. "Ama Tanrı'nın bana bağışladığı lütufla bazı noktaları yine hatırlatmak

⁵⁴⁰ Korintlilere Mektup I, 15:3-6.

⁵⁴¹ Martin Hengel. *Paul between Damascus and AntiochThe Unknown Years*, s. 94.

⁵⁴² Korintlilere Mektup I, 15:11.

⁵⁴³ Martin Hengel. *Paul between Damascus and AntiochThe Unknown Years*, s. 94-95.

⁵⁴⁴ Martin Hengel. *Paul between Damascus and AntiochThe Unknown Years*, s. 94-95.

için size yazma cesaretini gösterdim. Tanrı'nın lütfuyla ben, ulusların yararına Mesih İsa'nın hizmetkârı oldum. Tanrı'nın müjdesini bir kâhin sıfatıyla yaymaktayım. Öyle ki uluslar, Kutsal Ruh'la kutsal kılınarak Tanrı'yı hoşnut eden birer adak olsunlar.”⁵⁴⁵ Bu sözleriyle Pavlus, bütün uluslara Tanrı'nın müjdesini ulaştırmak için görevlendirildiğini, görevine kendisinin tamamen sadık kaldığını ve gayretle bu görevini sürdürdüğünü iddia ettiği söylenebilir. Yine burada Pavlus, kendisine bu görevin anne karnında verildiğini de iddia eder. “Ama beni daha annemin rahmindeyken seçip lütfuyla çağıran Tanrı, uluslara müjdelemem için Oğlunu bana göstermeye razı etti.”⁵⁴⁶ Bu rivayetiyle Pavlus, kendisinin kutsal bir şekilde görevlendirildiğini delillendirmeye çalışarak, yaptığı misyonerlik görevine özel bir vurgu yapma çabası olduğu, açıkça görülebilir. Tanrı tarafından ve İsa Mesih vasıtasıyla aldığı görevi hemen yerine getirmenin de elzem olduğunu, artık kıyamet yaklaştığı için çok vaktin kalmadığını, bir önce tüm uluslara Tanrının lütfu ve İsa Mesih'in inayetiyle erkek kadın demeden duyurmaya memur olduğunu ve bu aklanma vasıtasıyla kurtuluşun, son kurtuluş olduğunu da ilan eder gibidir. Bu ilanıyla Pavlus, kendisini Tanrı'nın müjdesi için ayrılmış bir elçi olarak görmektedir.

Hengel'e göre Pavlus, eski yaşantısına bakmadan ve o yaşantısına takılmadan İsa Mesih'ten aldığı elçilik (havarilik) görevini Gentile bölgesine duyurmuş ve ilan etmiştir. Kısaca Pavlus kurtuluşu, saf bir armağan olarak Mesih'le ve Mesih'te yeni bir hayat olarak algıladı. Bu yüzden o, mümkün olduğu kadar gentile bölgesindeki tüm kadın ve erkekleri kazanmak için misyonunda, neredeyse onların kölesi gibi davrandı. Pavlus'un bu iç görülere ulaşması uzun yıllar sürmedi. Hengel'e göre Pavlus, aldığı elçilik görevini sakin, kararlı, sabırlı ve daima çaba sarfederek, misyonunda başarılı olmuştur. Onun sahip olduğu kültür ve dini altyapısı da bu başarısına katkı sağlamıştır.⁵⁴⁷

Hengel, Pavlus'un kilise anlayışını değerlendirirken öncelikle bir soru sorar. “Mesih kimdir ve bizim için ne yapmıştır?” Ona göre Mesih, ölümünden sonra dirilen ve Pavlus'a Şam vizyonunda elçilik görevi vererek, insanları inayetiyle kurtarma sözü veren Tanrı'nın Oğlu'ydu. Pavlus ise Mesih'in mesajlarını insanlara

⁵⁴⁵ Romalılara Mektup, 15:15-16.

⁵⁴⁶ Galatyalılara Mektup, 1:15-16.

⁵⁴⁷ Martin Hengel. *Paul between Damascus and Antioch*The Unknown Years, s. 97.

ulaştıran onun elçisiydi. Hengel'e göre Pavlus'un yeni kilise anlayışını, İsa Mesih'ten aldığı mesajlarla oluşturduğu kabul edilmelidir ve özellikle onun misyon bölgesini seçmedeki tercihi, bu fikirlerimizi destekler mahiyettedir. Zira Pavlus: "Bunun için Mesih İsa'ya ait biri olarak Tanrı'ya olan hizmetimle övünebilirim. Ulusların söz dinlemesi için Mesih'in benim aracılığım, sözle ve eylemle mucizeler ve harikalar yaratan güçle, Kutsal Ruh'un gücüyle yaptıklarından başka şeyden söz etmeye cesaret edemem. Şöyle ki, Kudüs'ten başlayıp İllirya bölgesine kadar dolaşarak Mesih'in müjdesini her yerde duyurdum."⁵⁴⁸ şeklinde rivayette bulunur diyerek Hengel, kendi görüşünü desteklemeye çalışır. Hengel aynı zamanda Pavlus'un, şekil ve içerik olarak İsa Mesih'e dayanan kilise anlayışının ilk özellikleri ve uygulamasının, Şamda genç bir vaiz olarak sinagoglarda yaptığı vaaazlarda ortaya çıktığını düşünür.⁵⁴⁹

Hengel'e göre Şam vizyonu Pavlus'un yaşadığı tecrübe, onun Yahudi yasalarına bakış açısını değiştirdi. O önceden yasaya birer gurur tablosu olarak bakarken bu olaydan sonra bu düşüncesi yıkıldı. Bu yeni anlayışına göre Pavlus, eski inancında sadece yasaya güvenerek yaşadığı için yanlış yolda olduğunu anladı. Aynı zamanda Pavlus, vizyon öncesi İsa ve taraftarlarına karşı düşmanca tavır takınmasına yönelik, -yeni anlayışında kıyametin yaklaştığı ve zamanın kalmadığı yönündeki ilahi kararı, düşündüğü için- kendisinde suçluluk duygusu hissetti. Böylece Pavlus'un yaşadığı vizyonla birlikteki değişimi, her şeyden önce ciddi ve büyük suçluluğunun farkına varması anlamına da geliyordu. Bu yüzden Pavlus, yasaya olan bağını tamamen kopardı.⁵⁵⁰

Hengel'e göre Pavlus'un yeni kilise anlayışında ortaya çıkan insanların günahlarından kurtulması için gerçekleşen, İsa'nın evrensel kefaretilik ölümüyle kendisini feda etmesi, teolojik olarak yeni bir başlangıç oldu. İsa'nın bu fedakârlığı saf ve karşılıksız bir armağandı. Bunun sonunda kurtuluş sadece "Tanrı'nın lütfu" ve "İsa Mesih'e iman" sayesinde sağlandı. Hengel, burada Pavlus'un yeni kilise anlayışında özellikle pagan bölgesinde başarı sağlamasının en temelinde, Tanrı'nın lütfu ve İsa Mesih'in ona desteğinin unutulmaması gerektiğini düşünür. Böylece

⁵⁴⁸ Romalılara Mektup, 15:17-19.

⁵⁴⁹ Martin Hengel. *Paul between Damascus and AntiochThe Unknown Years*, s. 98.

⁵⁵⁰ Martin Hengel. *Paul between Damascus and AntiochThe Unknown Years*, s. 100-101.

Pavlus, önceden yasa ile sağlanan kurtuluşu, şimdi sadece İsa Mesih vasıtasıyla Tanrı'nın lütfu ve ona imanla kurtuluşun sağlanacağını ilan etti.⁵⁵¹ Sonuçta Hengel'in bu yorumunun, Hıristiyan bir yazar olarak Pavlus'a verdiği değerden kaynaklandığını da unutmamak gerekir.

Hengel'e göre Pavlus'un yeni kilise anlayışı, beraberinde yeni teolojik kavramları da doğuruyordu. Tarihsel olarak yaşayan ve Hıristiyan anlayışına göre ölümünden üç gün sonra yeniden dirilen İsa, şaşırtıcı bir şekilde özellikle Yunanca konuşulan bölgede artık "Mesih" olarak adlandırılıyordu. Pavlus'a göre Mesih artık "Baba Tanrı"nın kendi katına yükselen Tanrı'nın Oğlu konumundaydı. Hıristiyanlık inancında bugün varolan Mesih tasavvuru, Pavlus'un teolojisinde Tanrı'nın Oğlu olarak zaten önceden var idi. Hengel'e göre insanların günahlarından arınması için İsa Mesih kendisini feda ederek, insan şeklinde o, "Baba Tanrı" tarafından dünyaya gönderilmiştir. Bu fikrini Hengel, yine Pavlus'un kendi sözlerine dayandırır. "Tanrı, öz Oğlu Rabbimiz İsa Mesih'le ilgili olan bu müjdeyi, peygamberleri aracılığıyla Kutsal Yazılarda önceden vaadetti. Bedence Davud'un soyundan doğan Rabbimiz İsa Mesih'in, kendi kutsal ruhu sayesinde ölümden dirilişiyle Tanrı'nın Oğlu olduğu kudretle ilan edildi."⁵⁵² "Ne var ki, her iman edenin aklanması için Mesih, Kutsal Yasa'nın sonudur."⁵⁵³ Hengel'e göre bu kavramların teolojik olarak ortaya çıkması basit bir şekilde yorumlanmamalıdır. Zira bu kavramları, herkesin hemen anlaması mümkün değildir.⁵⁵⁴

Hengel'e göre İsa Mesih'in Baba Tanrı'nın ilahi evladı olması ile aralarında oluşan benzersiz ilişkiler ve bu ilişkilerin arkasındaki gizem, bir insan tarafından kavranamaz. Ona göre İsa, önceden Baba Tanrı'nın Oğlu idi. Yoksa sıradan bir insan sonradan Tanrı'nın Oğlu haline gelemezdi. Ama çarmıha gerilmiş İsa, Mesih adını alarak, manevi bir figür olarak karşımıza yeniden çıkar.

Hengel'e göre bu kavramların o dönemde Pavlus tarafından topluma yerleştirilmesi ve kiliselere kabul ettirilmesi kolay olmamıştır. Özellikle İsa'nın yeniden dirilmesi, Pavlus'un bu dirilişte onunla görüşmesi ve İsa'nın burada Pavlus'a elçilik görevi vermesi hadisesini, kabul ettirmesi oldukça zor olmuştur. Nasıralı İsa,

⁵⁵¹ Martin Hengel. *Paul between Damascus and AntiochThe Unknown Years*, s. 101.

⁵⁵² Romalılara Mektup, 1:2-4.

⁵⁵³ Romalılara Mektup, 10:4.

⁵⁵⁴ Martin Hengel. *Paul between Damascus and AntiochThe Unknown Years*, s. 101-102.

nasıl oldu da bu kadar yüceltildi. Kutsal Ruh neden bu kadar önemli hale geldi ve Kutsal Ruh ile ilgili yeni tasavvurlar oluştu. Luka rivayetleriyle bu konuları acaba biraz abartıyor mu yoksa farklı sesleri azaltıyor, zayıflatıyor ya da bu kavramları normalleştiriyor mu? Pavlus'un Şam vizyonunda İsa Mesih ile görüşmesi, Hengel'e göre en azından Pavlus'un önceki yaşantısında "yasa altında" olduğunu gösterdi. Sonra Pavlus bu hadise sonrası, kendisini İsa Mesih'in havarisi olma konumuna yükseltti. Ona göre bu haliyle Pavlus, ömrü boyunca "kutsal, dürüst, ve iyi emir" yoluyla İsa Mesih'in gözetimi altında yaşadı. Sonuçta Hengel'e göre Pavlus, yasadan ve onun getirdiği yanlış davranışlardan kurtularak, doğru olan Tanrı'nın lütfuna kavuşarak, Mesih'e imana yönelmiştir.⁵⁵⁵

Hengel'e göre Pavlus'un kilise anlayışı bağlamında kendi vaazlarında geçen bazı teolojik kavramların kiliseseki cemaatin zihinlerine doğru bir şekilde yerleşmesi için de mücadeleler vermiştir. Çünkü onun, yeni kilise anlayışını topluma kabul ettirmesi çok da kolay olmamıştır. Hengel'e göre Pavlus'un Romalılara yazdığı mektubunda geçen şu pasaj buna örnek verilebilir. "Ben Müjde'den utanmıyorum. Bu, önce Yahudilerin, sonra da Yahudi olmayanların olmak üzere, iman eden herkesin kurtuluşu için Tanrı'nın gücüdür. Çünkü Tanrı'nın insanı akladığı, Müjde'de açıklanır. Aklanma yalnız imanla olur. Yazılmış olduğu gibi, İmanla aklanan insan yaşayacaktır."⁵⁵⁶ Bu metinden anlaşılacağı gibi Pavlus, zaman zaman teolojik olarak yeni açıklamalar yaparak, eski Yahudi yasalarına ve geleneklerine uymayan anlayışlar ortaya koyuyor.

Sonuç olarak Pavlus, Kudüs'ten Şam'a yaptığı bir yolculuk esnasında ve Şam yakınlarında gördüğünü iddia ettiği bir vizyon yaşar. Buna Hıristiyanlık tarihinde Şam vizyonu adı verilir. Bu vizyon ile beraber Pavlus, adeta hayatının dönüm noktasını yaşar. Bu olaydan sonra Pavlus, İsa Mesih'ten aldığını iddia ettiği elçilik görevine başlamak ve yeni kilise anlayışının oluşumuna zemin hazırlamak için, Arabistan bölgesine giderek burada yaklaşık üç yıl kalır. Kendisini hazır hissedince Arabistan'dan dönerek ilk misyonuna Şam'da başlar. Bir süre sonra Petrus ile görüşmek gayesiyle Kudüs'e gider. İki hafta burada kaldıktan ve havari Petrus ile görüştüğünden sonra doğduğu memleketi Tarsus'a geri döner. Burada misyonuna

⁵⁵⁵ Martin Hengel. *Paul between Damascus and Antioch*The Unknown Years, s. 103-104.

⁵⁵⁶ Romalılara Mektup, 1:16-17.

devam ediyorken, havari Barnaba'dan Aktakya'ya gelmesi için davet alır. Bu davet üzerine Antakya'ya gelip Barnaba ile misyon çalışmalarına başlar. İşte Şam'da başlayıp Antakya'da devam eden bu yoğun dönemde Pavlus'un kilise anlayışı, yavaş yavaş yeni cemaatin üzerinde de görülmeye başlar. Onun bu dönemde temelini attığı yeni teolojik fikirleri, görevli olduğu Gentile bölgesinde zamanla yayılmaya başlar. Pavlus, kilise anlayışını uluslara duyurmak için bizzat misyon yolculuklarına çıkarak, Kudüs'ten Roma'ya kadar seyahat eder. O, gittiği her yerde çeşitli sıkıntılar çekmesine rağmen, misyonuna devam etmiştir. Özellikle kilise anlayışının cemaate yerleşmesinde büyük zorluk ve sıkıntılarla baş başa kalmıştır. Çünkü onun ileri sürdüğü teolojik fikirleri, Yahudi yasalarına ve geleneklerine uymuyordu. Böylece Pavlus'un kilise anlayışı, ilk olarak Pavlus ve elçileri eliyle yayılırken daha sonraki dönemlerde onun halefleri ve konsiller vasıtasıyla günümüze kadar gelmiştir. Pavlus'un bu kilise anlayışı, bugünkü kiliselerin birçoğu tarafından da devam ettirilmektedir.

3.5. Martin Hengel'e Göre Pavlus'un Kilisenin Oluşumundaki Rolü

Pavlus'un ilk kilise'nin oluşumunda büyük rolü olmuştur. Zira Pavlus Hıristiyanlığın mimarı konumunda sayılır.⁵⁵⁷ Eğer Pavlus Hıristiyanlığın mimarı olarak görülüyorsa, o zaman bu dinin oluşumunda ve Kilise anlayışında mutlaka temel taşı olmalıdır. Bir binanın yapımında mimar mühendis ne kadar önemli ise, Pavlusda Hıristiyanlığın oluşumunda bir o kadar önemlidir. Onun Şam vizyonu ile başlayan teolojik mücadelesi, iddalara göre Roma'da öldürülmesine kadar devam eder. Yaptığı misyonerlik yolculukları, yazdığı mektupları, Gentile bölgesindeki aksiyonu ve mücadelesi, onun anlayışını ortaya koyması açısından önemlidir. Şimdi biz bu konu başlığında Pavlus'un misyonerlik seyahatlerine göz atarak ilk yüzyılda Pavlus'un bu dini yapıyı oluştururken, oynadığı rolü ve etkilerinin izlerini sürmeye çalışacağız. Zira Pavlus Hıristiyanlığı tarihsel İsa'dan uzak, tamamen yeni bir yorumla, İsa Mesih üzerine kurmuştur.

⁵⁵⁷ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 12.

Pavlus, havari Barnaba tarafından özellikle Kudüs Konsili sonrası Antakya'ya getirilir.⁵⁵⁸ Bu ikili Antakya'da ilk misyon faaliyetlerine başlar. Pavlus ve Barnaba, Antakya'da sıkı bir şekilde İsa'nın mesajlarını yaymaya devam ettiler. Barnaba'nın Pavlus'u Antakya'ya getirmesiyle Gentile misyonerlik faaliyetleri ilerlemiş ve teolojik düşünce de genişlemiştir.⁵⁵⁹ Buradaki cemaate katılımlar hızlı bir şekilde devam etti. Bu sırada Antakya'daki cemaate Şimon, Kireneli Lukyus, Menahem gibi saygın ve etkili insanlar da katılıyordu.⁵⁶⁰ Bu durum Pavlus öncülüğündeki yeni harekete güç katıyordu. Böylece Pavlus ile Barnaba Antakya'da yakın arkadaşlık kurarak başarılı olmuştur. Bu birliktelik miladi 43-47 yılları arası yaklaşık 4 yıl⁵⁶¹ samimi bir şekilde sürmüştür.⁵⁶²

İlk dönemde İsa'dan sonra Kudüs ile Antakya arasındaki sıkı bağ, hep devam etmiş ve Kudüs'te var olan dini yapı her zaman Antakya merkezine de sirayet etmiştir. Kudüs'te hiçbir dini tesir yaşanmasın ki, aynı tesirin etkileri Antakya'da da tezahürleri görülmemiş olsun. Bir manada bu etkileşimden dolayı Antakya metropol bir dini merkez haline gelmiştir.⁵⁶³

Hengel'e göre, Pavlus'un kilise anlayışı ilk olarak Antakya'da oluşmuştur. Yine aynı zamanda onun ilk apokaliptik anlayışı da, bu dönemde filizlenmiştir. Pavlus merkezli oluşturulan yeni kiliseler, zamanla Kudüs'ten bağımsız bir hale gelmiştir.⁵⁶⁴ Hengel, Pavlus'un Antakya'da oluşan etkisinin en kısa sürede Suriye ve Kilikya bölgesine de yayıldığını düşünür. Ama ilgili rivayetlerin azlığından ve Luka'nın bu konuda bilgi vermediğinden dolayı bu etkinin büyüklüğünün bilinemeyeceğini iddia eder. Pavlus'un bu bölgedeki 14 senelik etkisi bağlamındaki derinliğin Hıristiyanlık tarihinde gizli kaldığını düşünür.⁵⁶⁵

Sonuçta bu yıllar arasında Antakya'da yapılan misyon faaliyetlerinde, Yahudi kökenli Hıristiyanlar ile yeni Hıristiyan olmuş paganlar arasındaki gerilim zamanla azalmış ve bir barış havası oluşmuştur. Aynı havanın başka yerlere de sirayet için çaba sarf edilmesi gerekiyordu. Bu havanın oluşmasında Pavlus ve Barnaba'nın

⁵⁵⁸ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 78.

⁵⁵⁹ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 87.

⁵⁶⁰ Elçilerin İşleri, 13:1-3.

⁵⁶¹ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 194.

⁵⁶² Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 78.

⁵⁶³ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 84.

⁵⁶⁴ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 85.

⁵⁶⁵ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 87.

büyük rolü olduğu unutulmamalıdır. Artık Antakya’da belirli bir başarı sağlanmış ve ilk dönem Pavlus teolojisinin temelleri atılmıştır.⁵⁶⁶ Antakya’da misyon faaliyetleri başarılı olunca Pavlus ve Barnaba başka şehirlere misyon faaliyetleri için yola çıkma zamanın geldiğini düşünmüştür. Özellikle batı bölgelerine doğru harekete geçme gereği duyulmuştur. Bu yüzden Pavlus ve Barnaba, beraber ilk misyon yolculuğuna çıkarlar. Bu ikilinin beraberliği, Pavlus’un birinci misyon yolculuğu boyunca devam etmiştir.

3.5.1.Pavlus’un Birinci Misyonerlik Yolculuğu

Barnaba ile Pavlus, uzun bir süreden beri aynı işi ve düşünceleri paylaşıyordu, Muhtemelen Kudüs’teki Yakup ve Petrus’un destekleriyle Yahudi sinagoglarında vaazlar vermek üzere, yanlarına Barnaba’nın yakını Markos’u da alarak⁵⁶⁷ misyonerlik seyahatine çıktılar. Pavlus’un birinci misyonerlik seyahati olarak isimlendirilen bu misyonun tarihi, miladi 51-53 olarak verilir.⁵⁶⁸

Bu misyon yolculuğu Pavlus ile Barnaba’nın Antakya’dan ayrılarak Silifke’ye doğru hareketiyle başlar. Silifkeden sonra Kıbrıs’a geçtiler. Salamis’e varınca Yahudi havralarında “Tanrı’nın sözünü” ilan ettiler. Baf’a kadar bütün adayı dolaştılar. Pavlus’un burada yaptıklarıyla etkilenen Kıbrıs valisi, gördüklerinden dolayı iman etti.⁵⁶⁹ Baf’tan Pamfilya Pergası’na geldiler. Burada, Yuhanna onlardan ayrılarak Kudüs’e geri döndü.⁵⁷⁰ Onlar da Perga’dan geçerek Pisidya Antakyası’na (Yalvaç’a) geldiler. Pavlus burada, sürgün edilmiş Yahudilerle birlikte tanrıdan korkanların da bulunduğu sinagog’da konuştu. Pavlus’un konuşmasının ardından ertesi gün de tekrar gelerek kendilerine vaaz etmesini istediler. Önce diaspora Yahudileri ve Tanrı’dan korkanların birçok kişi bu sohbetlerden etkilendi. Bu sohbetlerde Pavlus ve Barnaba onları imanlarında sabit tutmaya çalıştılar. Daha sonraki günlerde, yeniden sinagog’a gittiklerinde bazı diaspora Yahudilerinin bu defa kendilerine karşı ciddi tavrı aldıklarını hissedince, misyonun rotası değişti. Bundan sonra bu ikili vaazlarını diaspora Yahudilerine değil, pagan topluma yönelik yapmıştır. Bir süre sonra Pavlus ve Barnaba, Kıbrıs’tan ayrılarak Konya’ya

⁵⁶⁶ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 78.

⁵⁶⁷ Elçilerin İşleri, 13:5.

⁵⁶⁸ Fuat Aydın, a.g.e, s. 96.

⁵⁶⁹ Elçilerin İşleri, 13:4-12.

⁵⁷⁰ Elçilerin İşleri, 13:13.

geldiler.⁵⁷¹ Konya’da yine bir Yahudi havrasına giderek konuşma yaptılar. Buradaki vaazlardan dolayı Yahudilerin ve Yunanlıların büyük bir kısmı imana geldi. Ancak burada da bazı Yahudiler Yahudi olmayan paganlara öncülük ederek ve kışkırtarak Pavlus ve Barnaba’ya karşı düşmanca tavır aldılar. Böylece Konya ikiye ayrıldı; yarısı elçilerin yarısı ise Yahudilerin tarafını tuttu. Bu iki havari çıkan kargaşadan ve hayatlarından korktuklarından dolayı, Galatya Eyaleti’ne bağlı Listra ve Derbe şehirlerine kaçarak orada misyon faaliyetlerine devam ettiler.⁵⁷²

Pavlus ve Barnaba Listra’da ilgiyle karşılandı. Halk onlara, misyonlarından dolayı Barnaba’ya efsanevi niteliği olan Zeus, Pavlus’a da Hermes adını verdiler. Antakya ve Konya’dan gelen Yahudiler elçiler buradaki halkı kışkırttılar, onlar da bu olay sonrası özellikle Pavlus’u taşlamaya başladılar. Sonra hareketsiz kalan Pavlus’u öldü zannederek Listra’dan dışarı attılar. Ancak nasıl olduysa Pavlus, ertesi günün sabahında tekrar şehre döndü. Ertesi gün de Barnaba’yla birlikte Derbe’ye gitmek için Listra’dan ayrıldılar. Derbe’deki faaliyetlerinden sonra Listra ve Konya’ya daha sonra oradan da Antakya’ya⁵⁷³ geri döndüler.⁵⁷⁴ Bu misyon yolculuğu yaklaşık 1500-2000 km uzunluğunda olmuştur. Biz bu seyahatte, Pavlus’un havari Barnaba’dan büyük bir destek aldığını ve bu yüzden Pavlus’un pagan toplumunda havari olarak kabul edilmesinde ciddi bir referans olduğunu düşünüyoruz.

Luka, Barnaba ile Pavlus’un bu yolculuklarıyla ilişkili rivayetlerinde özellikle Pavlus’u ön planda tutar. O Pavlus’un gösterdiği olağanüstü davranışlardan, çektiği acı ve ızdırapdan bahseder. Luka’nın rivayetlerindeki uslubundaki tarza bakıldığında sanki Barnaba, Pavlus’un bir yardımcısı konumundadır. Oysa Luka, yukarıda ifade ettiğimiz gibi Listra’da halkın Barnaba’yı Zeus, Pavlus’u ise Hermes ile özdeş hale getirmiştir. Luka, her ne kadar Pavlus’u ön plana çıkarıyor olsa da halk, yaptığı bu benzetme ile Pavlus’a göre Barnabayı öncelemektedir.⁵⁷⁵

Barnaba ve Pavlus’un misyonundaki bu birinci seyahatte, iki temel unsur ön plana çıkar. Bunlardan ilk unsur “kurtarıcı İsa Mesih” düşüncesidir. Pavlus, yaptığı konuşmalarında İsa Mesih’in kurtarıcı olarak yeryüzüne gönderildiği, burada çarmıha gerilerek öldürüldüğü, mezara konulduğu, fakat sonra Tanrı’nın onu

⁵⁷¹ Elçilerin İşleri, 13:42-52./14: 1-28.

⁵⁷² Fuat Aydın, a.g.e, s. 96-97.

⁵⁷³ Elçilerin İşleri, 14:8-23.

⁵⁷⁴ Fuat Aydın, a.g.e, s. 97.

⁵⁷⁵ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 58-59.

ölümden diriltiği mesajını işler.⁵⁷⁶ İkinci önemli unsur ise “kurtuluşun Tanrısal hukuk aracılığıyla değil İsa Mesih aracılığıyla olduğu” düşüncesidir.⁵⁷⁷

Luka, bu misyon bağlamında yaptığı rivayetlerde genellikle, Pavlus’a zulmeden kişilerin onu kıskanan, teolojisinden ve başarılarından rahatsız olan Yahudiler olduğunun vurgusunu yapar.⁵⁷⁸ Genel olarak misyon faaliyetlerinde zaman zaman küçük ya da büyük sorunlar yaşanmıştır. Birinci misyon faaliyetlerinde de Pavlus ve Barnaba’yı en çok Yahudiler zorlamıştır. Buna rağmen misyon yolculuklarına devam etmişlerdir.

Özetle; bu yolculukta Pavlus ve Barnaba, Antakya cemaati tarafından Kıbrıs ve Anadolu’ya misyon faaliyetlerinde bulunmak için görevlendirilmiştir. Yol güzergâhı Silifke yoluyla Kıbrıs oradan Perge, Pisidya’daki Antakya, Konya, Listra ve Derbe’dir. Bu yolculuk yalnızca *Elçilerin İşleri*’nde Luka tarafından geniş bir şekilde anlatılır. Bu ilk misyon faaliyeti Pavlus için, yorucu olsa da önemli bir deneyim ve tecrübe olmuştur. Hengel’e göre, bu misyon yolculuğunda Pavlus ve Barnaba uyumlu bir şekilde çalışmıştır. Bu aşamada aralarında bir sorun yaşandığına dair herhangi bir rivayet yoktur. Pavlus, misyonerlik faaliyetlerinde bulunurken başarısız olduğu konularda mektuplarında fazla bilgi vermemiştir.⁵⁷⁹

3.5.2. Pavlus’un İkinci Misyonerlik Yolculuğu:

Pavlus Kudüs konsili sonrası Kudüs cemaati tarafından tayin edilen elçilerle birlikte Antakya’ya geri döndü. Burada kesin uzlaşının olup olmadığını kontrol etmek için bir süre kaldı. Daha sonra o, ikinci bir yolculuğun zamanının geldiğini hissetti. “Rabbin sözünü duyurduğumuz bütün kentlere dönüp kardeşleri ziyaret edelim, nasıl olduklarını görelim”⁵⁸⁰ dedi. Barnaba’ya daha önce faaliyette buldukları yerleri yeniden ziyaret etme teklifinde bulundu. Pavlus’ta bu isteğin oluşmasının ana sebebi belki de Tanrı’nın ona verdiği görevi nasıl yerine getirdiğini kontrol etmek ve denetlemek idi. Başlangıçta Barnaba, Pavlus’un bu teklifine itiraz etmeden kabul etti. Ama Barnaba bu yolculukta yanlarına Markos denilen Yuhanna’yı da almak istiyordu. Pavlus bu isteğe karşı çıkarak, Pamfilya’da

⁵⁷⁶ Elçilerin İşleri, 13:23-37.

⁵⁷⁷ Elçilerin İşleri, 13:38-39.

⁵⁷⁸ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 59.

⁵⁷⁹ Martin Hengel, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, s. 84.

⁵⁸⁰ Elçilerin İşleri, 15:36.

kendilerini bırakarak onlarla beraber gelmeyen Markos'u götürmeyi uygun bulmadı. Bu nedenle aralarında çok şiddetli bir anlaşmazlık meydana geldi. Bunun üzerine beraber yola çıkmaktan vazgeçerek yollarını ayırdılar. Barnaba, yanına Markos'u alarak Kıbrıs'a giderken, Pavlus da Silas'la birlikte ikinci misyonerlik seyahatine çıktı.⁵⁸¹ Böylece Pavlus ile Barnaba farklı bir yol tutarak misyon yolculuklarına ayrı ayrı çıkmıştır.

Pavlus ile Barnaba arasındaki bu anlaşmazlık ve meydana gelen ayrılık çok dikkat çekici olmuştur. Barnaba gibi bir kişiden, Pavlus nasıl vazgeçti. Çünkü Pavlus'un yaşamında Barnaba çok önemli bir yer tutuyordu. Luka tarafından sadece bu sebebe bağlanması ve ikilinin yollarının ayrılması, çok dikkat çekici olmuştur. Ayrılığa sebep olduğu iddia edilen bu Markos'un, Barnaba'nın yeğeni olduğu söylenir.⁵⁸² Bu aşamada Pavlus'un Barnaba'dan ayrılmasının ana nedeni sadece Markos'a bağlanamaz. Sadece birinci misyondaki Markos'un davranışını hoş görmediği için, Pavlus'un öne sürdüğü bu gerekçe, pek mantıklı bir gerekçe değildir. Sonuçta Pavlus'un Barnaba ile birlikteliği, henüz ikinci misyon hareketinin başlangıcında sona ermiştir. Çünkü rivayetlere göre bu hadiseden sonra Pavlus'un bundan sonraki misyon yolculuklarında Barnaba artık yer almamıştır.⁵⁸³

Barnaba ile Pavlus'un yollarının ayrılması ile ilgili rivayetlere yer verdikten sonra, şimdi Pavlus'un ikinci misyonerliğine dönelim. Pavlus yardımcısı Silas'la beraber, önce Kilikya yoluyla Derbe'ye geldi. Oradan sonra da Timoteyus'un katıldığı Listra'ya geçtiler. Daha önce birinci misyonerlik yolculuklarında Barnaba ile organize ettikleri kiliseleri ziyaret ederek Galata yoluyla Troas'a hareket ettiler. Troas'ta yaşadığı iddia edilen bir vizyonda, bir kişinin kendisine yalvararak "Makedonya'ya gel bize yardım et" dediğini işitince, Tanrı'nın İncili Avrupa'da da ilan etmeye çağırdığı sonucuna ulaşır.⁵⁸⁴ Troas'tan ekibiyle birlikte deniz yoluyla Semadirek'e, daha sonra da, Neo Polis şehrine doğru yol aldılar. Oradan Makedonya'nın en önemli kenti sayılan Filipe'ye gittiler; burada birkaç gün kaldılar. Sonra Amfipolis ve Apolaonya'yı geçerek Selanik'e,⁵⁸⁵ oradan da Boreo Veriya'ya

⁵⁸¹ Elçilerin İşleri, 15:36-41.

⁵⁸² Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 64.

⁵⁸³ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 65.

⁵⁸⁴ Elçilerin İşleri, 16:8-10.

⁵⁸⁵ Elçilerin İşleri, 17:1-2.

gittiler.⁵⁸⁶ Hemen hemen her şehirde birer kilise kurmaya özen gösteriyorlardı. Veriya’da oluşan ciddi ve tehlikeli ortam sebebiyle ekip, Atina’ya gitmek için, Silas ve Timoteyus’u bırakarak şehri terk ettiler.⁵⁸⁷ Kendisi için özdeşleşen Ares Tepesi’nde meşhur bir konuşma yapmasına rağmen Pavlus, Atina’da pek başarılı olamadı.⁵⁸⁸ Pavlus, burada hayel kırıklığı içinde Timoteyus’u Selanik’e geri gönderdi; kendisi de yardımcısı Silas’la Korint’e geri döndü.⁵⁸⁹ Roma İmparator’u Cladius’un Yahudileri Roma’dan sürgün etmesi üzerine buraya gelen Yahudi Akvila ve eşi Priskila ona katıldılar. Meslekleri Pavlus gibi çadırcılık olduğundan onlarla birlikte çalışan⁵⁹⁰ Pavlus, Korint’te bir kilise kurmak için yaklaşık bir buçuk yıl çaba sarfetti.⁵⁹¹ Kilisedeki cemaat her çeşit insandan oluşuyordu. Yahudiler, Pavlus’u tehlikeli buldukları misyonu sebebiyle mahkemeye verdiler. Mahkeme huzuruna getirilen Pavlus, bu meselelerin Yahudilerin kendi yasalarıyla ilgili olduğunu söyleyen mahkeme takipsizlik kararı verdi. Pavlus burada bir müddet daha kaldıktan sonra, yeni misyon arkadaşları Priskila ve Akvila’yı Korint’te bırakarak kendisi yoluna devam ederek Kayseriya’ya geldi. Burası Pavlus’un Kudüs öncesi son uğrak yeri idi. Daha sonra Pavlus Kudüs’teki kiliseyi ziyaret üzere Kudüs’e gitti.⁵⁹² Böylece Pavlus, ikinci misyonerlik faaliyetini Kudüs ziyaretiyle sonlandırmış oldu. Kudüs’te bir süre kaldıktan sonra da en etkin olduğu Antakya kilisesine geri döndü.⁵⁹³ Pavlus’un bu ikinci misyon yolculuğu, rivayetlere göre miladi 50-52 yılları arasında gerçekleşmiştir.⁵⁹⁴

Pavlus’un ikinci misyon yolculuğunda en dikkat çekici olan husus şüphesiz, Luka’ya göre onun yeni gördüğü vizyonlarla olağanüstü tavır ve davranışlar ortaya koymasıdır. Örneğin “O gece Pavlus bir görüm gördü. Önünde Mekadonyalı bir adam durmuş, ona yalvarıyordu: Mekadonya’ya geçip bize yardım et diyordu. Pavlus’un gördüğü bu görümden sonra hemen Mekadonya’ya gitmenin bir yolunu aradık. Çünkü Tanrı’nın bizi Müjde’yi oradakilere duyurmaya çağırdığı sonucuna

⁵⁸⁶ Elçilerin İşleri, 17:10.

⁵⁸⁷ Elçilerin İşleri, 17:13-15.

⁵⁸⁸ Elçilerin İşleri, 17:22-31.

⁵⁸⁹ Elçilerin İşleri, 18:1.

⁵⁹⁰ Elçilerin İşleri, 18:4.

⁵⁹¹ Elçilerin İşleri, 18:11.

⁵⁹² Elçilerin İşleri, 18:22.

⁵⁹³ Fuat Aydın, a.g.e, s. 100-101.

⁵⁹⁴ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 67.

varmıştı.⁵⁹⁵ Bütün bunlara rağmen her misyon yolculuğunda olduğu gibi, bu faaliyetleri sırasında Pavlus'a muhalefet eden, onu en çok zorlayan, ve ona karşı kampanya açarak halkı kışkırtanlar yine Yahudiler olmuştur. Mesela Selanikli Yahudiler, Selanik'te ve Veriya'da halkı Pavlus'a karşı kışkırtır ve onun bu şehirlerden ayrılmasına sebep olurlar.⁵⁹⁶ Yine Yahudiler Korint'te de onun yargılanmasını sağlarlar.⁵⁹⁷ Pavlus, özellikle bu misyonunda ziyaret ettiği şehirlerde "acı çekip ölen ve sonra tekrar dirilen Mesih" doktrinini cemaate ince ince anlatır ve bu merkezlerde bu doktrine inananlardan cemaatler oluşturur. Pavlus bu öğretisi konusunda özellikle Selanik ve Korint'te başarı sağlar.⁵⁹⁸ Pavlus Korint'te daha çok başarılı olmuştur ama Pavlus bu dönemde Korint'te de yalnız değildir. Petrus'un öğrencileri önceden burada misyon faaliyetlerine çoktan başlamıştır. Bu durum onu Korint'te biraz zorlamıştır.

Pavlus misyon yolculuklarına çıkmadan önce batı bölgelerinde bulunan yerleşim yerlerinde faaliyet gösteren İsa merkezli ve Helenistik karakterli elçilerin çeşitli çabaları, Pavlus'un bu bölgelerde misyon hareketini başarıyla sürdürmesinin önemli en önemli sebeplerden birisi olarak sayılabilir. Zira Pavlus'a paralel inanç ve öğretilere sahip olan bu öncü elçiler, yaptıkları çalışmalarla Pavlus'a uygun ortam hazırladıkları düşünülebilir.⁵⁹⁹

Kısaca Pavlus; ikinci misyon yolculuğuna, Antakya'dan başlamış, Anadolu, Balkanlar ve Yunanistan'daki çeşitli kentlerle devam etmiştir. Önce Anadolu sonra Yunanistan daha sonra da Kudüs'e geçmiştir. Kudüs'te bir süre kaldıktan sonra yeniden Antakya'ya dönmüştür.⁶⁰⁰ Pavlus, bu misyonerlik yolculuğunda da uğradığı şehirlerde, bir kilise kurma çabasında olmuştur. Zira Pavlus, ilk Kilise'leri oluşturmak ve devamını sağlamak için bu misyon yolculuklarını yapmıştır. O, ilk Kilise'lerin oluşmasında etkin bir rol oynamıştır. Böylece bu etkili rolü sebebiyle Pavlus, bu dinin mimarı sayılmıştır.

⁵⁹⁵ Elçilerin İşleri, 16:9-26.

⁵⁹⁶ Elçilerin İşleri, 17:5-6.

⁵⁹⁷ Elçilerin İşleri, 18:12-17.

⁵⁹⁸ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 67.

⁵⁹⁹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 69.

⁶⁰⁰ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 194.

3.5.3. Pavlus'un Üçüncü Misyonerlik Yolculuğu:

Pavlus, her zaman olduğu gibi Antakya'da bir süre⁶⁰¹ yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra, üçüncü misyonerlik yolculuğuna çıktı. Önce Galatya ve Firigya bölgelerini ziyaret etti. Daha sonra Efes'e geçti. Bu onun Efes'e ikinci gelişi idi. Pavlus tüm kilise cemaatini manevi gelişimini sağlamak ve ruhi olarak pekiştirmek arzusundaydı.⁶⁰² Burada üç yıla yakın bir süre kaldı. Daha önce Vaftizci Yahya adına vaftiz olan kilise cemaati mensuplarını yeniden vaftiz etti.⁶⁰³ Üçüncü misyonerlik gezisi olarak adlandırılan bu yolculuk, yaklaşık üç yılı sadece Efes'te olmak kaydıyla beş yıl devam etmiştir.⁶⁰⁴

Luka'nın rivayetlerine göre bu yolculuğun birinci gayesi, önceki misyon yolculuklarında önceden Pavlus'un etkisinde kurulan kiliselerin ziyaret edilerek, onlara İsa Mesih'in öğretisini yeniden aşlamak ve kurtuluş ve benzeri doktrinlerin yeniden hatırlatılmasıdır. Bu misyoner yolculuğunun ikinci ana gayesi ise, başta Efes ve Korint gibi merkezler olmak üzere kendi etkisinde kurulan kiliseleri, muhalif akımlara karşı korumaktır. Zira bu karşıt akımlar, büyük sıkıntılar oluşturuyor ve kurulan kiliseleri bölüp parçalamaya çalışıyordu.⁶⁰⁵ Böylece Pavlus bu yolculuğunda kiliseler üzerinde hem bir gözlem yapmak hem de teolojisinin ne kadar kabul gördüğünü kontrol etmek istiyordu. Ayrıca Pavlus kendi öğretilerinin güçlenmesini sağlamak için, rakiplerine karşı mücadele bağlamında bu yolculuğu çok gerekli görmüştür.

Bu misyonerlik yolculuğunda Pavlus, Efes'e geldiğinde burada önceden kurulmuş bir cemaat bulur. Luka'ya göre, bu cemaat Efes'teki Vaftizci Yahya'nın öğretilerinin etkisi doğrultusunda şekillenmiş olan bir cemaattir.⁶⁰⁶ Pavlus bu cemaat üyeleri ile ilişki kurarak tanışır. Tanışma sonrası onların kendi temsil ettiği "Rab İsa Mesih" doktrinini anlayışında teşekkül etmeyen bir cemaat olduğunu anlar. Çünkü bu cemaat üyeleri, Pavlus'a "Kutsal Ruh" diye birinin varlığından haberdar olmadıklarını sadece "Yahya'nın öğretisine dayalı olarak vaftiz edildiklerini" ifade ederler. Bu açıklamanın ardından Pavlus, onları ikna ederek ve bu cemaat üyelerini

⁶⁰¹ Elçilerin İşleri, 18:23.

⁶⁰² Elçilerin İşleri, 18: 23.

⁶⁰³ Elçilerin İşleri, 19:1-7.

⁶⁰⁴ Fuat Aydın, a.g.e, s. 101.

⁶⁰⁵ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 69.

⁶⁰⁶ Elçilerin İşleri, 19:1-3.

Rab İsa Mesih adına vaftiz ederek kendi cemaatine katar.⁶⁰⁷ Luka'ya göre bunların sayısı yaklaşık olarak 12 kişidir.⁶⁰⁸

Pavlus bu misyon yolculuğunda Efes'e ayrı bir önem verir. O Efes'te kaldığı sürede misyon faaliyetlerini aralıksız sürdürerek, burada birçok taraftar toplar. Lakin onun bu aktif ve başarılı çalışmaları Efes'teki bazı esnaf gruplarını rahatsız eder. Özellikle Efes'te geçim kaynağı olan "Artemis Tapınağı"nın maketini yapıp satarak geçinen kuyumcu esnaflar, Pavlus'un misyon faaliyetlerinin kazançlarını sekteye uğrattığını iddia ederler. Bu esnafların öncülüğünde cemaatin kışkırtılması sonucunda, şehirde kargaşa çıkar. Pavlus yanlısı olan cemaat üyelerinden bazıları bu kargaşada yaralanır. Ancak bu kuyumcuların asıl dertleri Pavlus'tur. Bu yüzden asıl sorunu görüşmek üzere Efes'in merkezinde bulunan tiyatrodaki toplanırlar. Sonunda belediye kâatibi, yaptığı bir konuşmasıyla halkı yatıştırır.⁶⁰⁹ Bu olay üzerine Pavlus, Efes'ten ayrılır fakat pes etmez. Daha sonra yönünü Makedonya'ya çevirir. Bir süre burada kaldıktan sonra Yunanistan'a doğru yola çıkar.⁶¹⁰ Luka'nın yazdıklarına göre Pavlus'un bu misyon faaliyetinde de, zaman zaman hayati tehlikeleri göze aldığı görülür.

Efes'ten gelen cemaat ileri gelenlerine Pavlus, Milet'te yaptığı konuşma⁶¹¹ oldukça dikkat çekici olmuştur. Bu konuşma sanki bir veda konuşmasıdır. Zira Pavlus konuşmasında, öğrencilerine "sizlerden hiçbirinin yüzümü bir daha görmeyeceğini biliyorum"⁶¹² sözleriyle adeta bu konuşmasının, bir veda niteliği taşıdığını vurgular. Yine o, bu konuşmasında her ne kadar Kudüs'te başına neler geleceğini bilmediğini söylese de "Kutsal Ruh' ile haberleştiğini iddia ederek Kudüs'te kendisini büyük sıkıntıların beklediği haberini verir. Bu konuda Kutsal Ruh'un kendisini önceden uyardığı notunu düşer.⁶¹³ Böylece Pavlus bir bakıma gideceği Kudüs'te başına geleceklerden önceden haberdar edilmiştir.⁶¹⁴

Luka'ya göre Pavlus, üçüncü misyonu esnasında da mucizevi tavır ve davranışlarını devam ettirmiştir. Gittiği şehirlerde hastalıkları iyileştirme ve kötü

⁶⁰⁷ Elçilerin İşleri, 19:4-7.

⁶⁰⁸ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 70.

⁶⁰⁹ Elçilerin İşleri, 19:23-41.

⁶¹⁰ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 71-72.

⁶¹¹ Elçilerin İşleri, 20:18-35.

⁶¹² Elçilerin İşleri, 20:25.

⁶¹³ Elçilerin İşleri, 20:23.

⁶¹⁴ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 72.

ruhları kovma konusunda o kadar meşhur olur ki onun vücuduna değdirilmiş mendiller ve bezler dahi hastaları iyileştirmeye ve kötü ruhları kovmaya muktedir olmuştur.⁶¹⁵ Bu bilgileri sadece Luka'dan öğreniyoruz. Luka'nın Pavlus'un yanında ve yakınında olan biri olduğunu biliyoruz. Bu mucizelerle ilgili rivayetlerinin de aşırı abartılı olduğunu düşünüyoruz.

Kısaca, Pavlus'un üçüncü misyon seyahati; Antakya'dan Anadolu, Makedonya ve Yunanistan'a oradan tekrar Anadolu yoluyla Kudüs'e uzanan misyon yolculuğudur.⁶¹⁶ Pavlus yaşamı boyunca yaptığı misyonerlik faaliyetlerini hep batıya doğru yapmıştır.

3.6. Pavlus'un Etkin Rolü Olduğu Kiliseler

3.6.1. Antakya Kilisesi:

Antakya kilisesinin oluşmasında ilk etkiyi havari Barnaba sağlamıştır. Aynı dönemde Pavlus'ta Kudüs'ten memleketi Tarsus'a dönmüş ve burada misyonuna başlamıştır. Bundan haberdar olan Barnaba, Tarsus'ta bulunan Pavlus'u Antakya'ya getirerek, misyon faaliyetlerinde kendisine destek vermesini sağlamıştır. Bu davetiyle birlikte Barnaba'nın, Pavlus'a büyük hizmeti olmuştur. Çünkü Pavlus'un ilk Hıristiyan cemaatine dâhil edilmesi ve orada itibara mazhar olmasında Barnaba'nın büyük rolü vardır. Barnaba da Pavlus'suz burada misyon faaliyetlerinde Antakya'da bulunan "kültürel zemin" ve Yahudilerin varlığı sebebiyle, biraz başarısız sayılır. Böylece Antakya'da bulunan Barnaba'nın Pavlus'a ihtiyaç duyduğu rahatlıkla söylenebilir.⁶¹⁷ Barnaba ile Pavlus'un burada başlayan misyonerlik faaliyeti, Kudüs Konsili'ne kadar devam etti. Kudüs Konsili öncesi Antakya'daki cemaat arasında çıkan anlaşmazlık, bu toplantıda, özellikle Petrus'un çabasıyla, çözüme kavuşturulmuştur. Kudüs Konsili sonrası Antakya'ya dönen Pavlus ve Barnaba Antakya'da etkin faaliyetlerine devam ettiler. Sonuç olarak, Antakya'da ilk Kilise Petrus, Barnaba ve Pavlus'un öncülüğünde kurulmuştur. Bu ilk oluşum, derin izler bırakan Antakya tartışmasına kadar uyumlu bir şekilde devam etmiştir.

⁶¹⁵ Elçilerin İşleri, 19:11-12.

⁶¹⁶ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 194.

⁶¹⁷ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 209.

3.6.2. Efes Kilisesi

Efes'te kurulan bu Kilise, Anadolu'daki ilk Hıristiyan merkezlerinden biri haline gelmiştir. Efes kilisesinin önemi diğer kiliselere göre farklı olmuştur. Pavlus bu merkezde uzun süre kalıp Hıristiyanlığı yaymıştır. Havari Yuhanna burada yaşayıp burada ölmüştür. Ayrıca Hz. Meryem'in de burada yaşadığı iddiası⁶¹⁸ ve "yedi uyurlar" hadisesinin Efes'te vuku bulduğu inancı sebebiyle, Efes Hıristiyanlık'ta büyük önem taşımaktadır. Hıristiyanlığın buraya ulaştığı dönemde, Efes yöresine hâkim olan inanç Artemis⁶¹⁹ kültürüydü. Pavlus, misyonerlik gezileri sırasında Efes'e iki defa gelmiş, ikinci gelişinde burada iki yıla yakın kalarak Hıristiyanlığı yaymaya çalışmışsa da, Artemis kültürünü benimseyen Efeslilerin sert tepkisiyle karşılaşmış ve onlarla mücadele etmiştir.⁶²⁰ Luka'ya göre, Pavlus herşeye rağmen "Efes Kilisesi" ni kurmayı başarmıştır. Efesli cemaati İsa Mesih adına vaftiz etmiştir.⁶²¹ Pavlus'un Efes'te kaldığı sürede, farklı inançlara mensup çok sayıda kişiyi gerek hitabetiyle gerekse gösterdiği mucizevî olaylarla burada kendi anlayışına uygun ciddi bir Hıristiyan cemaati inşa ederek başarı sağlamıştır. Pavlus'un kendi ifadesinde, Efes'i sık ve yoğun ziyaretinin ana gerekçesi olarak, "burada büyük ve etkili işler yapmak için kendisine bir kapı açıldığı" nı söylemiş olması oldukça dikkat çekici olmuştur.⁶²² Pavlus, Efes'ten ayrılırken burayı boş bırakmamış yerine öğrencilerini vekil tayin ederek gözetim altında tutmuştur.

3.6.3. Korint Kilisesi:

Korint, o dönemde Yunanistan'nın merkezi ve önemli bir şehriydi. Pavlus bu kentin önemini anlamış ve iki defa Korint'i ziyaret etmiştir. Bunlardan birincisi "ikinci misyon yolculuğu" esnasında, ikincisi de "üçüncü misyon yolculuğu"

⁶¹⁸ Günay Tümer, Hıristiyanlıkta ve İslamda Hz. Meryem, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s. 85.

⁶¹⁹ Artemis: Eski Yunan'da verimlilik tanrıçası; Zeus ve Leto'nun kızı ve Apollo'nun kız kardeşi; genç kızların hamisi, vahşi şeylerin sahibesi ve bakire avcı olan ilahi varlık. Aynı zamanda bir ay tanrıçası olan Artemis'in doğum sırasında kadınlara yardımcı olduğuna inanılırdı. Elinde ok ve yay tutan çok göğüslü atletik bir genç kadın şeklinde tasvir edilen ve genellikle iyi tabiatlı olduğu düşünülen Artemis, inanişe göre, bazen ani yıkım ve tahribata da neden olabilirdi. Dolayısıyla o, aynı zamanda tehlikeli bir tanrıçaydı. Ona doğrudan bakmak bile kişiye ölüm getirirdi. Ayrıca o, küçük hataların cezalandırılmasından da sorumlu idi. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 52.

⁶²⁰ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 212.

⁶²¹ Elçilerin İşleri, 19:1-7.

⁶²² Korintlilere Mektup I, 16:9.

döneminde gerçekleşmiştir.⁶²³ Luka'ya göre Pavlus, Atina'dan ayrılıp Korint'te gider ve orada Pontus doğumlu, Akvila adında bir Yahudi ile karısı Priskila'yı bulur. Bunlar, İmparator Klavdiyus'un bütün Yahudilerin Roma'yı terk etmesi yolundaki emri üzerine, kısa süre önce İtalya'dan gelen diaspora Yahudileri'dir. Akvila ile Priskila'nın yanına giden Pavlus, aynı meslekten olduğundan onlarla kalıp beraber çalışır.⁶²⁴ Pavlus, bir süre sonra, Korint'te bütün enerjisini misyon faaliyetlerine yönlendirir. Bu çalışmaları esnasında Yahudilerle mücadele ederek onlarla zaman zaman sert tartışmalar yapar. Pavlus'un çabasıyla birçok Korintli vaftiz olup onun misyonuna katılarak Hıristiyan olur. Pavlus Luka'ya göre, Korint'te gördüğü yeni bir vizyon sonucunda burada yaklaşık bir buçuk yıl kalmıştır.⁶²⁵ Pavlus'un Korintlilere yazdığı iki mektuba bakılarak incelenecek olursa, bu kentte, Pavlus ve diğerleri aracılığıyla hatırı sayılır bir cemaat oluşturduğu sonucuna ulaşılır.⁶²⁶ Sonuçta Pavlus, Korint'te kurduğu cemaatle başarılı çalışmalar yapmıştır. O ilk kiliselerin alt yapısını Korint'te de oluşturur. Zira Korint, Pavlus'un misyonunda, etkin ve başarılı olduğu yerlerden biridir.

3.6.4. Galatya Kilisesi

Galatya, bugünkü İç Anadolu topraklarını ifade eden geniş bir bölgenin adıdır. Konya, Ankara ve Amasya gibi bölgeleri içine alır ve bu bölge Karadeniz kıyılarına kadar uzanır. Pavlus, Galatya'yı sadece üçüncü misyon seyahatinde ziyaret edebilmiştir.⁶²⁷ Pavlus kendi rivayetlerinde, burada önceden Hıristiyan cemaatlerinin bulunduğunu iddia etmiştir. Bu yüzden Pavlus bu bölgede çok iyi şekilde karşılanmıştır. Galatyalılar onu, adeta Tanrı'nın bir meleği ve İsa gibi kabul etmiştir.⁶²⁸ Pavlus'un kendi mektuplarına göre Galatyalıların Yahudi yasalarına sarılıp, İsa Mesih'e olan inançlarını kaybetmelerinden endişe etmiş görünmektedir. Zaten Pavlus'un bu mektubu, genelde İsa'nın mesajını, Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanlara yayma görevi almasına ilişkin vurgularını ifade eder. O bu görüşlerini, havarilerin Kudüs'te kendisine verilen ayrıcalığı onayladıklarını söyleyerek dayanak

⁶²³ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 216.

⁶²⁴ Elçilerin İşleri, 18:1-3.

⁶²⁵ Elçilerin İşleri, 18: 5-11.

⁶²⁶ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 217.

⁶²⁷ Elçilerin İşleri, 16:6.

⁶²⁸ Galatyalılara Mektup, 4:12-14.

yapar. Galatyalıları kendi öğrettiği şekilde inanmaya teşvik eder.⁶²⁹ İşte böylece Pavlus, özellikle Gentile bölgesinde misyon görevine devam eder. Zira Pavlus, kendisinin Gentile bölgesine misyon faaliyetleri için görevlendirildiğini zaten sık sık gündeme getirir. O ilk Kilise'lerin oluşumunda, Galatya bölgesinde de etkin bir rol oynamış ve bu bölge Hıristiyanlarına yazdığı mektupla da, onların Hıristiyan olarak yaşamaları için çaba sarfetmiştir.

3.6.5. Roma Kilisesi

Roma bilindiği gibi İtalya'nın başkenti, tarihi ve dünyanın en önemli şehirlerinden sayılır. Bir zaman sonra Pavlus misyonun daha batıya kaydırmayı düşünür. Özellikle Roma ve İspanya yönüne doğru uzun bir ziyaret planlar. Bundan önce Kudüs'e gidip toplanan yardımları yerine ulaştırır. Kudüs'te bir süre kaldıktan sonra, Roma'ya hareket etmek için yola çıkar.⁶³⁰ Roma'ya ulaştığında burada hâlihazırda önceden kurulmuş bir cemaat bulur. Bu cemaatin tam olarak ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu hususu, cevaplama zor bir sorudur. Fakat bu misyonerlerin Petrus başta olmak üzere diğer havarilerin elçileri olabileceği Hıristiyan yazarlar tarafından dillendirilir. Bilinmelidir ki Pavlus yaşadığı dönemin ne ilk ne de tek misyoneridir. Yine aynı şekilde Pavlus öncesi dönemde birçok Helenistik ve Yahudi kökenli Hıristiyan misyonerin bulunduğunu bilinmektedir. Roma'daki bu ilk cemaatin kurucusunun Pavlus olmadığı da iddialar arasındadır.⁶³¹ Bu ön bilgidен şu sonucu çıkarmak mümkündür. Gentile bölgesinde Pavlus ve Petrus'un ilk Kiliselerin oluşumunda etkin rolü olduğu gibi, diğer bazı öncü misyonerlerin de katkısı unutulmamalıdır. Zira Pavlus, “Mesih'in beğenisini kazanmış”, “Mesih yolunda emektaşım” ve “Mesih'e iman etmiş” gibi ifadelerle nitelendirdiği birçok kişinin ismini zikretmekte ve bunlara seslenmektedir. Mesela, Akvila, Priskila, gibi. Tabi bu ve bu gibi kişiler Pavlus yanlısı misyonerlerdir. Pavlus yanlısı olmayan Yahudi ve Helenist Hıristiyan misyonerlerin varlığı ve etkinliği de inkâr edilemez. Apokrif metin sayılan “Kutsal Havariler Petrus ve Pavlus'un İşleri”ne göre de Pavlus, Roma'ya vardığında burada önceden gelmiş ve misyon çalışmaları yapan, Yahudi kökenli Hıristiyanlar ve pagan kökenli Hıristiyanlar

⁶²⁹ Muammer Ulutürk, a.g.e, s. 220.

⁶³⁰ Romalılara Mektup, 15:28.

⁶³¹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 78.

vardır. Pavlus buradaki Hıristiyan taraflar arasında da mücadele ve çatışmanın olduğunu müşahade eder. Bu Apokrif metne göre Yahudi kökenli Hıristiyanlar kendilerini “Tanrının seçkinleri” ve “Tanrı tarafından nimetlendirilenler” olmakla tanımlar. Ayrıca bu Hıristiyanlar Tanrı’nın kendi soylarından olan birçok peygambere hitap etmesiyle övünmüşlerdir. Bu iddalar sebebiyle Yahudi kökenli Hıristiyanlar, pagan kökenli Hıristiyanları Roma’da küçümserler. Pagan Hıristiyanlar ise onlara karşı İsa Mesih inayetiyle “biz bütün bu işaret ve imtiyazlara sahip olmamakla birlikte sizin inançsızlıkla yüz çevirdiğiniz Tanrının kurtarıcısına inanıyoruz” diye cevap vererek kendi haklarını savunma yoluna giderler.⁶³² Böylece Roma’da gruplar arası mücadele tüm hızıyla sürer gider.

Bugün Katolik Mezhebi’nin merkezi konumunda olan “Roma Kilisesi” ilk misyonerler tarafından, özellikle Petrus ve Pavlus öncülüğünde kurulmuş büyük, etkili ve merkezi bir kilisedir. Petrus ve Pavlus’un yanında diğer bazı öncü misyonerlerin de burada etkili olduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir. Daha sonraki dönemlerde de Petrus ve Pavlus’un takipçileri, Roma Kilisesi’nin oluşum prensibi ve geleneğini devam ettirmiştir.

3.6.6. Diğer Kiliseler:

Pavlus’un birinci misyon yolculuğunu Barnaba ile birlikte yaptığını yukarıda ifade etmiştik. Bu iki havari bu seyahat esnasında gündeme pek gelmeyen Selefkiye Kıbrıs, Perge, Psidya Antakya’sı, Lonya, Listra ve Derbe’ gibi şehirleri de ziyaret etmiştir.⁶³³ Pavlus-Barnaba ikilisi bu şehirlere de misyonerlik için gitmiş ve yeni cemaat oluşturma çabasında olmuştur. Her ne kadar yukarıda ifade ettiğimiz kiliseler kadar etkili olmasa da, bu şehirlere de, ilk kiliselerin temelleri onların öncülüğünde atılmıştır. Bundan dolayı Pavlus ve Barnaba’nın bu kiliselerin oluşumundaki rolleri de küçümsenemez.

Sonuç olarak; gerek kendi eylemleri, gerekse de söylemleri ekseninde düşünüldüğünde Pavlus, “İlk Kilise”lerin doğuşunda ve oluşumunda, ilk Hıristiyan cemaatler için hep örnek şahsiyet olarak görülmüştür. Böylece Pavlus, -gerek kendi yaşadığı dönemde, gerekse daha sonraki dönemlerde-, kiliselerin temelinde etkin rol

⁶³² Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s. 80.

⁶³³ Ataurrahim, Muhammed, *Bir İslam Peygamberi Hz. İsa*, s. 83, II. Basım, Tercüme: Kürşat Demirci, İnsan Yayınları, İstanbul, 1994.

oynamıştır. Zira ilk dönemde oluşan birçok kilise, Pavlus'un fikirleri doğrultusunda kurulmuş, gelişmiş ve bugünkü halini almıştır. Bu konuda bütün Hıristiyan yazarlar hemen hemen aynı fikri taşır.

SONUÇ

Hıristiyanlık, başlangıcından günümüze kadar birçok badire ve çalkantılar atlattır. İlk dönemde ilerlemesi yavaş olmasına rağmen, Roma İmparatorluğu içerisinde M.S. 381’de resmî din olarak ilan edilmesiyle birlikte, gelişimi ve yayılması hızlanmıştır. Bugün var olan Hıristiyanlık, Yahudiliğin içerisinde doğmasına, yani bir manada Yahudiliği tamamlayıcı bir rolü olmasına rağmen, bu din İsa’nın getirdiği ve ilan ettiği bir din olmaktan çıkmış, İsa’nın havarileri, özellikle Pavlus ve Petrus’un teolojik düşünceleri etrafında şekillenmiş, yeni bir din hâlini almıştır. Ne mânidardır ki; İsa’yı üç defa inkâr eden Petrus ile tarihsel İsa’yı hiç görmeyen Pavlus bu dinin mimarları sayılmıştır. Onların ölümünden sonra da onları takip eden öğrencileri tarafından şekillendirilmeye devam etmiştir. Zira günümüz Hıristiyanlığının İsa’nın vurguladığı, söylediği, yaşadığı inanç ile uzaktan ve yakından alakası yoktur. Çünkü günümüz Hıristiyanlığı tarihsel olarak yaşamış İsa’nın amacının dışında gelişmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Genel Hıristiyan bakış açısına göre tarihsel İsa; sözleri, fiilleri, misyonu ve kişiliği ile teolojik bir öncü olarak görülür. Bu bağlamda tarihsel İsa’nın gayesi, Tanrı’dan aldığı görev ile insanlara doğru yolu göstermek, insanların buhrandan çıkmasını sağlamak, problemlere çözüm üretmek, toplumu din adamlarının zulmünden kurtarmak, Tanrı’nın rızasına çağırmak ve ölüm sonrası hayata hazırlamak için insanları tevbeyle davet etmektir. Tarihsel İsa, bir Yahudi peygamber olarak görevlendirilmesi ve her şeyden önce Tanrı’nın sadece elçisi olmasına rağmen, bizzat Pavlus ve öğrencileri tarafından teslis unsurunun bir parçası hâline getirilmiş, beşer olmaktan çıkarılıp “Oğul Tanrı” olarak algılanmaya başlanmıştır. Oluşturulan bu yeni Hıristiyanlık anlayışında tarihsel İsa unutturulmuş, yerine Tanrısal İsa konmuştur.

Bu çalışma, Hıristiyanlığın Kudüs dışında sadece Pavlus tarafından yayıldığı düşüncesinin doğru olmadığını gözler önüne sermeye yöneliktir. Çünkü Hengel’e göre Pavlus’un yanı sıra, Petrus’un da ilk dönem Hıristiyanlığın oluşumundaki tartışılmaz etkisi ve rolünün göz ardı edilmemesi gerektiği görülmüştür. Özellikle Martin Hengel’in ortaya koyduğu yorumlar Petrus’un önemine yönelik oldukça büyük iddialar taşımaktadır. Zira Pavlus’un ilk dönemde Petrus ve diğer havarilerin

desteğini almasaydı bu kadar başarılı olamayacağı ortadadır. Çünkü ilk dönem kiliselerin oluşumunda Petrus, Pavlus'tan daha etkin bir mücadele vermiştir. Pavlus'un Tarsus'tan alınıp Antakya'ya getirilmesinde, Kudüs Konsili'nde meşrûluk kazanmasında Petrus'un rolü inkâr edilemez. Pavlus Antakya'ya Barnaba tarafından getirildiğinde, Petrus'un öğrencileri Antakya'da misyon faaliyetlerine çoktan başlamış, etrafında büyük bir kitle toplanmıştı. Pavlus'un Korint'e ilk defa gittiğinde orada hazır bir cemaat bulmuş olması, Petrus'un elçileri sayesinde olmuştur. Yine Pavlus Roma'ya ilk kez gittiğinde, orada önceden kurulmuş bir cemaatin varlığına şaşırılmıştı. Bu cemaatin de yine Petrus'un öğrencileri tarafından kurulduğu görülmektedir. Öte taraftan, ilk kiliselerin oluşumunda Petrus'un, Kudüs'te etkisini tartışmaya gerek yoktur. Zira, hemen hemen bütün Hıristiyan yazarlar Petrus'un Kudüs'teki etkisini tartışmasız kabul etmekle beraber, Pavlus'u hesaba katmazsak Petrus haricindeki havarilerin Kudüs dışındaki etkileri sınırlı kalmaktadır. Çünkü küçük bir kasabada balıkçılık yapan bu havarilerin misyon alanı Filistin dışına çıkamamıştır.

Petrus'un İsa'dan sonra, bir manada İsa'dan aldığı güçle havariler içerisinde hem önder hem de onların sözcüsü konumunda bulunması, onun önemini bir kat daha artırmıştır. Örneğin, Matta İncili'nde Petrus'un önemine vurgu yapılması onun mühim bir şahsiyet olduğunu gösterir. Markos, İncili'ni yazarken yanında bulunan Petrus'tan güç ve ilham almıştır. Luka -her ne kadar Pavlus yanlısı bir tavır sergilese de-, İncili'ni Petrus'tan etkilenerek ve ondan rivayetlerde bulunarak yazmıştır. Böylece üç Sinoptik İncilde Petrus'un etkisi bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Petrus, İsa'dan sonraki dönemde ilk olarak Kudüs'te misyon faaliyetlerinde bulunmuştur. Hıristiyan kaynaklarına göre, bazı yaşadığı olağanüstülüklerle halk arasında İsa'nın en önemli halefi konumuna yükselmiştir. Petrus'un bu konumu, Pavlus'la tanışması ve Kudüs Konsili esnasında etkisini gösterir. Başlangıç noktasında Pavlus'a destek olan Petrus'un, Pavlus'un önemli bir figür hâline gelmesindeki katkısı unutulmamalıdır. Petrus, İsa'nın faaliyetlerinin Pavlus misyonuna aktarılmasında adeta bir köprü görevi görmüştür. Daha sonraki yıllarda Pavlus'un etki alanı genişleyince, Katolik Kilisesi için kilisenin temeli sayılan Petrus ve diğer havarilerin kültürel ve teolojik etkisi, Pavlus ile kıyas edildiğinde, biraz sembolik kalmış denilebilir.

Biz bu çalışmamızda, her ne kadar sembolik bir anlam taşısa da, Hıristiyan dünyasında Petrus'a yeterince değer verilmediği sonucuna ulaştık. Petrus, Roma Katolik Kilisesi'nin temeli gibi görülse de, diğer kiliseler tarafından onun Pavlus kadar öne çıkmadığı iddiasını taşıyoruz. Çünkü Petrus Hıristiyanlıkta en önemli şahsiyetlerden birisidir. On iki havari sayıldığında ilk sırada daima Petrus'un adı anılır. Zira o, dirilişin ilk şahididir. Hıristiyanlık inancına göre ölümünden üç gün sonra dirilen İsa; önce Petrus'a, sonra diğer havarilere görünmüştür. Ayrıca İsa'nın çarmıha gerilmesine şahitlik yapan Petrus, bizzat olaganüstü haller göstermiş ve gördüğü vizyonlardan sonra tüm havarileri Kudüs'te tekrar toplayan lider kişi olmuştur.

Biz, şimdiye dek Petrus'a dair yerleşmiş kanaatlerin dışında farklı bir bakış açısı oluşturmak, hakkında akademik olarak kafa yorulmamış hususları irdelemek adına bu çalışmayı hazırladık. Tezimizde Hengel'in Petrus aracılığıyla Pavlus'un Hıristiyanlıktaki statüsünü daha da güçlendirme gayesi taşıdığını tespit ettik. Aslında tarihsel İsa'yla gerçek anlamda yaşarken görüşme ihtimali oldukça zayıf olan ve onun havarisi konumunda bulunmayan Pavlus, İsa'nın havarisi Petrus'un samimiyetinden istifade ederek Hıristiyanlık'ta kendi şahsına yeni ve güçlü bir konum kazandırmayı hedeflemiş ve bunu kalıcı olarak başarmıştır. Biz bu tezimizde işte Hengel'in bu düşüncesini ortaya koymaya çalıştık. Özetle, Hengel'e göre Petrus'a burada Pavlus ile İsa arasında bir bağ kurma vazifesi verildiğini hissettik.

Hengel'e göre Petrus'un, yeryüzünde en çok sayısal niceliğe sahip din olan Hıristiyanlığın ana omurgasını oluşturan bir figür teşkil ettiği idrak edildi. Nitekim Petrus olmasaydı Pavlus bu kadar öneme haiz olamaz, Kudüs'ten Roma'ya kadar böylesine etkin bir havari olarak kabul göremezdi.

Pavlus, günümüz Hıristiyanlığında hem kültürel hem de teolojik olarak etkisi tartışılmaz bir kişidir. Zira bu din Petrus'un yanı sıra Pavlus tarafından kurulmuş ve geliştirilmiştir. Bu iki havari Hıristiyanlık için temel ve merkezi bir özellik taşır. Pavlus'un Gentile bölgesinde misyon faaliyetlerini yürütürken hiçbir fedakarlıktan kaçınmadığı göze çarpar. Başarmak için Pavlus'un elindeki bütün imkânları kullandığı görülür. Pavlus, bilindiği gibi İsa Mesih merkezli bir teoloji oluşturmuştur. Hıristiyanlığı tarihsel İsa'dan soyutlamıştır. Yeni Ahit rivayetlerine bakıldığında,

Pavlus'un düşüncesine ve faaliyetlerine yoğunlaştığı görülür. Pavlus, yaklaşık 30 yıl süren mücadelesinde ilk teolojik düşüncelerin, filizlenmelerin oluşmasını sağlamıştır. Hıristiyanlığın evrensel bir din olmasında Pavlus'un çabası yadsınamaz bir gerçekliktir. Eğer Pavlus Gentile Bölgesine Hıristiyanlığı taşıyıp burada temellendirmesiydi belki de bugün Hıristiyanlık diye bir din olmayacaktı. Pavlus'un bu başarısında eğitiminin, Helen ile Yahudi kültürüne âşina olmasının, Yunanca bilmesinin ve arkasına aldığı siyasi desteğin rolü de unutulmamalıdır.

İlk dönem Hıristiyanlığına ait ehil eller vasıtasıyla çalışmalara yoğunlaşılması ve bu alanda üzeri açılmamış konulara yönelik yeni tezler hazırlanması büyük önem arz etmektedir. Literatür olarak kanonik ve apokrif demeden bütün kaynakları kullanarak heyecan verici sonuçlara gebe birçok çalışmaya el atılabilir. Bu bağlamda Petrus ve Pavlus dışında bu dinin oluşumunda diğer kişilerin etkisi üzerine de çalışmalar yapılması elzem görünmektedir.

KAYNAKÇA

- ATAURRAHİM Muhammed, *Bir İslam Peygamberi Hz. İsa*, Çev.:/ DEMİRCİ Kürşat, İnsan Yayınları, İstanbul, 1994.
- AYDIN Fuat, *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*, Eskiyei Yayınları:5, Ankara, 2011.
- AYDIN Mehmet, *Hıristiyanlık Maddesi, Kutsal Metinler ve Dini Litaratür*, DİA, C: 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- AYDIN Mehmet, *Kilise Maddesi*, DİA, C: 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- AYDIN Mehmet, “*Antakya ve Tarsus Eksenli İlk Dönem Hıristiyanlığına Bir Bakış*”, S.Ü: İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 15, Konya, 2003.
- AYKIT Dursun Ali, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, Kitabevi 441, İstanbul, 2011.
- AYKIT Dursun Ali, *Misyon ve İnciller*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üni. Matbaası, Sivas, 2012.
- BAKİ Adam, *Hıristiyanlık Maddesi, Hıristiyanlık ve Diğer Dinler*, DİA, C: 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- CİLACI Osman, “*Havari*”, DİA, C: XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.
- ÇELİK Mehmet, *Sır Dinleri*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8. sayı, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1988.
- ÇOBAN Bekir Zakir, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014.
- ÇOBAN Bekir Zakir, *Yahudilerden Sonra Hıristiyanlardan Önce Hz. İsa*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2018.
- DEİNES Ronald, *Ein Leben für die Christologie*, In: Theologische Beiträge, Heft 6, Kleine Schriften, Tübingen, 2006.
- DEMİRCİ Kürşat, *Hıristiyanlık Maddesi*, DİA, C: 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

- FREY Jörg, HENGEL Martin, *Theologische, historische und biographische Skizzen*. KleineSchriften VII. Hrsg.v. Claus-Jürgen Thornton, mit einer Würdigung u. Einem vollständigen Schriftenverzeichnis v. Jörk Frey, (Wunt 253), Tübingen 2010.
- GÜNDÜZ Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, İstanbul, 2017.
- GÜNDÜZ Şinasi, *Hıristiyanlık*, İsam Yayınları, İstanbul 2008.
- GÜNDÜZ Şinasi, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011.
- GÜNDÜZ Şinasi, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.
- HARMAN Ömer Faruk, “Aziz”, DİA, C: IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- HENGEL Martin, *Der unterschätzte Petrus*, Mohr Siebeck, Heidelberg, 2008.
- HENGEL Martin. *Paul between Damascus and AntiochThe Unknown Years*, Westminster John Knox Press. Louisville, Kentucky, 1997.
- HENGEL Martin, *Paulus und das antike Judentum*, Mohr Paul Siebeck, Tübingen, 1991.
- HENGEL Martin, *Pavlus und Jakobus*, Kleine Schriften, Mohr Siebeck, Tübingen, 2002.
- HENGEL Martin, *Zur Urchristlichen Geschichts- Schreibung*, Calwer Verlag, Stuttgart, 1979.
- HENGEL Martin: *Theologische, historische und biographische Skizzen*. Kleine Schriften VII. Hrsg. v. Claus-Jürgen Thornton, mit einer Würdigung u. einem vollständigen Schriftenverzeichnis v. Jörg Frey, (Wund 253), Tübingen 2010.
- İŞİK Halim, *Papalık Tarihi*, Doktora Tezi, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- İncil, Müjde, Yeni Yaşam Yayınları, V. Baskı, İstanbul, 1991.
- JACKSON Pollock, *The Apostle: A Life of St Paul*, Oxford: Lion Publ. Plc. 1969.

Kitab-1 Mukaddes, Birleşmiş Kitab-1 Mukaddes Cemiyetleri Yayınları, İstanbul, 1987.

RENAN Ernest, *İsa'nın Hayatı*, Çev.:/ Ziya İhsan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.

SAHİLLİOĞLU Halil, “Antakya”, DİA, C: III, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

SARIKÇIOĞLU Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Kardelen Kitapevi, Isparta, 1999.

SCHÄFER Peter, LİCHTENBERGER Hermann, *The Beginnings of Christianity, A Collection of Articles*, Edited by Jack Pastor and Menachim Mor, Jerusalem, Yad Ben-Zvi Press, Tübingen 2005.

SCHWEMER Anna Maria, *Yüz yüze Kişisel Görüşme*, Tübingen, 2015.

SNYDER Julia, https://www.academia.edu/37994662/Acts_of_John_Acts_of_Peter_Acts_of_Thekla_3_Corinthians_Martyrdom_of_Paul (Erişim 01.01.2020)

TÜMER Günay, *Hıristiyanlıkta ve İslamda Hz. Meryem*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

ULUTÜRK Muammer, *Hıristiyanlık'ta Havarilik*, Doktora Tezi, Konya, 2005.

YILDIRIM Münir, “Tarsus’un Dini Tarihine Tarihsel bir Yaklaşım”, Çukurova Üniversitesi *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 6, 2006 s. 101-122.

www.newadvent.org/cathen/11744a.htm.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Said ŞAHİN
Uyruğu : T.C
Doğum Tarihi ve Yeri : 15.08.1972 / Tokat
e-posta : saitsahin72@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sakarya Üniversitesi	1998
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2020

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
1999	MEB	Öğretmen

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı KPDS () ÜDS () TOEFL () EILTS ()